

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**HZ. PEYGAMBER'İN KILDIĞI NÂFİLE
NAMAZLARLA İLGİLİ RİVÂYETLERİN TAHLİLİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

121993

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN**

**Hazırlayan
Mehmet Emin ÇİFTÇİ**

ŞANLIURFA-2002

**ŞANLIURFA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

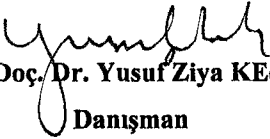
T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HZ. PEYGAMBER'İN KILDIĞI NAFİLE NAMAZLARLA İLGİLİ RİVAYETLERİN
TAHLİLİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

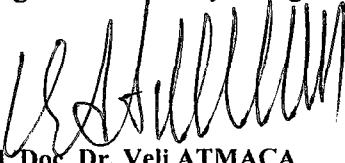
Mehmet Emin ÇİFTÇİ

Hadis Bilim Dalı

Bu tez 18/02/2002 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından değerlendirerek oy birliği ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN
Danışman

Yrd. Doç. Dr. Abdullah YILDIZ
Üye

Yrd. Doç. Dr. Veli ATMACA
Üye

03/04/2002

Doç. Dr. Zühal KARA

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	VII

GİRİŞ

NAMAZ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. Namazın Tanımı.....	1
II. Namazın Meşru Kılınması.....	1
III. Namazın Fazileti.....	2
IV. Nâfile Namazların Tanımı.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN FARZLARA BAĞLI OLARAK KILDIĞI

NÂFİLE NAMAZLAR

I. SABAH NAMAZININ FARZINA BAĞLI NÂFİLE NAMAZLAR

A. Fazileti İle İlgili Rivâyetler.....	7
B. Vakti İle İlgili Rivâyetler.....	8
C. Rek'at Sayısı İle İlgili Rivâyetler.....	9
D. Kazası İle İlgili Rivâyetler.....	10
E. Kırâati İle İlgili Rivâyetler.....	11

II. ÖĞLE NAMAZININ FARZINA BAĞLI NÂFİLE NAMAZLAR

A. Rek'at Sayısı İle İlgili Rivâyetler.....	13
B. Kazası İle İlgili Rivâyetler.....	15

III. İKİNDİ NAMAZININ FARZINA BAĞLI NÂFİLE NAMAZLAR..... 15

IV. AKŞAM NAMAZININ FARZINA BAĞLI NÂFİLE NAMAZLAR

A. Farzdan Önceki Namazla İlgili Rivâyetler.....	18
B. Farzdan Sonraki Namazla İlgili Rivâyetler.....	21

V. YATSI NAMAZININ FARZINA BAĞLI NÂFİLE NAMAZLAR.....22

VI. CUMA NAMAZININ FARZINA BAĞLI NÂFİLE NAMAZLAR

A. Farzdan Önceki Nâfile Namazla İlgili Rivâyetler.....	23
B. Farzdan Sonraki Nâfile Namazla İlgili Rivâyetler.....	25

VII. GENEL DEĞERLENDİRME.....	27
-------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN BELİRLİ VAKİTLERDE KILDIĞI

NÂFILE NAMAZLAR

I. VİTİR NAMAZI

A. Tanımı	28
B. Fazileti İle İlgili Rivâyetler.....	28
C. Hükmü İle İlgili Rivâyetler.....	29
D. Vakti İle İlgili Rivâyetler.....	30
E. Rek'at Sayısı İle İlgili Rivâyetler.....	32
F. Kırâati İle İlgili Rivâyetler.....	34
G. Kunut İle İlgili Rivâyetler.....	34
H. Kazası İle İlgili Rivâyetler.....	36

II. GECE NAMAZI

A. Fazileti İle İlgili Rivâyetler.....	37
B. Hükmü İle İlgili Rivâyetler.....	38
C. Vakti İle İlgili Rivâyetler.....	39
D. Rek'at Sayısı İle İlgili Rivâyetler.....	40
E. Kırâati İle İlgili Rivâyetler.....	42

III. KANDİL GECELERİNDE KILINAN NAMAZLAR

IV. TERÂVİH NAMAZI

A. Fazileti İle İlgili Rivâyetler.....	45
B. Hz. Peygamber Döneminde Kılınan Terâvih Namazı İle İlgili Rivâyetler.....	46
C. Rek'at Sayısı İle İlgili Rivâyetler.....	49

V. KUŞLUK NAMAZI

A. Fazileti İle İlgili Rivâyetler.....	52
B. Hz. Peygamber'in Kuşluk Namazını Kıldığına Dair Rivâyetler.....	53
C. Rekat Sayısı İle İlgili Rivâyetler.....	55
D. Vakti ve Hükmü İle İlgili Rivâyetler.....	56

VI. EVVÂBİN NAMAZI

VII. BAYRAM NAMAZLARI

A. Tanımı, Meşru Kılınması ve Hükümü.....	58
B. Vakti İle İlgili Rivâyetler.....	59
C. Rek'at Sayısı İle İlgili Rivâyetler.....	59
D. Getirilen Tekbir Sayısı İle İlgili Rivâyetler.....	61
E. Kırâati İle İlgili Rivâyetler.....	62
F. Ezansız ve İkametsiz Olduğuna Dair Rivâyetler.....	63
G. Hutbesi İle İlgili Rivâyetler.....	64
H. Kılındığı Yer İle İlgili Rivâyetler.....	65
VIII. GENEL DEĞERLENDİRME.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN HERHANGİ BİR SEBEBE

BAĞLI OLARAK KILDIĞI NÂFİLE NAMAZLAR

I. TAHİYYETU'L-MESCİD NAMAZI	67
II. TESBİH NAMAZI.....	69
III. HÂCET NAMAZI	72
IV. İSTİHÂRE NAMAZI	73
V. İSTİSKA NAMAZI	
A. İstiska'nın Tanımı.....	74
B. İstiska Namazı İle İlgili Rivâyetler.....	75
C. Hutbesi İle İlgili Rivâyetler.....	78
VI. KÜSÛF VE HUSÛF NAMAZLARI	
A. Tanımı ve Hükümü.....	79
B. Kılınması ve Rek'at Sayısı İle İlgili Rivâyetler.....	81
C. Kırâati ve Hutbesi İle İlgili Rivâyetler.....	84
VII. TAVAF NAMAZI.....	85
VIII. YOLCULUK NAMAZI	86
IX. ZEVÂL NAMAZI	87
X. ABDEST VEYA GUSÛLDEN SONRAKİ NAMAZ	87
XII. GENEL DEĞERLENDİRME.....	89

SONUÇ.....	91
BİBLİYOGRAFYA.....	93

KISALTMALAR

a. mlf.	:	Aynı müellif
b.	:	İbn
Bkz.	:	Bakınız
bt.	:	Bint
b.t.y.	:	Baskı tarihi yok
b.y.y.	:	Baskı yeri yok
C.	:	Cilt
c.c.	:	Celle Celaluhu
h.	:	Hicri
Hz.	:	Hazreti
m.	:	Miladi
r.a.	:	Radiyallahu anhu
s.	:	Sayfa
s.a.v.	:	Sallallahu aleyhi vesellem
trc.	:	Tercüme
v.	:	Vefatı
vb.	:	Ve benzeri

ÖNSÖZ

Namaz, İslâm dininin direği, insanın Allah'a takdim ettiği ubudiyetin en yücesidir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Peygamber de hadis-i şeriflerinde namazın önemine işaret etmişlerdir. Namazın farz, vacip ve nâfile neveleri vardır. Hz. Peygamber'den sünnet olarak gelen bazı ibadetler vardır ki, farz ve vacip ibadetlerin ikmâli ve korunması için yardımcıdırlar. Hz. Peygamber de farz namazlar dışında nâfile namazlar kılmış olup "Namaz ve zekat gibi ibadetler tam yapılmamışsa nâfilelerle tamamlanacaktır" buyurarak nâfile namazların önemine işaret etmiştir. Resûlullah (s.a.v.), bazı nâfile namazları devamlı, bazılarını ise zaman zaman kılmıştır. Bu namazların neler olduğu ve hangi namazların devamlı, hangilerinin aralıklarla kılındığı ve bunların bağlayıcılığının olup olmadığının araştırılmasına ihtiyaç vardır.

İşte bu çalışmamızda, Resûlullah'ın farz namazlar dışında kıldığı nâfile namazlarla ilgili rivâyetleri inceleyeceğiz. Araştırmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; namazın tanımı, namazın meşrutiyeti, hükmü ve fazileti ile nâfile namazın tanımını, birinci bölümde ise Hz. Peygamber'in farz namazlara bağlı olarak kıldığı nâfile namazları; ikinci bölümde Resûlullah'ın belirli vakitlerde kıldığı nâfile namazları ve nihayet üçüncü bölümde Hz. Peygamber'in herhangi bir sebebe bağlı olarak kıldığı nâfile namazları inceleyeceğiz. Sonuç kısmında ise çalışmamızda elde ettiğimiz bulguları kaydedeceğiz.

Bu çalışmanın süresinde emeği geçen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN'e ve görüşlerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Ali BAKKAL'a ve Yrd. Doç. Dr. Abdullah YILDIZ'a teşekkürü borç bilirim. Çalışmak bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

Mehmet Emin ÇİFTÇİ

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Çalışma konumuz Hz. Peygamber'in kıldığı nafil namazlar olduğu için öncelikle hadis kaynaklarına başvurduk. Hz. Peygamber'in kılmış olduğu nafil namazlara dair rivayetleri tesbit ederken başvurduğumuz hadis kitapları arasında İmam Mâlik'in (v. 179/795) *el-Muvatta*'ı, Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) *el-Müsned*'i, Buhârî (v. 256/870) ve Müslim'in (v. 261/874) *es-Sahîh* 'leri, Dârimî (v. 255/869), İbn Mâce (v. 273/886), Ebû Dâvûd (v. 275/888), Tirmizî (v. 279/892), Nesâî (v. 303/915) ve Dârekutnî'nin (v. 385/995) *es-Sünen* 'leri, Taberânî'nin (v. 360/970) *Mu'cem* 'leri, Hâkim'in (v. 405/1014) *el-Müstedrek* 'i ve Beyhakî'nin (v. 485/1066) *es-Sünenü'l-Kübrâsı* 'nı zikredebiliriz.

Resûlullah'ın kılmış olduğu nafil namazlarla ilgili rivayetleri İmam Mâlik'in *salât, salâtu'l-leyl, salâtun fi ramâzan, istiskâ, iydeyn ve kasru's-salât*; Buhârî'nin *iman, salât, tahâret, ezân, mevakîtu's-salât, vudû, vitr, teheccüd, fadlu leyleti'l-kadr, terâvih, iydeyn, hac, kûsûf ve istiskâ*; Müslim'in *tahâret, salâtu'l-müsâfirin, i'tikaf, cum'a, hac, kûsûf ve istiskâ*; Dârimî'nin *salât, İbn Mâce'nin ikâmetu's-salât, sıyâm ve menâsik*; Ebû Dâvûd'un *salât, şehru ramâzan, tatavvu, hac, vitr ve istiskâ*; Tirmizî'nin *da'vât, salât, cuma, hac ve vitr*, Nesâî'nin *salât, kıyâmu'l-leyl, iftitâh, cuma, iydeyn, istiskâ, sıyâm, menâsik, kûsûf ve istiskâ* bölümlerinden tesbit ettik.

Hadislerin açıklanmasında, yukarıda kaydettiğimiz kitaplar üzerine yapılmış meşhur şerhlere başvurduk. Bâcî'nin (v. 494/1101) *el-Müntekâ*'sı, Nevevî'nin (v. 676/1277) *Şerhu Müslim*'i, İbn Hacer'in (v. 852/1448) *Fethu'l-Bârî*'si, Aynî'nin (v. 855/1451) *Umdetu'l-kârî*'si, Ali el-Kârî'nin (v. 1014/1605) *Mirkât* 'ı, Münâvî'nin (v. 1032/1623) *Feyzu'l-Kadîr* 'i, Azîmâbâdî'nin (v. 1911) *Avnu'l-Ma'bûd* 'u, Mubârekfûrî'nin (v. 1934) *Tuhfetu'l-ahvezi* 'si, müracaat ettiğimiz şerhler arasındadır.

Fikhî meselelere tealluk eden durumlarda Serahsî'nin (v. 483/1090) *el-Mebsût* 'u, Kâsânî'nin (v. 587/191) *Bedâiü's-sanâi* 'sı, İbn Kudâme'nin (v. 620/1223) *el-Muğnî* 'si, Nevevî'nin (v. 676/1277) *Mecmû* 'u, Zeylai'nin (v. 743/1342) *Tebyînu'l-hakâik* 'i, San'ânî'nin (v. 182/1768) *Sübülü's-selâm* 'ı, İbn Âbidin'in (v. 1252/1836)

Reddu'l-muhtâr'ı, Cezâfî'nin (v. 1941) *Mezâhibu'l-erbaa*'sı ve Zuhaylî'nin *İslam Fıkhı*'na müracaat ittik.

Konu ile ilgili rivâyetleri inceledikten sonra her bölümün sonunda, o bölümle ilgili genel bir değerlendirme yaptık.

Araştırmamızda kullandığımız hadisleri belli konu başlıklarına göre ayırdık. Rivayetlerdeki farklılıklara bâzen metin içinde bâzan de dipnotlarda işaret ettik.

Dipnotlarda mellif ve eser isimlerini kısalttık. Eser isimlerini italik olarak kaydettik. İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâfî'nin eser isimlerini zikretmedik; ancak eserlerine işaret etmek üzere müelliflerin isimlerini italik yaptık.

GİRİŞ

NAMAZ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. Namazın Tanımı

Dilimize “**namaz**” diye çevrilmiş olan “salât”; Arapça bir kelime olup çoğulu “salavât” ve lügatte dua manasına gelir. Müslümanların yaptıkları, bazı hareketleri de kapsayan bir ibadet türü olup tekbir ile başlayıp selâm ile son bulan, belli fiil, kırâat ve duaları içine alan; bir takım vacibleri, sünnetleri, müstehapları, edepleri, mekruhları ve müfsidatı olan bir ibadettir. Namaz, Allah’a kulluğun yegâne berât ve sembolüdür. Namaz ibadeti, Kur’ân’da doksandan çok ayette zikredilir.¹

II. Namazın Meşru Kılınması

Bazı sahâbilerin rivâyetine göre namaz, Resûlullah Mirac’a çıkarıldığında önce elli vakit olarak farz kılınmış, sonra noksanlaştırılarak beş vakte indirilmiş, ardından Hz. Muhammed’e (s.a.v.) şöyle hitab edilmiştir: “*Ya Muhammed! Doğrusu şu k, benim katımda söz ve hüküm değişmez. Bu beş vakit namazla sana elli vakit sevabı vardır.*”² Bu beş vakit namaz ki; sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı’dır. Bunun farzıyeti kitab, sünnet ve icma ile sabittir.³

Namaz, Kur’ân-ı Kerim’de şu âyetle farz kılınmıştır: “*Şüphesiz namaz, insanlara belli vakitlerde farz kılınmıştır.*”⁴ Namazın farz olmasına dair diğer bazı âyetler ise şöyledir: “*Namazı kılın*”⁵, “*Namazlara ve orta namaza devam edin; gönülden boyun eğerek Allah için namaza durun.*”⁶

Bu âyetlerde namaz, mü’minlere belirli vakitlerde kesin bir farz olarak emredilmiştir. “**Orta namaza devam edin**” âyeti; namazın hem farzıyetine. hem de beş vakit olmasına delil kabul edilmiştir. Çünkü bu ayette bütün namazların korunması ve

-
1. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,110; Mehmet Zihni, *Ni’meti İslâm*, s. 426; Yazır, *Hak Dini*, I,191; Döndüren, “*Namaz*”, Ş.İ.A., V,17; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,259.
 2. Ahmed b. Hanbel, III,148; Buhârî, salât 1, (I,91); Tirmizî, salât 45, (I,417); Nesâî, salât 5, (I, 217); (I,21); Beyhakî, *Sünen*, I,360.
 3. Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,179-180.
 4. Nisa (4), 103.
 5. Bakara (2), 110.
 6. Bakara (2), 238.

kılınması emrolunmakla beraber, onlara bir de orta namāzı dahil edilmiştir. Beraberinde bir ortanın tasavvur olunabileceği çoğulun en azı dördttür. En azı eşit olarak bölünebilen iki çift sayıya bir sayı orta olursa hepsi beş olur. Bu da beş vakte delildir.¹

Namazın farz olduğuna dair Hz. Peygamber'den (s.a.v.) pek çok hadis nakledilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: “Allah (c.c.), kulları için beş vakit namazı farz kılmıştır.”² “İslām beş şey üzerine kurulmuştur; Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve Muhammed'in (s.a.v.) O'nun elçisi olduğuna şahadet etmek, **namaz kılmak**, zekat vermek, ramazan orucunu tutmak ve gücü yeten için hacca gitmek.”³

Namaz hicretten birbuçuk yıl önce farz kılınmıştır. Alimler, mîractan önce farz namaz olmamakla birlikte miktarı, hududu belli olmayan gece namazının emredildiğini belirtirler. el- Harbî (v. 285/898), ilk defa sabah ve yatsı namazlarının farz kılındığını söylemiştir. Şâfiî (v. 204/819) gibi bazı fakihler ise, gece namazının bidayette farz kılındığını, ancak “**Senin gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını, üçte birini yatmadan geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğu da Rabbin elbette biliyor...**”⁴ âyetinin nüzulünden sonra bu farziyetin nesh edildiğini söylerler. Bunlara göre; gecenin bir kısmında kalkmak farz kılınmıştı; beş vakit namaz emredilince, gece (namazı) neshedilmiştir.⁵

III. Namazın Fazileti

Namazın faziletine dair hadis kaynaklarında pek çok rivâyet geçmektedir. Bunlardan birine göre Resûlullah (s.a.v.) bir gün: “Sizden herhangi birinizin kapısı önünde bir nehir bulunsa ve o kimse bu nehirde günde beş defa yıkansa kendisinde hiç kir kalır mı?” diye sordu. Dinleyenler: “Elbette kalmaz, ya Resûlallah!” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): “İşte beş vakit namaz da buna benzer, Allah (c.c.) namazla günahları siler.” buyurdu.⁶

1. Taberî, *Tefsir*, I,181; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s.193.

2. *Ebü Dâvûd*, salât 9, (I,299).

3. *Buhârî*, iman 2, (I,8); Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, II,327; a.mlf., *Mu'cemu's-sağir*, II,29; Beyhakî, *Sünen*, I,358.

4. *Müzzemmil* (73), 20.

5. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III,465; Canan, *Kütüb-i Sitte*, VIII,230.

6. *Buhârî*, mevâkîtü's-salât 6, (I,134); *Nesâî*, salât 5, (I,231); Beyhakî, *Sünen*, I,361.

Buna göre her gün kılınan beş vakit namaz, manevi kirleri, yani günahları temizlemektedir. Alimler temizlenen günahların küçük günahlar olduğunu belirtirler.¹

Ebû Hüreyre'den (v. 57/676) gelen bir rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): "*Büyük günahlardan sakındığı müddetçe beş vakit namaz ve iki cumayı kılmakla kişinin günahları affolunur.*"² buyurarak beş vakit namazın küçük günahların affedilmesine vesile olacağına işaret etmektedir. Huzeyfe'den gelen rivâyet ise namazın günahlara keffâret olduğu şeklindedir.³ Bu rivâyetlerde namazın günahlara keffâret olduğu anlaşılmaktadır.⁴ Namazın cennetin anahtarı olduğu⁵, en faziletli amellerden olduğu⁶ ve kişinin cennete girmesine sebep olduğu şeklinde rivâyetler de mevcuttur.⁷ Ebû Hüreyreden gelen başka bir rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): "*Kıyamet günü kul, ilk önce namazdan hesaba çekilecektir. Eğer namazı iyi çıkarsa, bütün amelleri de iyi çıkar. Eğer namazı bozuk çıkarsa, bütün amelleri de bozuk çıkar.*" demiştir.⁸ Buna göre kulun hesaba çekileceği ilk ameli namazdır. Daha sonra diğer amellerden hesaba çekilecektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de de namazın faziletiyle ilgili çok sayıda âyet vardır. Bunlardan bir kaçı şöyledir: "*Ey Muhammed! Kur'ân'dan sana vahyedilene oku; namaz kıl; muhakkak ki namaz, hayasızlıktan ve kötülüklerden alıkor. Allah'ı anmak, andolsun ki en büyük şeydir. Allah yaptıklarınızı bilir.*"⁹ Yine "*Namazla ve sabırla Allah'a sığın. Allah'tan korkanlardan başkasına namaz, elbette ki ağır gelir.*"¹⁰ Burada özel olarak namazdan bahsedilmiştir. Çünkü namazda Allah'ın kitabını okumak; dünyevi işlerden uzak durmak ve nimetlerini terketmek; ayrıca ahireti ve nimetlerini hatırlama vardır. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), herhangi bir işten dolayı sıkıldığında namazla Allah'a sığınmıştır.

Namaz; sabır gibi sade bir vasıta değil aynı zamanda Allah'a vuslat olmak

1. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II,12; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V,16.
2. *Müslim*, taharet 16, (I,209); *Tirmizî*, salât 46, (I,418). Tirmizî, Ebu Hüreyre hadisi için "Hasen-Sahih" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, salât 46, (I,418).
3. *Buhârî*, mevakîtü's-salât 4, (I,133).
4. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II,9; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V,9.
5. Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, II,230.
6. *Buhârî*, mevakîtü's-salât 5, (I,134); *Tirmizî*, salât 13, (I,326); *Nesâî*, salât 5, (I,226).
7. *Ebû Dâvud*, salât 1, (I,272); *Nesâî*, salât 5, (I,228).
8. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,194.
9. Ankebut (29), 45.
10. Bakara (2), 45.

üzere en büyük bir gaye-i zevktir. Bu sayede elemeler, kederler silinir. Âbid ile Ma'bûd hembezmi visal olur.¹ Namaz öyle faziletli bir ibadettir ki, Allah (c.c.) bu ibadeti diğer dinlerde de farz kılmıştır.

Kur'ân'da Zekeriya peygamberin mihrapta durup namaz kıldığı anlatılırken şöyle buyruluyor: "*Mabedde namaz kılarken melekler ona seslendiler.....*"² Yine İsa (a.s.)'ın beşikte iken kavmine verdiği cevap zikredilirken: "*Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum. Bana kitab verdi ve beni peygamber yaptı; nerede olursam olayım beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı ve anneme iyi davranmamı emretti.*"³ denilmektedir. Ayrıca İsmail Peygamberin kendi kavmine neyi emrettiği hususu açıklanırken: "*....(İsmail), çevresinde bulunanlara namaz kılmalarını, zekat vermelerini emrederdi.*"⁴

Diğer dinlerde namazın hangi vakitlerde, nasıl kılındığı ve kaç rekat olduğuna dair yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak, Kur'ân'da geçmiş peygamberlerin namaz kıldığına işaret edilmiş ve onlara inanaların da namaz kıldıkları bildirilmiştir.⁵

IV. Nâfile Namazların Tanımı

"Nâfile"; farz ve vacib olmayan ibadettir ki, kelime olarak "ziyâde" manasına gelir. Çoğulu nevâfil'dir. Ganimete nefel denilmesi bundandır ki, cihat mevzuu olan i'lâ-i kelimetullah üzerine ziyâdedir. Çocuğun çocuğuna dahi nâfile denir. "*Ve vehebnâ lehu İshâke ve Ya'kub nâfileten*"⁶ kavli bu manadadır ki, "*Biz azimüşşan, İbrahim'e matlubu olan İshak'dan fazla hediye olarak Ya'kub'u bahşettik*" demektir.⁷ Bağış, hibe.

1. Taberî, *Tefsir*, I,45; Hamdi Yazır, *Hak Dini*, I,545.

2. Ali-İmran (3), 39.

3. Meryem (19), 31.

4. Meryem (19), 55. İbrahim peygamber ve oğullarından söz edilirken buyruluyor ki: "*İbrahim'e; buna ilaveten İshak ve Yakub'a da verdik. Onları bizim emrimizle insanları doğru yola götüren önderler yaptık; onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekat vermeyi vahyettik. Zaten onlar bize kulluk eden kimselerdir.*" Bkz. Enbiya (21), 72-73. Lokman'ın (a.s.) oğluna tavsiyeleri anlatılırken : "*Oğulcağızım namaz kıl, (dine, akla ve örfe) uygun olanı emret, kötülüğü men'et.*" Bkz. Lokman (31), 17. Kitab ehli (olan Yahudi ve Hıristiyanların) ne ile emroldukları açıklanırken buyruluyor ki: "*Halbuki onlar, doğruya yönelerek dini yalnız Allah'a has kılmak, O'na kulluk etmek, namaz kılmak ve zekat vermekle emrolunmuşlardı.*" Bkz. Beyyine (98), 5.

5. Döndüren, "*Namaz*", Ş.İ.A., V,17; Yıldırım, *Kaynakları ile İslam Fıkhı*, I,172-173.

6. Enbiya (21), 72.

7. Taberî, *Tefsir*, III,1402.

ganimet malı, zorunlu olmaksızın yapılan iş anlamına gelen nafil, özel olarak farz ve vacib dışında Resûlullah'ın (s.a.v.) kıldığı namazlar demektir. Hz. Peygamber'in bizzat kıldığı nafilere sünnet denir.¹

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kıldığı sünnetler devamlılığına göre ikiye ayrılırlar.

1) Sünnet-i müekkededir ki; Resûlullah'ın yapmağa devam ettiği, ancak nadiren terkettiği kuvvetli işlerdir. Bâzan bu ibadetleri yapmamasının sebebi insanlara farz olmadığını göstermektir.

2) Sünnet-i gayr-i müekkededir ki; Hz. Peygamber'in bâzan yapıp bâzan yapmadığı, kuvvetli olmayan sünnetlerdir. Buna mendup veya müstehab da denir.²

Resûlullah, farz namazları dışında çokça nafil namaz kılmış ve ümmetini de buna teşvik etmiştir. Ayrıca, sünnet namazların, farz ve vacib ibadetlerin ikmâli ve korunması için yardımcı olduğunu belirtmiştir.³

-
1. İbrahim Halebi, *Halebi kebir*, s. 383; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,110; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 426; Döndüren, "*Nâfile*", Ş.İ.A., V, 6-7; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,259.
 2. Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 426-427; Köse, "*Sünnetullah*", Ş.İ.A., V,463.
 3. *Nesâi*, salât 9 , (I,234).

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN FARZLARA BAĞLI OLARAK KILDIĞI NÂFILE NAMAZLAR

Farzlara bağlı olarak kılınan nâfileler, beş vakitin farzlarına ve cumaya bağlı olarak kılınan namazlardır. Bu çeşit namaza râtib, çoğuluna da revâtib denir. Revâtib, müekked ve gayr-i müekked olarak farzlardan evvel yahut sonra kılınmakta olan sünnetlerdir.¹

Müekked olup vakit farzlarından önce ve sonra kılınan sünnet namazlar rivayetlere göre oniki rekattır. Bunlar öğlenin farzından önce dört, sonrasında iki, akşamdan sonra iki, yatsıdan sonra iki ve sabahtan önce ikidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu namazları kılmış ve ümmetine tavsiye etmiştir.

Ümmü Habîbe'den gelen rivâyete göre Nebî (s.a.v.): “*Kim bir günde on iki rekat namaz kılsa Allah (c.c.) onun için cennette bir ev bina eder.*” buyurmuştur. Bu rivâyette on iki rekatın öğlenin farzından önce dört, sonrasında iki, ikindiden önce iki, akşamdan sonra iki, sabahtan önce iki olduğu ifade edilmektedir.²

İbn Ömer'den (v. 73/692) gelen rivâyette ise Resûlullah'ın (s.a.v.) bir gün ve gecede on rekatı kılmaya devam ettiği ifade edilir. Bunlar, öğleden önce iki, sonrasında iki, akşamdan sonra iki, yatsıdan sonra iki ve fecirden önce iki rekattır.³ İbn Ömer hadisinden farklı olarak Hz. Aişe'den (v. 58/677) gelen rivâyette; öğleden önce dört rekat olduğu belirtilir.⁴ Ebû Hüreyre (v. 57/676) rivâyetinde ise, İbn Ömer'den farklı olarak sabah yerine ikindiden önce iki rekat şeklindedir.⁵ Bu rivâyetler ve diğerleri ait oldukları başlıklar altında incelenecektir

1. Döndüren, “*Revatib*”, Ş.İ.A., V,249.
2. *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 103, (I,503); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,205; Hâkim, *Müstedrek*, I,311. Hâkim (v. 405/1014); bu hadisin Müslim'in şartına göre sahih olduğunu söyler. Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I,311.
3. *Ahmed b. Hanbel*, II,51; *Buhârî*, teheccüd 34, (II,54); *Tirmizî*, salat 203, (II,298); *Beyhakî*, *Sünen*, II,471. Bkz. *Tirmizî* (v. 279/892) bu hadis için “hasen-sahih” demiştir. *Tirmizî*, Salat 203, (II,298).
4. *Tirmizî*, salat 189, (II,273); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 100, (I,361). *Tirmizî* bu hadisin “garib” olduğunu söyler. Bkz. *Tirmizî*, salat 189, (II,273).
5. *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 100, (I,361).

I. SABAH NAMĀZININ FARZINA BAĞLI NĀFİLE NAMAZLAR

Sabah namazının sünnetiyle ilgili çok sayıda rivayet gelmiştir. Bu rivâyetlerde sabah namazından önce iki rekat sünnet kılındığı belirtilmektedir.

A) Fazileti İle İlgili Rivayetler

Ebu Hüreyre'den (v.57/676) gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Sizi atlılar tardedecek (koyalayacak) bile olsa o iki rekata terketmeyin*”¹ demiştir. Bu hadis sabah namazının sünnetinin en zor anda bile terkedilmeyeceğine işaret etmektedir. Tatavvu’ olan bu iki rekata teşvikte mübalağalı bir uslub kullanılmıştır.

Başka bir rivâyette ise Hz. Peygamber: “*Sabah namazından önce kılınacak iki rekat nâfile namaz, dünya ve dünyadaki şeylerden daha hayırlıdır.*”² demiştir. Başka bir varyantta “*dünyadan daha sevimlidir*”³, Beyhakî'nin (v. 458/1066) kaydettiği Ebû Avâne hadisinde ise “*...kırmızı develerden daha sevimlidir*” şeklindedir.⁴

Bu konuda Hz. Aişe (v. 58/677) de şöyle demiştir: “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sabah namazının sünnetine olan bağlılığı kadar hiçbir nâfileye bağlılığı yoktur”⁵.

Bu rivâyetlerden sabah namazının sünnetinin ne kadar faziletli olduğu anlaşılmaktadır. Şâfiî'nin (v. 204/819) bu namazı vitirden daha efdal görmesi bundandır. Bir başka rivayete göre İmam Şâfiî vitir namazının daha efdal olduğu

1. *Ebû Dâvûd*, tatavvu 3, (II,46). Bu hadisin isnadındaki Abdurrahman b. İshâk el-Medîni'yi Yahya b. Maîn (v.233/848) tevsik etmiştir. Ebû Hâtîm, kavi ve esbet olmadığını söyler. Yahya b. Saîd el-Kattân bu şahsı Medinelilerden sormuş, onlar onun da kaderî olduğunu ve Medine'den sürgün edildiğini söylemişlerdir. Buhârî (v. 256/870) “Mukaribü'l-hadistir” der. İrakî (v. 826/1422) salih olduğu görüşündedir. Bkz. Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, III,23; Miras, *Tecrid-i Sarîh*, IV,145.
2. *Ahmed b. Hanbel*, VI,50; *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 96, (I,501); *Tirmizî*, salât 190, (II,275); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,161; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,78; Beyhakî, *Sünen*, II,470. Hâkim, *Müstedrek*, I,307. Tirmizî (v. 279/892) bu hadis için hasen-sahih demiştir. Hakim (v. 405/1014) de bu hadisin Şeyhanın şartına göre sahih olduğunu söyler. Bkz. *Tirmizî*, salât 190, (II,275); Hâkim, *Müstedrek*, I, 307.
3. *Müslim*, salâtü'l-misâfirin 97, (I,502); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,160.
4. Beyhakî, *Sünen*, II,470.
5. *Ahmed b. Hanbel*, VI,43; *Buhârî*, tehecçüd 27, (II,52); *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 94, (I,501); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 2, (II,44); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,161; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,78; Beyhakî, *Sünen*, II,470.

görüştüğüdür. Hânefi ve Hanbelîlere göre de sünnetlerin en kuvvetlisidir. Hasan-ı Basrî (v. 110/728) bu rivayetlere istinaden sabahın iki rekat sünnetine vacib demiştir.¹

Bu namazın yüksek şerefine binaen, nafîle namazlar özürsüz oturarak kılınabildiği halde, Ebû Hanîfe (v. 150/767): “Bir özre müstenid olmayarak sabahın sünnetini oturarak kılmak caiz değildir.” demiştir. Bu namaz Ebû Hanîfe’ye göre sünnettir. Fakat sünnetlerin en kuvvetlisidir.²

Sabah namazının sünnetinin bu kuvvet ve şerefine binaen fukaha, insanların bir dini ihtiyacını telafi edebilmesi için diğer sünnetleri terk edebileceğini caiz gördükleri halde, sabahın sünnetini bu cevaz ve müsaadeden müstesna tutmuşlardır.³

B) Vakti İle İlgili Rivâyetler

Sabah namazının sünnetinin vakti, ufukta fecrin açılmasından sonra başlayıp güneş doğana kadar sürer. Ancak farzdan önce kılınır.

Hz. Aişe’den (v. 58/677) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.), sabah vaktinde müezzin sabah ezanını bitirince kalkar, sabah farzından önce ve ufukta fecrin açılmasından sonra iki rekat hafif namaz kıları.⁴ Bu konuda Ebû Hüreyre, Abdullah b. Abbâs (v. 68/687), Abdullah b. Amr ve Hz. Hafsa’dan da rivayet gelmiştir.⁵ Bu rivâyetlerden anlaşılan sabah namazının vakti, fecir ile sabah farzı arasındır. Resûlullah fecirden sonra iki rekattan başka namaz kılmazdı. Nevevî (v. 676/1277), fecirden sonra iki rekattan başka namazın mekruhiyetiyle ilgili üç mesele zikreder. Birincisi Cumhura göre fecirden sonra iki rekattan başka namaz kılmak mekruhtur. İkincisi: Sabahın sünneti kılınmadan kerahat girmez. Üçüncüsü: Farz kılınmadan kerahat girmez. Nevevî

-
1. İbrahim Halebi, *Halebi kebir*, s. 383; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,110; Sanânî, *Sübülü’s-selâm*, II,4; Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, III,22; Benna, *Fethu’r-Rabbani*, IV,223.
 2. Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,4-5; İbn Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III,29; Şeyh Nizam, *Fetâvâ-i Hindiye*, I, 112.
 3. İbn Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III,116; Şeyh Nizam, *Fetâvâ-i Hindiye*, I,112; Kamil Miras, *Tecrid-i Sârih*, IV,147-148.
 4. Ahmed b. Hanbel, VI,53; Dârimî, salât 146, (I,272); Müslim, salâtü’l-müsâfirin 87, (I,500); Ibn Mâce, ikâmetü’s-salât,101, (I,362).
 5. Mâlik, salâtü’l-leyl 29, (I,127); Ebû Dâvûd, tatavvu’ 4, (I,47); İbn Hibbân, *Sahih*, II,81. Ebû Hüreyre’den (v. 57/676) gelen rivayet, ravi Ebû Salih’in Ebû Hüreyre’den hadis işitmemesi sebebiyle munkatıdır. Bkz. Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd*, IV,98.

üçüncüsünün sahih olduğunu söyler ve hadisin kerahetten bahsetmediğini belirtir.¹

Sabah namazı için müezzîn kâmete başlamış veya imam namaza durmuş olsa sünnetin kılınıp kılınmayacağı meselesi üzerinde farklı görüşler ileri sürülmüştür:

1) Ebû Hanîfe (v. 150/707), Evzâî (v. 157/773) ve Said b. Abdilaziz'e göre farzda imama yetişmeyi- tahiyatta bile olsa- kestiren bir kimse sünneti safa dahil olmadan kılmalıdır. İmam Mâlik'e (v. 179/795) göre ise, kim mescide girdiği zaman farza başlanmışsa, artık sünnet kılınmaz. Mescide girmemişse ve bir rekâtı kaçırmayacağı hususunda kanaat getirirse, dışarıda yani cumanın kılındığı avlunun haricinde sünnet kılar. Eğer birinci rekâtı kaçırmaktan korkarsa mescide girer, imama uyar. sünneti güneş doğduktan sonra kaza eder, eğer son rekâtı kaçırmayacaksa sünneti kılar, yoksa kılınmaz. Süfyan es- Sevrî (v. 161/777): "İki rekatta imama yetişeceğine kanaat getiren kimse sünneti tamamlar, değilse hemen kesip imama uyar." demiştir.²

2) İbn Ömer (v. 73/692), Ebû Hüreyre (v. 57/676), İbn Cübeyr, İbn Sîrîn (v. 110/728) başta olmak üzere İmam Şâfiî (v. 204/819), Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) gibi bir kısım selef büyüklerinin inanç ve tatbikatına göre, imam farza durmuşken sünnet kılınmaz. Bu görüşte olanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "*kamet getirilince sadece farz kılınır*"³ hadisinin zahirini esas almışlardır. Zâhiriler bu konuda daha da ileri giderek "bir kimse sünnet kılarırken, farz için ikamet başlarsa, namazı orada kesip cemaate katılması gerekir, yoksa kıldığı namaz batıl olur." derler.⁴

C) Rekât Sayısı İle İlgili Rivâyetler

Hız. Aîşe (v.58/677), İbn Abbâs (v.68/687), Ebû Hüreyre, İbn Mes'ûd (v. 32/652), İbn Ömer, Ümmü Habibe, Hafsa, Ebû Avâne ve başka sahabilerden gelen rivâyetlere göre sabahın sünneti iki rekattir. Bu konuda farklı bir rakam verilmemiştir.⁵

1. Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,3.

2. *Tirmizî*, salât 195, (II,284); İbn Kudâme, *Muğni*, I,754; Nevevî, *Mecmu'*, III,531; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,63; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,119; Zuhaylî, *İslâm Fıkhi*, II,172.

3. *Dârimî*, salât 148, (I,277); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 103, (I,364); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 5, (II,50); *Tirmizî*, salât 195, (II,272); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,169; İbn Hibbân, *Sahih*, II,82.

4. *Tirmizî*, salât 195, (II,284); İbn Kudâme, *Muğni*, I, 754; Nevevî, *Mecmu'*, III,531; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,63; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,119; Zuhaylî, *İslâm Fıkhi*, II,172.

5. *Mâlik*, salâtü'l-leyl 29, (I,127); *Ahmed b. Hanbel*, II, 23; II,51; *Buhârî*, teheccüd 34, (II,54); *Müslim*, salâtü'l- müsafirin 87, (I,500); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 100, 101,(I,361-62); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 1, (II,43); *Tirmizî*, salât 189, (II,273); 192, (II,279); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,209; Hâkim, *Müstedrek*, I,311; Beyhakî, *Sünen*, II,471.

D) Kazası İle İlgili Rivâyetler

Sabah namazının kaza edilebileceğine dair bazı sahabilerden rivâyetler gelmiştir. Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber, Sabah namazının sünnetinin farzdan sonra kaza edilebileceğini söylemiştir. Bazı rivâyetlerde bu namazın güneşin doğmasından sonra kılınabileceği ifade edilirken bazılarında açıkça kaza edilebileceği belirtilmiştir.

Kays b. Amr şöyle rivâyet etmiştir: “Resûlullah (s.a.v.) geldi ve namaza duruldu. Onunla birlikte sabah namazını kıldım. Sonra namaz bitince beni namaz kılar buldu. Hz. Peygamber: “*Ağır ol ey Kays! Bir namaz daha mı kılıyorsun?*” dedi. Kays: “Ben sabahın sünnetini kılmamıştım (onu kılıyorum).” deyince, “*Öyleyse hayır(bunda bir beis yok)*” buyurdu.¹

Ebû Hüreyre’den (v. 57/676) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Kim sabahın iki rekatını vaktinde kılamaz ise güneş doğduktan sonra kılsın.*”² Aralarında Süfyan es-Sevrî, Ahmed, İshâk ve İbn Mübârek’in de bulunduğu bazı ilim ehli, bu hadise göre amel etmişlerdir.³ Iraki: “Şâfiî mezhebinde sahih görüşe göre bu iki rekat sabah namazından sonra eda olarak kılınır.” der ve şöyle devam eder: Hadis bu sünneti farzdan önce kılamayan kimsenin, mutlaka güneş doğduktan sonra kılacağı hususunda sarîh değildir. Hadiste, bunu mutlak olarak kılamayana illa da güneş doğduktan sonra kılması için bir emir de yoktur”. Bu, emir değil ancak isteyen güneşten sonra kılar. Bu, sabahtan sonra kılınmaz anlamına gelmez. Çünkü yukardaki rivayette

1. *İbn Mâce*, ikâmetü’s-salât 104, (I,365); *Ebû Dâvûd*, tâtavvu’ 6, (II,51); *Tirmizî*, salât 196, (II,284). Malik b. Buhayne’den (r.a.) gelen rivâyet ise şöyledir: “*Resûlullah (s.a.v.) ikamet başladıktan sonra namaz kılmakta olan bir adam gördü. Resûlullah namazdan çıkınca halk onun etrafını sardı ve Hz. Peygamber ona: “Sabahı dört mü kılıyorsun? Sabahı dört mü kılıyorsun?” dedi. Bkz. Buhârî*, ezan 38, (I,161); *İbn Mâce*, ikâmetü’s-salât 103, (I,364). Müslimde “*Sizden biri nerdeyse sabah namazını dört rekat kılacak*” şeklindedir. Bkz. *Müslim*, salâtü’l-müsâfirin 9, (I,494). Abdullah b. Sercis’ten gelen rivâyette ise : Resûlullah adama: “*hangisini sayıyorsun bizimle kıldığını mı, yoksa tek başına kıldığını mı?*” demiştir. Bkz. *Müslim*, salâtü’l-müsâfirin 9, (I,494); *İbn Mâce*, ikâmetü’s-salât 103, (I, 364); *Ebû Dâvûd*, tâtavvu’ 5, (II,49); *Nesâî*, salât 61, (II,117); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,170. Kays b. Kahd’dan gelen rivâyette ise “Resûlullah ona baktı bir şey söylemedi” şeklindedir. Bkz. İbn Hibbân, *Sahih*, II,82.
2. *İbn Mâce*, ikâmetü’s-salât 104, (I,365); *Tirmizî*, salât 197, (II,287); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,165; İbn Hibbân, *Sahih* II,83; Hâkim, *Müstedrek*, I,307. Hakim (v. 405/1014), bu hadisin Şeyhânın şartına göre sahih olduğunu söyler. Hâkim, *Müstedrek*, I,307.
3. *Tirmizî*, salât 197, (II,288); Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,272.

farzdan sonra kılanlara Resûlullah (s.a.v.) ses çıkarmamıştır. Bu hadisler, revatib nâfilelerin özürlü veya özürsüz olsun kazasının kılınabileceğini gösterir. Bu konuda alimler ihtilaf etmişlerdir. Bazıları “özür olsun olmasın mutlaka kazası müstehaptır” demişlerdir. Bunlar; İbn Ömer (v. 73/692), Atâ (v. 114/732), Tâvûs (v. 106/724), Kasım b. Muhammed, İbn Cüreyc (v. 150/767), Evzâî (v. 157/773), Şâfiî (v. 204/819), Ahmed (v. 241/855), İshâk (v. 238/853), Muhammed b. Hasan ve Müzeni'dir. Kaza edilmez diyenler ise Ebû Hanîfe (v. 150/767), Mâlik (v. 179/795) ve Ebû Yûsuf'tur (v. 182/798)). Mâliki mezhebinde meşhur olan görüş, güneşten sonra kazasının yapılabilmesidir. İbn Hazm (v. 456/1063), uyku ve unutmadan dolayı kılamamışsa kazasını kılar, başka özürden dolayı ise kılamaz, demiştir.¹

Sabah namazının sünneti ancak farzı ile beraber kaza edilir. Farzını o gün zevaldan önce kaza ederse ona bağlı olarak sünnetini de kaza eder. Yalnız sünnetini kılmamışsa güneş doğmadan bilittifak kaza edilmez. Güneş doğduktan sonra da Şeyhana göre yine kaza edilmez. Ancak İmam Muhammed (v. 189/804): “Bence zeval vaktine kadar kaza edilse iyi olur” demiştir.²

E) Kırâatı İle İlgili Rivâyetler

H. Peygamber bu iki rekat sünneti çok hafif kılmış yani kıraatı kısa yapmıştır. Bu konuda çok sayıda rivayet gelmiştir.

H. Aişe'den gelen rivâyete göre o şöyle demiştir: “H. Peygamber sabah namazından evvel iki rekati o kadar hızlı kılardı ki, ben “Acaba Fatihatü'l-Kitabı okudu mu?” derdim.³

Kurtubî (v. 671/744) bu rivâyeti, “Belki H. Aişe, “Resûlullah umumiyetle nâfile kılarken kırâatı uzattıkları halde sabah sünnetinde hafif tutardı. O derece ki, âdetâ

1. Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,102; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,148.

2. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, I,287; İbn Kudâme, *Muğni*, I,757; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,63; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, III,119; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,172.

3. Mâlik, salâtü'l-leyl 30, (I,127); Ahmed b. Hanbel, VI,40; Müslim, salâtü'l-müsâfirin 92, (I,501); Nesâî, iftitah 40, (II,156); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,163; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,80. Şu'be tarikiyle gelen rivâyete ise “Acaba ümmü'l- Kur'ân'ı okudu mu?” şeklindedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, VI,49; Müslim, salâtü'l- müsâfirin 14, (I,501); Ebû Dâvûd, tatavvu' 3, (III,44). H. Hafsa'dan gelen rivâyete: “Resûlullah (s.a.v.) iki rekat sünneti hafif olarak kılar” şeklindedir. Bkz. Dârimî, salât 146, (I,276).

insan fatiha okumağı zannederdi demek istiyor.” şeklinde yorumlamıştır.¹

Hız. Peygamber'in sabah namazının sünnetinde hangi sureleri veya âyetleri okuduğuna dair sahabilerden farklı rivâyetler gelmiştir. Bazı rivâyetlerde “Kâfirûn” ve “İhlas” sûrelerini okuduğu, bazı rivâyetlerde ise Bakara sûresinin yüz otuz altıncı âyetini ve Âl-i İmran sûresinin altmış dördüncü, bazen de elli beşinci âyetlerini okuduğu belirtilmektedir.

İbn Mes'ûd (v. 32/657), İbn Ömer, Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Aişe. Abdullah b. Ca'fer ve Câbir (v. 77/696), Resûlullah'ın sabahın farzından önce kılınan iki rekatta “Kâfirûn” ve “İhlâs” sûrelerini okuduğunu ifade etmişlerdir.²

İbn Abbâs, Resûlullah'ın (s.a.v.) sabahın iki rekatında çoğunlukla birinci rekatta Bakara sûresinin yüz otuz altıncı âyetini, ikinci rekatta ise Âl-i İmran sûresinin altmış dördüncü âyetini okuduğunu ifade etmiştir.³ Ebû Hüreyre'den İbn Mes'ûd'un rivâyetinden farklı olarak, Resûlullah'ın ikinci rekatta Âl-i İmran sûresinin elli beşinci âyetini okuduğu şeklinde rivâyet gelmiştir.⁴ Câbir b. Abdillâh'tan (v. 77/696) gelen rivâyette: “Bir adam sabah namazının sünnetinde, birinci rekatta “Kul ya eyyühe'l-kâfirun” sûresini okudu. Bitirince Resûlullah: “Bu kul, Rabbini tanıdı.” dedi. İkinci rekatta “Kul huvallahu ahad” okudu. Resûlullah: “Bu kul, Rabbine iman etti” dedi.⁵ Aişe'den gelen rivâyette (v. 58/677): “Nebi (s.a.v.): “Sabahın iki rekat sünnetinde “Kâfirûn” ve “İhlâs'ı” okumak ne güzeldir” dedi.⁶

Tâhâ b. Hiraş, “Sabahın iki rekatında bu iki sûreyi okumak bence müstehabtır.” der.⁷ Bu rivâyetlerden anlaşıldığına göre Resûlullah (s.a.v.) kırâatı cehren yapmıştır. Ayrıca bu rivâyetler sabah namazının sünnetinin tahfifine delalettir.⁸ şâfiî ve Cumhur'a göre sabahın sünnetinde fatihadan sonra sûre okumak müstehabtır.

1. Nevevî, *şerhu Müslim*, VI,4; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III,47; şevkanî, *Neylü'l-evtâr*, II,24; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,95; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,149-150.
2. *Dârimî*, salât 146, (I, 276); *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 98, (I,502); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 102, (I,363); *Tirmizî*, salât 191, (II,276); *Nesâî*, iftitah 38, (II, 155); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,163; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,78.
3. *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 99, (I,502); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 3, (II,46); *Nesâî*, iftitah 38, (II,155); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,164; Hâkim, *Müstedrek*, I,307.
4. *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 3, (II,46).
5. İbn Hibbân, *Sahih*, IV,79.
6. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,163; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,79.
7. İbn Hibbân, *Sahih*, IV,79.
8. Nevevî, *Mecmu'*, III,531; şevkanî, *Neylü'l-evtâr*, III,23.

Rivâyetlerde gelen iki sûreyi veya ayetleri okumak müstehabtır. Mâlik ve ashabı sabah namazının sünnetinde fatihadan sonra bir şeyin okunmayacağını söylerler. Seleften bazıları, hiçbir şey okunmaz derler. Bu iki görüş de yukarıdaki rivâyetlere muarızdır.¹

II. ÖĞLE NAMAZININ FARZINA BAĞLI NÂFİLE NAMAZLAR

A. Rekat Sayısı İle İlgili Rivâyetler

Öğle namazının farzından önce ve sonra kılınan sünnetlerin rekat sayısı hakkında farklı rivâyetler mevcuttur. Bazı rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in farzdan önce ve sonra dört, bazı rivâyetlere göre iki, bazılarında göre ise farzdan önce dört, farzdan sonra iki rekat kıldığı belirtilmektedir.

Ümmü Habibe'den gelen rivâyete göre Hz. Peygamber öğlenin farzından önce ve sonra dörder rekat nâfile namaz kılmayı teşvik etmiş ve bu namazları kılana Allah'ın ateşi haram kılacağını ifade etmiştir.¹

Hz. Ali (v. 40/660) ve Hz. Aişe'den gelen rivâyetlerde Hz. Peygamber'in öğlenin farzından önce dört, farzdan sonra da iki rekat kıldığı belirtilmekte,² Hz. Aişe rivâyetinde Resûlullah'ın farzdan önce kıldığı dört rekata uzun rüku ve secdelerle kıldığı³ ve bu namazları hiç terk etmediği⁴ ifade edilmektedir.

İbn Ömer ve Ebû Hüreyre'den gelen rivâyetlerde ise Resûlullah'ın farzdan önce ve sonra iki rekat sünnet kıldığı belirtilmektedir.⁵

1. Nevevî, *Şerhu Müslim*, III,4; a.mlf., *Mecmu'*, III,531; Şevkanî, *Neylû'l-evtar*, II, 24; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,111; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,96.
2. *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 108, I,367; *Ebü Dâvûd*, tatavvu' 7, (II,52); *Tirmizî*, salat 200, (II,294); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,205; Hâkim, *Müstedrek*, I,312. Tirmizî (v. 279/892), bu hadis için "Sahih-Hasen-Garib" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, salat 200, (II,294). Muhammed b. Ebi Süfyan'ın Ümmü Habibe'den yaptığı rivâyette ise; "Allah onu cehenneme haram eder." şeklindedir. Bkz. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,205.
3. *Tirmizî*, salât 198, (II,289).
4. *Ahmed b. Hanbel*, VI,30; *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 100, (I,361); *Ebü Dâvûd*, tatavvu' 1, (II,43); *Tirmizî*, salât 189, (II,273); İbn Hibbân, *Sahih*, II,84. İsnaddaki Kabus b. Ebu'l-Muharrik "Muhtelefün fih'tir. İbn Hibbân (v. 354/965) ve Nesâî (v. 303/915) zaif addetmişlerdir. Ahmed (v. 241/855) ve İbn Maîn (v. 233/848) sika demişlerdir. Seneddeki diğer raviler sikadır. Bkz. *İbn Mâce*, ikâmetü's-salat 105, (I,365); Sindi, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, II,39.
5. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,163.
6. *Buhârî*, teheccüd 25, 34(II,51); (II,54); İbn Mâce, ikâmetü's-salât 100, (I, 361); *Ebü Dâvûd*, tatavvu' 1, (II,43); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,208; Beyhakî, *Sünen*, II, 471.

Farzdan önce dört ve iki rekat rivâyet olduğuna dair rivâyetler arasındaki ihtilafî alimler şöyle açıklamışlardır:

1) Abdullah b. Ömer'in dört rekatın ikisini unutup iki rekatı rivâyet etmiş olması. Bu uzak bir ihtimaldir. 2) Resûlullah'ın (s.a.v.) öğleden önceki sünnetleri bazen dört bazen de iki kılmış olması. 3) Resûlullah'ın (s.a.v.) mescidde iki rekat, hane-i saadette dört rekat kılmış olmasıdır. Bunlardan iki rekatı İbn Ömer, dört rekatı da Hz. Aişe'nin rivâyet etmiş olması. Bunu izah eden şarih Aynî (v. 855/1451) diyor ki: Bu durumun tamamına göre öğle namazının sünneti dördtür. Aşağı tenzil edilmemelidir. Çünkü dört sayısına iki dahildir. Hz. Aişe'nin dört rekat rivâyeti, İbn Ömer'in iki rekat rivâyetini muhtevîdir.¹ Şöyle de denilmiştir: İbn Ömer, Resûlullah'ın (s.a.v.) yalnız mesciddeki haline muttali idi. Hz. Aişe ise, hem mesciddeki hem de hane-i saadetteki durumuna vakıftı. Gerek İbn Ömer, gerek Hz. Aişe şahid oldukları vakaları bildirmiş olmakla beraber, Hz. Aişenin görmesi daha çok olması icab eder. Taberî (v. 310/922): "Resûl-i Ekrem'in dört rekat kılmaları ekser ahvalde idi. İki rekat kılmaları ise az idi." demiştir. Ayrıca diğer rivâyetlerden, Resûlullah'ın (s.a.v.) bu dört rekata devam ettiği anlaşılmaktadır.²

Rivâyetlerin farklı oluşu sebebiyle fukaha bu sünnetlerin hükmü hakkında değişik görüşler ileri sürmüşlerdir.

Hânefî mezhebine göre ilk dört rekat ve sonraki iki rekat da sünnet-i müekkededir. Son iki rekata iki daha ilave etmek ise menduptur.

Şâfiî mezhebine göre ilk iki rekat sünnet-i müekkededir, diğerleri gayr-i müekkededir. Hanbelî mezhebine göre öğlenin farzından önce iki ve sonra iki rekatı müekked sünnettir, diğerleri (yani dörde tamamlamak) gayr-i müekkeddir. Mâlikîlere göre ise, farzdan önce dört ve sonra dört rekat kılmak müekked sünnettir.³

1. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 244.

2. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III,58-59; Şevkanî, *Neylül-evtâr*, III,18; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, IV,202; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,155-156.

3. İbn Âbidin, *Reddül-muhtâr*, III,29; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 427; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,327-329; Zuhaylî, *İslâm Fıkhu*, II,173-199.

B. Kazası İle İlgili Rivâyetler

Öğle namazının sünnetlerinin kazası hakkındaki rivâyetlerde Resûlullah'ın farzdan önce kılmadığı sünneti farzdan sonra kılmış olduğu belirtilmektedir.

Hz. Aişe'den gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.), öğlenin farzından önceki kılmadığı dört rekat sünneti farzdan sonra kılmıştır.¹ Hz. Aişe'den (v. 58/677) gelen başka rivâyette Resûlullah'ın (s.a.v.) bu namazı, farzdan sonra kılınan iki rekat sünnetten sonra kıldığı ifade edilmektedir.² Bu iki hadis sünnetlerin muhafazasının meşruiyetine delalet etmektedir.

Ümmü Seleme'den gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.), bir gün öğle namazının farzından sonraki sünneti meşguliyetten dolayı vaktinde kılamamış ve bu sünneti ikindiden sonra ifa etmiştir. Resûlullah bu namazı kılamama sebebini şöyle açıklamıştır: *“Tahsildarla olan meşguliyetim, bu iki rekâtı öğlenin peşinde kılmama mani oldu. Bu sebeple onları ikindiden sonra kıldım”*³ Bu hadis, sıkışık durumlarda namazların sünnet olan kısımlarının te'hir edilse bile farz kısmının te'hir edilemeyeceği. vaktinde kılınmasına ciddi şekilde gayret gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Resûlullah'ın (s.a.v.) öğlenin son iki rekâtını, ikindi namazının vakti girdikten sonra kılması da manidardır. Sünnetleri “farz değil” diyerek terketmemek gerektiğini gösterir.⁴

III. İKİNDİ NAMAZININ FARZINA BAĞLI NÂFİLE NAMAZLAR

İkinci namazının farzından önce ve sonra kılınan sünnetlerle ilgili rivâyetlerde Hz. Peygamber'in ikindinin farzından önce dört rekat kıldığı belirtilmektedir. İkindinin farzından sonraki sünnetle ilgili farklı rivâyetler gelmiştir. Bazı rivâyetlerde Resûlullah'ın ikindinin farzından sonra iki rekat sünneti devamlı olarak kıldığı. bazı rivâyetlerde ise Resûlullah'ın bu namazı kılmadığı belirtilmektedir.

İbn Ömer'den (V. 73/692) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.), ikindinin

1. *Tirmizî*, salât 200, (II,291). Tirmizî (v. 279/892), bu hadis için “hasen-garib” demiştir. Bu hadisin râvileri sikadır.
2. *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 106, (I,366).
3. *Buhârî*, mevâkitü's-salât 33, (I,146); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 107, (I,366).
4. *Canan*, *Kütüb-i Sitte*, XVII,63.

farzından önce dört rekat nâfile namaz kılmayı teşvik etmiş ve bu namazı kılan kimse için : “Allah (c.c.) rahmetini bol kılsın” dileğinde bulunmuştur.¹

Hız. Ali'den (v. 40/660) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) ikindinin farzından önce kıldığı dört rekatin arasını selâm ile ayırmıştır.²

Bu rivâyetlerde Resûlullah'ın, terğib ve teşvik edici ifadelerle bu namazın ehemmiyetini dile getirdiğini görüyoruz. Bu rivâyetler ikindiden önce kılınan dört rekatin müstehablığına delalet etmektedir.

Alimler bu dört rekatin tek selâmla mı yoksa iki selâmla mı kılınacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. İshâk b. İbrahim ve Ebû Hanîfe (v. 150/767) teslimden kastın selâm olmadığı, teşehhüd olduğu ve bu dört rekatin tek selâmla kılındığını söylemişlerdir. Cumhura göre ise, efdal olan ikişer ikişer kılmaktır.³ Cumhur. İbn Ömer'den gelen gece ve gündüz namazlarının ikişer olduğuna dair rivâyeti de delil getirmiştir.⁴

Hanefî, Hanbelî ve Şâfîlerce bu dört rekat namaz gayr-i müekked sünnettir.⁵

İkinci namazının farzından sonra nâfile namazın olup olmadığı konusunda alimler ihtilaf etmişlerdir. İkindinin farzından sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) sünnet kıldığına dair Hız. Aişe'den (v. 58/677) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) ikinci namazından sonra iki rekat nâfile namaz kılmış⁶ ve bu namazı yanında hiç

1. *Ahmed b. Hanbel*, II,117; *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 8, (II,53); *Tirmizî*, salât 201, (II,295); İbn Huzeyme. *Sahih*, II,206; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,77; Beyhakî, *Sünen*, II,473. Tirmizî (v. 279/892) bu hadis için “hasen” demiş, İbn Hibbân (v. 354/965) ve İbn Huzeyme (v. 311/924) ise “sahih” demişlerdir. Bkz. *Tirmizî*, salât 201, (II,295); Benna, *Fethû'r-Rabbani*, IV,212. Taberânî'nin (v. 360/790) *Evsat*'ında Abdullah b. Amr b. As'tan merfu olarak gelen rivâyete: “Kim ikindiden önce dört rekat kılsa ateş ona dokunmaz” şeklindedir. Ebû Nuaym'ın kaydettiği Ebû Hüreyre rivayetinde “Kim ikindiden önce dört rekat kılsa Allah onu mağfiret eder” şeklinde, Ebû Ya'la'nın Ümmü Habibe'den yaptığı tahricta, “Allah onun için cennete bir ev inşa eder” şeklinde, Taberani'nin *Kebir*'inde tahrir ettiği Ümmü Seleme rivâyeti ise; “Allah onun bedenini ateşe haram kılar” şeklindedir. Bkz. Benna, *Fethû'r-Rabbani*, IV,204.
2. *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 8, (II,54); *Tirmizî*, salât 201, (II,294). Tirmizî bu rivâyet için “hasen” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, salât 201, (II,294).
3. *Tirmizî*, salât 198, (II,290); 201, (II,295); Benna, *Fethû'r-Rabbani*, IV,204-205.
4. *Dârimî*, salât 155, (I,280); *Buhârî*, teheccüd 10, (II,45); *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 145, (I,516); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 171, (I,418); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 24, (II,80); *Tirmizî*, cuma 65, (II,491); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,77.
5. Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,176-199.
6. *Dârimî*, salât 143, (I,274); *Buhârî*, mevâkitü's-salât 34, (I,147); *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 300, (I,573); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 10, (II,58); *Nesâî*, ikâmetü's-salât 6, (I,281).

terketmemiştir.¹

Zekvân'ın Hz. Aişe'den yapmış olduğu rivâyete göre: "Resûlullah (s.a.v.) ikindiden sonra namaz kılardı, fakat bizi me'n ederci."² şeklindedir. Ayrıca İbn Abbâs'tan (v. 68/687): "Resûlullah ikindi namazından sonra iki rekat nâfile kılmıştı. Çünkü kendisine gelen bir malın taksimini yapmış, bu meşguliyet onun öğle namazından sonra kılmakta olduğu iki rekati kılmasına mani olmuştu. Bunun üzerine onları ikindiden sonra kıldı. Sonra bir daha bu iki rekati kılmadı" şeklinde rivâyet gelmiştir.³

Bu rivâyetler Hz. Aişe rivâyetine ters düşmektedir. Zira Hz. Aişe rivâyetinde Resûlullah'ın ikindiden sonra mutlaka yanında iki rekat kılmış olduğudur. Aradaki tearuz, râvinin Hz. Aişe'nin yanında kılınan namazdan haberi olmaması ile izah edilmiştir.

Hz. Ali'den (v. 40/660) ise "Resûlullah (s.a.v.) sabah ve ikindi farzından başka bütün farz namazlarının sonunda namaz kılardı" şeklinde rivâyet gelmiştir.⁴ Bu arada Hz. Ali, Hz. Ömer (v. 23/644), Amr b. Anbese es-Sülemi, İbn Ömer (v. 73/692), Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Zerel-Gıfari (v. 32/652), Ebû Katâde (v. 117/744), Ebu'd-Derda, Ebû Sa'id el-Hudrî (v. 63/682), İbn Abbâs (v. 68/687), Ebû Hüreyre (v. 57/676) ve Semure b. Cundeb'den Hz. Peygamber'in ikindiden sonra güneş batana kadar ve sabah farzından sonra güneş doğana kadar namaz kılmayı yasakladığı yönünde rivâyetler gelmiştir.⁵ Ayrıca Hz. Ömer'in ikindiden sonra nâfile kılanları dövdüğü rivâyet edilmiştir.⁶

İbn Battal (v. 549/1154) ve Tahâvî (v. 321/933); bu konuda tevatür derecesinde rivâyetin gelmiş olduğunu söylerler.⁷

1. *Dârimî*, salât 143, (I,274); *Ahmed b. Hanbel*, VI,50; *Buhârî*, mevâkitü's-salât 33, (I,146); *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 301, (I,572); *Nesâî*, ikâmetü's-salât 6, (I,286).
2. *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 10, (II,59).
3. *Tirmizî*, salât 21, (I,345). Tirmizî bu hadis için "hasen" demiştir.
4. *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 10, (II,56); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,207.
5. *Ahmed b. Hanbel*, III,7; *Dârimî*, salât 142, (I,274); *Buhârî*, mevâkitü's-salât 30, (I,145); *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 285, (I,566); *Tirmizî*, salât 21, (I,347); *Nesâî*, salât 6, (I,278); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,254-256.
6. *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 297, (I,571).
7. İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, II,61; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 76-77.

- Bu rivâyetler Selefin bazı ihtilaflarına sebep olmuştur. Bazı alimler Hz. Aişe ve İbn Abbâs rivâyetlerine dayanarak ikinci namazından sonra kerahat vaktine kalmamak şartıyla nâfile kılmayı mutlak olarak mübah addetmişlerdir. Şâfiîler İbn Abbâs rivayetini delil alarak sünnet-i müekkedelerin kazasının müstehab olduğunu söylemişlerdir. Mekruh addedenler ise şöyle demişlerdir: Bu hadisler, revatibten kaçırılmış olanları kerahetsiz olarak kılmaya delalet eder. Resûlullah'ın kesintisiz devam etmesi onun hasaisindedir.¹ Ebû Hanîfe (v. 150/767), nehy rivâyetleriyle ihticac ederek sabah ve ikinci farzından sonra nâfile kılmanın mekruh olduğunu söyler. Hasan-ı Basrî (v. 110/728), Saîd b. Müseyyeb (v. 93/711), A'la b. Ziyad ve Humejd b. Abdirrahman da bu görüştedir.² Seleften bir gurub ise nehy'in nesh olmuş olduğunu söylemişlerdir. Ancak çoğu ilim ehli, sabahın farzından sonra güneş doğana kadar ve ikindinin farzından sonra güneş batana kadar namaz kılmanın mekruh olduğunu, fakat Mekke'de tavaftan sonraki namazın müstesna olduğunu söylerler. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) buna ruhsat vermiştir. Şâfiî (v. 204/819), Ahmed (v. 241/855) ve İshâk (v. 238/853) bu görüştedirler. Süfyan es-Sevrî (v. 161/777), Mâlik (v. 179/795) ve bazı Kufe ehli bu namazı kerahat vaktinde kılmanın caiz olduğunu söylemişlerdir.³

IV. AKŞAM NAMAZININ FARZINA BAĞLI NÂFİLE NAMAZLAR

A. Farzından Önceki Namazla İlgili Rivâyetler

Akşam namazının farzından önce kılınan namaz hakkında farklı rivâyetler mevcuttur. Bazı rivâyetlerde ashabdan bir grubun bu namazı iki rekat olarak kıldığı. Resûlullah'ın buna ses çıkarmadığı ve hatta teşvik ettiği, bazı rivâyetlerde ise bu vakte mahsus bir namazın olmadığı belirtilmektedir.

Enes b. Mâlik'ten (v. 93/711) gelen rivâyete göre akşam ezanı okunduktan sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) ashabından bir grup kalkıp mescidin sütunlarına doğru koşup Resûlullah evden çıkıncaya kadar akşamdan önce ikişer rekat nâfile namaz

1. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, II, 64; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 58; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV, 107; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX, 279.
2. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, II, 61; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 76-77.
3. *Tirmizî*, salât 21, (I, 350); İbn Kudâme, *Muğni*, I, 755; Nevevî, *Şerhu Müslim*, V, 121; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, II, 63; Azîmâbâd, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV, 107; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV, 262.

kılmışlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) de kendilerini gördüğünde bu davranışları için emr veya nehy yönünde bir şey söylememiştir.¹ Sütunlara koşmanın sebebi, onların arkasında durup sütre yapmaktır. Böylece kimse önlerinden geçmemiş olur.

Abdullah b. Muğaffel el-Müzeni'den (r.a.) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) “akşamdan önce iki rekat namaz kılın!” emrini üç kere tekrar etmiş ve üçüncüde “dileyen” demiştir. Buhârî’de “Resûlullah’ın bunu sünnet yapılmasından korkarak “dileyen kılın” dediği ifade edilmektedir. Burada “sünnet edinmek”ten murat, devamlı uyulan bir şeriat, bir yol edinmektir. Resûlullah, bu namazı tavsiye etmekte, ama ısrarlı yapılmasını dilememektedir. Nitekim başka bir hadiste dileyen kimsenin ezanla ikamet arasında nâfile namaz kılabilceği ifade edilmektedir.²

Görüldüğü üzere buradaki teşvik akşamdan önce kılınacak iki rekata has değildir. Beş vaktin hepsine şamildir. Bazı alimler, ezanla ikamet arasında dileyenin başka namaz kılabilceğine hükmetmişlerdir. Hadiste geçen “dileyen” tabiri, bu namazın derece itibariyle farzlara mukarin olarak kılınan revatib sünnetlerden düşük olduğunu belirtmektedir. Nitekim ulemâ çoğunluk itibariyle bu namazı revâtib arasında zikretmiştir.³

Akşamın farzından önce nâfile kılma hususunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Ashab, tabiin ve fukahadan bazılarına göre farzdan önce nâfile kılmak caizdir. Bunların hücutleri yukarıdaki hadislerdir. Tirmizî (v. 279/892), “Bir çok ashabdan akşamdan önce ezanla ikamet arasında namaz kılındığına dair rivâyet gelmiştir.”⁴ der. Hasan el-Basrî’den (v. 110/728) bu namaz sorulduğunda, “Rızayı İlâhi kasdiyle kılan kimse için bu iki rekat iki hasenedir.” demiştir. İshâk b. Râhûye (v. 238/853), Ahmed b. Hanbel’in de böyle dediğini söyler. Ahmed b. Hanbel, bu namazı bir kez kıldığını söylemiştir. Başka sahabilerinde bu namazı kıldıkları rivâyet edilmiştir.⁵

1. *Müslim*, salâtü’l-müsâfirin 302, (I,573); *Ebü Dâvûd*, tatavvu’ 11, (II,59); *Nesâî*, salât 39, (II,28); *Beyhakî*, *Sünen*, II,475; *İbn Huzeyme*, *Sahih*, II,266; *İbn Hibbân*, *Sahih*, IV,88.
2. *Dârimî*, salât 145, (I,276); *Buhârî*, ezan 16, (I,154); *teheccüd* 35, (II,54); *Müslim*, salâtü’l-müsâfirin 303, (I,573); *İbn Mâce*, ikâmetü’s-salât 110, (I,368); *Ebü Dâvûd*, tatavvu’ 11, (II,60); *Tirmizî*, salât 22, (I,351); *Nesâî*, salât 39, (II,28); *Beyhakî*, *Sünen*, II,474. *Müslim*’de; “dördüncüden sonra “dileyen” dedi” şeklindedir. *Tirmizî* (v. 279/892) bu hadis için “hasen-sahih” der. Bkz. *Tirmizî*, salât 22, (I, 351).
3. *Aynî*, *Umdetü’l-kârî*, IV,113; *Mübârekfûrî*, *Tuhfetü’l-ahvezi*, I,466; *Canan*, *Kütüb-i Sitte*, IX,282.
4. *Tirmizî*, salât 22, (I,352).
5. *Beyhakî*, *Sünen*, II,476-77; *İbn Kudâme*, *Muğni*, I,766.

İbnu'l-Arabi (v. 638/1240), "bu iki rekat hakkında ashab ihtilaf etmiştir ve ashabdan sonra gelenler kılmamıştır." der. Saïd b. Müseyyeb (v. 93/711): "Akşam namazından önce iki rekat namaz kılan Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan başkasını bilmiyorum" demiştir. Ebû Bekir (v. 13/634), Ömer (v. 23/644), Osman (v. 35/655), Ali (v. 40/660) ve başka sahabeler bu namazı müstehab görmemişlerdir. İbrahim Neha'î (v. 96/714) bid'at olduğunu söylemiştir.¹

İbn Ömer'den bu namaz sorulduğunda: "Resûlullah zamanında ben böyle bir namaz görmedim" demiştir.²

İbn Şahin de yukarıda kaydettiğimiz Abdullah el-Müzeni hadisinin Büreyde hadisi ile mensuh olduğunu iddia etmiştir. Büreyde b. el-Husayb'in rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.): "Akşam namazından başka her ezan ve ikamet arasında iki rekat namaz vardır." buyurmuştur. Bu hadis sahih değildir. İbn Adiy (v. 365/975), bu hadisin râvilerinden olan Hayyan b. Abdillâh'ı duafadan saymıştır. İbn Hazm (v. 456/1063), mechul olduğunu söylerken, Ebû Hâtim (v. 277/890) onun saduk olduğunu söylemiştir. Kabus'tan gelen rivâyette Büreyde'nin akşamdan önce iki rekat kıldığına göre "akşamdan başka" ziyadesi râvi Hayyan'a aittir.³

Bazı Hânefi alimleri şöyle demişlerdir: Abdullah el-Müzeni hadisinin hükmü. İslâm'ın ilk yıllarında cari idi. Güneşin batması ile menhi olan vaktin çıktığını, nâfile ve farz namazların kılınması helal olup hiçbir mani kalmadığını ifham için kılınırdı. Bilahare akşam namazının farzını, efdal vaktinden te'hir etmemek için insanlar, farza mübaderet ve mübaşeret edip evvela yalnız akşam namazının farzını iltizam eder oldular.⁴

Hulasa bu namazı Resûlullah'ın (s.a.v.) kıldığına dair bir haber nakledilmediğinden Hânefilik, Mâlikiler ve Selefîn çoğuna göre bu namazı kılmak mekruhtur. Şâfiî mezhebine göre akşamın farzından önce iki rekat kılmak sünnet-i gayri müekkedir. Hanbeli mezhebine göre ise bu iki rekat nâfileyi kılmak mubahtır.⁵

1. İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, III,60; Benna, *Fethü'r-Rabbani*, IV,204.

2. *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 11, (II,60).

3. İbnu'l-Cevzî, *Mevzûât*, II,18; Suyûtî, *el-Leâli'l-mesma*, II,14; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, IV,218.

4. *Tirmizî*, salât 22, (I,352); Bâcî, *Müntekâ*, II,113; Nevevî, *Şerhu Müslim*, III,123; İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, II,108; Azîmâbâdi, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,114-115; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,157-159.

5. İbrahim Halebi, *Halebi kebir*, s. 385; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,196.

B. Akşamın Farzından Sonraki Namazla İlgili Rivâyetler

Akşam namazının farzından sonra kılınan sünnet ile ilgili rivâyetlerde Hz. Peygamber'in bu namazı iki rekat olarak kıldığı belirtilmektedir.

Hız. Aişe'den (v. 58/677) gelen rivâyete göre Resûlullah bu namazı evde kılmıştır.¹ Bu konuda İbn Ömer (v. 73/692), Hız. Ali (v. 40/660), Ebû Hüreyre (v. 57/676), Ümmü Habibe ve İbn Abbâs'tan (v. 68/687) da rivâyet gelmiştir.²

Ka'b b. Ucre'den (r.a.) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) Benu Abdî'l-Eşhel mescidinde akşam namazını kılmış, cemaat farzı bitirip nâfileyi kılmaya başlayınca Hız. Peygamber (s.a.v.) bu namazı evlerinde kılmalarını tavsiye etmişti.³ Yine İbn Ömer (v. 73/692), Resûlullah ile birlikte akşam namazından sonra hane-i saadetlerinde iki rekat namaz kıldığını belirtmiştir.⁴ Bu hadis akşam sünnetini evde kılmanın efdal olduğunu gösterir. Mâlik (v. 179/795) ve Sevrî (v. 161/777) bu görüştedir.⁵ İbn Ebî Leylâ (v. 148/765) akşam sünnetinin mescitte kılınmasının caiz olmadığı görüşündedir.⁶

Mekhul'un (v. 112/730) yaptığı rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): "Kim akşam namazından sonra hiç konuşmadan iki rekat kılsa namazı illiyyuna yükseltilir" demiştir. Mekhul bu rivâyeti hangi sahabiden işittiğini belirtmediğinden rivâyeti mürseldir. Ancak bu rivâyetten akşam namazı ile iki rekat sünneti arasında dünyevi bir şeyin konuşulmaması gerektiği anlaşılmaktadır. İlliyyun; Melekler ile, cin ve insanların salihlerinin işlediği her çeşit hayırların yazıldığı divanın adıdır.⁷

Bütün bu rivâyetlerden akşamın sünnetinin farzdan sonra iki rekat olduğu ve bunların evde kılınmasının efdal olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu, riyadan uzak ve

1. *Tirmizî*, salât 203, (II,279).

2. *Ahmed b. Hanbel*, II,51; *Dârimî*, salât 144, (I,275); *Buhârî*, teheccüd 25, (II,51); *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 104, (I,504); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 100, (I,361); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 1, (II,42); *Tirmizî*, salât 203, (II,298); *Nesâî*, salât 64, (II,119); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,205; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,83; Hâkim, *Müstedrek*, I,311; Beyhakî, *Sünen*, II,473.

3. *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 15, (II,69).

4. *Tirmizî*, salât 203, (II,297). Zehebi (v. 748/890), isnaddaki İshak b. Ka'b b. Ucre için "mesturdur. teferrüd etmiştir." demiştir. Tirmizî de (v. 279/892) Ka'b b. Ucre hadisinin garib olduğunu, İbn Ömer hadisinin sahih olduğunu söyler. Bkz. Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,129.

5. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, II,50; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,283.

6. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, II,50; Şevkanî, *Neylü'l-evtar*, III,18; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, IV,215.

7. Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,234.

ihlâsa daha uygundur. Ayrıca aile efradından küçüklerin vb. namazın kılındığını görmesi, onların terbiyesi için gereklidir. Nitekim bazı hadislerde evlerin kabirlere benzetilmemesi, evlerin zikirle nurlandırılması emredilmiştir.¹ Nâfilelerin evde kılınması daha efdaldir. Şâfiî ve Hanefilerce bunları evde kılmak mendubtur. Hanefilerce bu namazı mescidde kılmak mekruhtur. Ebû Sevr (v. 186/802); bunun sadece akşama mahsus değil bütün nâfileler için olduğunu söylemiştir.²

V. YATSI NAMAZININ FARZINA BAĞLI NÂFİLE NAMAZLAR

Yatsı namazının farzından sonra Resûlullah'ın nâfile namaz kıldığı, gelen rivâyetlerde belirtilmektedir. Kılınan sünnetin rekat sayısı hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Bazı rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in farzdan sonra iki, bazı rivâyetlerde dört, bazılarında göre ise altı rekat kıldığı bildirilmektedir.

Hz. Aişe'den gelen rivâyete göre Hz. Peygamber yatsıyı her kılışında kendisinin yanına gelince mutlaka dört veya altı rekat nâfile kıldığını belirtmiştir.³

Hz. Aişe'den gelen başka bir rivâyette ve İbn Ömer (v. 73/692), Hz. Ali (v. 40/660), Ebû Hüreyre (v. 57/676) ve Ümmü Habibe'den gelen rivâyetlerde Resûlullah'ın yatsıdan sonra iki rekat kıldığı belirtilmektedir. İbn Ömer ve Hz. Aişe rivâyetlerinde Resûlullah'ın bu namazı evde kıldığı ifade edilmektedir.⁴

Übey b. Ka'b'dan (v. 32/652) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): "Kim güzelce abdest alır, yatsıyı kılar ve sonra da rüku ve secdeleri düzgün bir şekilde dört rekat namaz kılar, sanki Kadir gecesinde namaz kılmış gibi olur."⁵ buyurmuştur.

Bütün bu rivâyetlerden, Resûlullah'ın (s.a.v.) yatsıdan sonra Hz. Aişe'nin yanında iki, dört, bazen de altı rekat kılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bazen iki bazen dört bazen de altı rekat kılan Resûlullah (s.a.v.); Hz. Aişe, İbn Ömer, Ümmü Habibe, Ebû

1. Ahmed b. Hanbel, VI,65; İbn Huzeyme, Sahih, II,210.

2. Münâvî, Fezû'l-Kadir, I,612.

3. Ahmed b. Hanbel, VI,58; Ebû Dâvûd, tatavvu' 16, (II,71).

4. Ahmed b. Hanbel, VI,58; Dârimî, salât 144, (I,275); Buhârî, teheccüd 25, (II,51); Müslim, salâtü'l-müsâfirin 104, (I,504); İbn Mâce, ikâmetü's-salât 100, (I,361); Ebû Dâvûd, tatavvu' 1, (II,43); Tirmizî, salât 189, 205, (II,273); (II,300); İbn Huzeyme, Sahih, II,208; 209; Hâkim, Müstedrek, I,311; Beyhâkî, Sünen, II,471.

5. Beyhâkî, Sünen, II,477.

Hüreyre ve Hz. Ali'den gelen rivâyetlere göre çok kere iki rekat kılmıştır. Ali el-Kârî de (v. 1014/1605) yukardaki rivâyetleri bu şekilde izah etmiştir. Bu rivâyetlerde geçen iki rek'at namaz müekkeddir, diğerleri ise müstehabtır.¹ Mâlik (v. 179/795) ve Sevrî (v. 161/777) gece ve gündüz revâtiblerin evde kılınmasının daha efdal olduğu görüşündeler. Gece nâfilelerinin evde kılınması gündüz revâtiblerin hilafına efdaldır. Çünkü gündüz çalışma zamanı olduğundan insan genellikle evden uzakta bulunur.²

Yatsının farzından önce Resûlullah'ın namaz kılıp kılmadığına ve namaz kılmayı teşvik ettiğine dair bakabildiğimiz hadis kaynaklarında herhangi bir rivâyet mevcut değildir. Fıkıh kitablarında da bu konuda bir hadis zikredilmemiştir.

Meraku'l-felah adlı eserde Hz. Aişe'den (v. 58/677): “Resûlullah (s.a.v.) yatsı farzından önce dört rekat ve yatsıdan sonra da dört rekat nâfile kıları. sonra yan tarafına yaslanırdı”³ suretinde bir rivâyet edilmekte ise de bunun kaynağı bildirilmediğinden itimad edilemeyeceği tabiidir.⁴

Ancak Buhârî'nin dahil bulunduğu muhaddis cemaatının Abdullah el-Müzeni'den rivâyet ettikleri şu hadis ile pekala istidlal edilebilir. Resûlullah (s.a.v.): “Her iki ezan arasında bir namaz vardır”, dedi. Üçüncüsünde “dileyen kılsın” dedi.”⁵ Yatsının farzından evvel nâfile kılmağa bir mani olmadığı için bu hadis istihbab ifade eder. Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikilerce yatsıdan sonra iki rekat kılmak sünnet-i müekkededir, fazlası müstehabtır. Yatsıdan önce nâfile kılmak mendub ve mübahtır.⁶

VI. CUMA NAMAZININ FARZINA BAĞLI NÂFİLE NAMAZLAR

A. Farzdan Önceki Namazla İlgili Rivâyetler

Cuma namazının farzından önce kılınan sünnet ile ilgili farklı rivâyetler gelmiştir.

1. İbrahim Halebi, *Halebi kebir*, s. 387; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,115; Benna, *Fethü'r-Rabbani*, IV,220: Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,131; Canan, *Kütüb-i Sütte*, IX,285.
2. *Ebû Dâvûd*, tatabvû' I, (II,43); Şevkanî, *Neylû'l-evtâr*, III,18.
3. Şurunbilali, *Meraku'l-felâh*, s. 377.
4. Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,160-161.
5. *Dârimî*, salât 145, (I,276); *Buhârî*, ezan 16, (I,154); teheccüd 35, (II,54); *Müslim*, salâtü'l-müsâfirin 304, (I,573); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 110, (I,368).; *Ebû Dâvûd*, tatabvû' 11, (II,60); *Tirmizî*, salât 22, (I,351); *Nesâî*, salât 39, (II,28); Beyhakî, *Sünen*, II,474.
6. Nevevî, *Mecmu'*, III,503; Şurunbilali, *Meraku'l-felâh*, s. 377; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,327-329.

Abdullah b. Mes'ûd ve İbn Abbâs'tan (v. 68/687) gelen rivayetlerde Resûlullah'ın (s.a.v.) Cuma namazından önce dört rekat nâfile namazı kıldığı belirtilmektedir. İbn Mes'ûd rivâyetinde Resûlullah'ın bu namazı tek selâmla kıldığı ifade edilmektedir.¹ Ancak İbn Mes'ûd hadisinin isnadı zaif ve munkatıdır.²

Nafi'nin yaptığı rivâyete göre İbn Ömer cumadan önce uzunca nâfile namaz kılmış ve farzdan sonra da iki rekat nâfileyi evde kılmış ve Resûlullah'ın da böyle yaptığını söylemiştir.³ Nevevî (v. 676/1277) bu rivâyete dayanarak cumadan önce sünnetin olduğunu belirtir. İbn Hacer ise şöyle der: Ancak bu rivayet merfu değildir. Belki Hz. Peygamber vakit girmeden kılmıştır, ki bu nâfile olur. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), zevâlden önce hutbe ile uğraşır, sonra cumayı kılar.⁴

Cumadan önce namazın olduğu yönünde pek çok sahabiden rivâyetler gelmiştir. Ebû Bekir b. Münziri: "İbn Ömer'in cumadan önce on iki rekat kıldığı bize rivâyet edildi" demiştir. İbn Abbâs'ın da sekiz rekat kıldığı söylenmiştir. Bu rivâyetler cumadan önce namazın meşruluğuna delalettir.⁵

Câbir'den (v. 77/696) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) Cuma hutbesi okurken bir adam mescide girdi. Resûlullah ona: "namaz kıldın mı?" dedi. Adam "hayır" dedi. Efendimiz: "Öyleyse iki rekatını kıl!" diye emretti.⁶

Mecd b. Teymiye Câbir'in rivâyeti ile ilgili olarak: "Bu, cumanın sünnetidir. tahiyetü'l-mescid değildir" demiştir. Bununla birlikte bazı sahabilerden, imam hutbeye çıktıktan sonra namaz kılmanın mekruh olduğuna dair görüş nakledilmiştir.⁷

Şâfiî (v. 204/819), Ahmed (v. 241/855) ve İshâk (v. 238/853) Câbir hadisiyle amel etmişler ve imam hutbedeyken de bu namazın kılınabileceğini söylemişlerdir. Süfyan es-Sevrî (v. 161/777) ve Kufe ehli ise, imam hutbedeyken namazın

1. *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 94, (I,358); *Tirmizî*, cuma 24, (II,401). İbn Abbâs hadisinin senedinde zaif. hatta kezzab ravi bulunduğu için bu rivayet zayıftır. Bkz. Sindi, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, II,28; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, III,336.
2. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II,461.
3. Şevkanî, *Neylû'l-evtâr*, IV,289; Benna, *Fethü'r-Rabbani*, VI,80; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, III,336.
4. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II,461.
5. Benna, *Fethu'r-Rabbani*, VI,76; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, III,336-337.
6. *Buhârî*, cuma 33, (I,223); *Müslim*, cuma 55, (I,596); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 87, (I,353); *Ebü Dâvûd*, salât 231, (I,667); *Tirmizî*, cuma 15, (II,384). *Tirmizî* (v. 279/892) bu hadis için "hasen-sahih" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, cuma 15, (II,384).
7. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II,410; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,234; Benna, *Fethü'r-Rabbani*, VI,78; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, III,46.

kılnamayacağı görüşündedirler. Tirmizî (v. 279/892), birinci görüşün doğru olduğunu belirtir.¹

B. Farzdan Sonraki Nâfile Namazla İlgili Rivâyetler

Cuma namazının farzından sonra kılınan sünnetler ile ilgili farklı rivâyetler gelmiştir. Bazı rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in farzdan sonra altı, bazı rivâyetlere göre dört, bazılarına göre ise iki rekat kıldığı belirtilmektedir.

Ebû Hüreyre'den (v. 57/676) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) Cuma'nın farzından sonra dört rekat nâfile namaz kılmayı teşvik etmiş, eğer kişinin meşgalesi varsa mescitte iki rekat kılıp diğer iki rekati da evde kılmasını tavsiye etmiştir.²

İbn Mes'ûd'dan (v. 32/652) gelen rivâyete göre Hz. Peygamber'in cumanın farzından sonra dört rekat nâfile kıldığı,³ İbn Ömer'den gelen rivâyete göre ise Resûlullah'ın cumadan sonra iki rekat sünneti evde kıldığı ifade edilmektedir.⁴

Atâ'dan (v. 114/732) gelen rivâyete göre İbn Ömer (r.a.) Mekke'de cumayı kıldıktan sonra ilerler iki rekat daha kıları. Ardından biraz daha ilerler ve dört rekat daha kıları. Medine'de ise cuma'yı kıldıktan sonra evine döner, iki rekat daha kıları. Bu durumun sebebi nedir? diye kendisinden sorulunca, "Resûlullah (s.a.v.) böyle yapardı" derdi.⁵ İbn Ömer'in Resûlullah'a nisbet ettiği, Medine'deki tatbikatı olmalıdır. Çünkü bazı şarihlerin de belirttiği üzere Resûlullah'ın Mekke'de İbn Ömer'in söylediği şekilde Cuma kıldığına dair hiçbir bilgi mevcut değildir. Hatta Resûlullah'ın Mekke'de Cuma kıldığı da sahih değildir. Ancak Resûlullah'ın (s.a.v.) bazen çok, bazen de az kıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Rivâyetlerin farklı oluşu sebebiyle alimler, cumadan sonra kılınan sünnetin kaç rekat olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. İbn Mes'ûd (v. 32/652), Neha'î (v. 96/714),

-
1. *Tirmizî*, cuma 15, (II,386).
 2. *Dârimî*, salât 207, (I,307); *Müslim*, cuma 68, (I,600); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 95, (I,358); *Ebû Dâvûd*, salât 238, (I,673); *Tirmizî*, cuma 24, (II,400); *Nesâî*, cuma 24, (III,113); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,84.
 3. *Tirmizî*, cuma 24, (II,401). Ancak bu hadisin isnadı zaif ve munkatıdır. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II,461.
 4. *Ahmed b. Hanbel*, II,35; *Dârimî*, salât 238, (I,674); *Buhârî*, cuma 39, (I,225); *Müslim*, cuma 70, (I,600); *Ebû Dâvûd*, salât 236, (I,674); (I,672); *Nesâî*, cuma 43, (III,113); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,85.
 5. *Ebû Dâvûd*, salât 236, (I,673).

Ebû Hanîfe (v. 150/767) ve Ishâk (v. 238/853) dört rekat olduğu görüşündedirler. Hz. Ali (v. 40/660), Atâ' (v. 114/732), Mücâhid (v. 103/721), Humejd b. Abdirrahman ve Sevrî'ye (v. 161/777) göre altı rekattir ve bunlar; önce iki, sonra dört şeklinde kılınır. Ebû Yûsuf da bu görüştedir, ancak önce dört, sonra iki rekat kılmanın müstehab olduğunu söylemiştir. Bir kısmı da iki rekat kılınır demişlerdir.¹

Bununla birlikte Resûlullah'tan, cumadan sonra fiilen iki rekat, kavlen dört rekat sabit olmuştur. Altı rekat ise sarîh rivâyetle sabit olmamıştır. İrakî (v. 826/1422) şöyle der: Yanımızda evla olan cumadan sonra dört rekat kılınmasıdır. Çünkü Resûlullah'tan (s.a.v.) bu şekilde sabittir. Resûlullah'ın bazen iki rekat kılmış olması, dört rekatın meşrutiliyetine mani teşkil etmez. Zira aralarında bir tearuz mevcut değildir. Bu durumda iki kılmak da, dört kılmak da meşrudur. Süfyan es-Sevrî ve İbn Mübârek'in görüşü de bu yöndedir.²

İbn Ömer rivâyeti ile İbn Mes'ûd rivâyetinin arası şöyle telif edilmiştir: Resûlullah cumadan sonra namazı mescidde kılınca dört kılmıştır, evde kılınca da iki rekat kılmıştır. Hz. Peygamber bu namazı bazen evde, bazen de mescidde kıldığını göre, evde de, mescidde de kılınabilecektir.³

Cumadan sonra kılınan dört rekatın tek selâmla mı, yoksa iki selâmla mı kılınacağı konusunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Ashab-ı rey ve İshâk b. Râhûye tek selâmla kılınacağını söylerken, Şâfiî ve cumhura göre iki selâmla kılınır.⁴

-
1. *Tirmizî*, cuma 24, (II,401); Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI,250; Şevkanî, *Neylü'l-evtâr*, III,289; Benna, *Fethü'r-Rabbani*, VI,80; Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, III,338; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, III,46-48.
 2. Nevevî, *Mecmu'*, III,503; Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, III,338; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, III,46; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,288.
 3. Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, III,339; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,286.
 4. Şevkanî, *Neylü'l-evtâr*, III,319-320.

VII. GENEL DEĞERLENDİRME

Resûlullah'ın farz namazlarına bağlı kıldığı sünnetlerin on ikisi sünnet-i müekkededir. Bu on rekat sabahın farzından önce iki, öğle namazının farzından önce dört ve farzdan sonra iki, akşam namazının farzından sonra iki ve yatsının farzından sonra iki rekattır. Bu konudaki hadisler sahihtir. Ayrıca öğlenin farzından sonraki sünnete iki rekat ilave etmek, ikindiden önce iki rekat, yatsıdan önce dört ve yatsının farzından sonraki iki rekattan sonra dört rekat kılmak müstehaptır. Ancak yatsının farzından önce nâfile kılındığına dair sahih bir rivâyet yoktur. Akşamın farzından önce İki rekat kılmak Şâfiî ve Hanbeli mezhebine göre müstehaptır. Kanaatimizce de bu namaz müstehaptır, çünkü bu konudaki rivâyetler sahihtir. Hanbeli, Mâlikî ve Selefin çoğuna göre ise mekruhtur. Cumanın farzından önce Resûlullah'ın sünnet kıldığına dair sahih bir rivâyet yoktur. Resûlullah'tan Cumanın farzından sonra fiilen iki rekat, kavlen dört rekat sabit olmuştur. Altı rekat kıldığına dair sarih bir rivâyet ise sabit olmamıştır.

Bu nâfilelerin en faziletlisi sabah namazının iki rekat sünnetidir. Bu sünnet tabi olduğu farz ile birlikte vaktinde kılınmamışsa o günün zevâline kadar birlikte kaza edilebilir. Yoksa kaza edilemez. Diğer sünnetlerin vakti çıktıktan sonra kaza edilemezler. Kişi kerahat vakitleri dışında her zaman nâfile namaz kılabilir. Farzlarla birlikte kılınan nâfileler yerinde kılınırsa, Hz. Peygamber'in müjdelemiş olduğu sevaba nail olunabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN BELİRLİ VAKİTLERDE KILDIĞI NÂFİLE NAMAZLAR

I. VİTİR NAMAZI

A. Tanımı

“Vitr”, kelime olarak “şef”in (çiftin) zıddıdır, yani tek demektir. “Vav”ın kesri ve fethiyle (vetr ve vitr) olarak yatsıdan sonra kılınan bir namazın adıdır. Tek rekatlı olduğu için vitr diye adlandırılmıştır.¹

B. Fazileti İle İlgili Rivâyetler

Vitr namazının fazileti hakkında bir çok hadis varid olmuştur. Hârice b. Huzâfe'den gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah size hakkınızda dünya ve içindekilerden daha hayırlı olan bir namaz ile imdad buyurmuştur. Allah (c.c.) bu namazı yatsı ile sabah (fecir) arasında kılmayı size meşru kılmıştır.”² Bu konuda, Ebû Hüreyre (v. 57/676), Abdullah b. Amr, Büreyde ve Ebû Bûsre el-Gıfari'den de rivâyet gelmiştir.³

Yine Ebû Eyyub el-Ensari ve Ebû Büreyde'den (r.a.) gelen rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in vitir namazının her müslüman üzerine bir hak olduğunu söylediği⁴ ve bunu kılmayanlar için “bizden değildir” dediği belirtilmektedir.⁵ Hz. Ali, İbn Ömer ve Ebû Hüreyre'den gelen rivâyetlerde ise Resûlullah'ı ümmetini vitre teşvik ederken

1. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II,478; Münâvî, *Fezvu'l-Kadir*, I,207; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,5; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslam*, s. 416; Miras, *Tecrid-i Sarih*, III,207; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,289.
2. *Dârimî*, salât 208, (I,308); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 114, (I,369); *Ebû Dâvûd*, vitr 1, (II,128); *Tirmizî*, vitr 1, (II,314); Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, II,289; Beyhakî, *Sünen*, II,469. Tirmizî (v. 279/892) bu hadis için “garib” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 1, (II,314).
3. *Tirmizî*, vitr 1, (II,314).
4. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 123, (I,376); *Ebû Dâvûd*, vitr 1, (II,123); Beyhakî, *Sünen*, III,23.
5. *Ebû Dâvûd*, vitr 2, (II,129).

“Allah takdir ve teki sever” dediği ifade edilmektedir.¹

İslâm alimleri vitrin hükmü, rekat sayısı, kıraatı, son vakti, kazası ve kunutu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu konularda değişik hadisler rivâyet edilmiştir. Bunları farklı başlıklar altında inceleyeceğiz.

C. Hükmü ile ilgili rivâyetler

Daha önce kaydettiğimiz gibi Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Vitr namazı haktır. Kim bunu kılmazsa bizden değildir.*”² buyurmuştur. Bu rivayetteki “hak” kelimesiyle farz kastedilmemektedir. Çünkü, Ensardan Ebû Muhammed’in “vitr haktır” sözü Ubade b. Samit’in kulağına gelince: “Ebû Muhammed hata etti” demiş ve Resûlullah’ın namazların sayısını beş olarak ifade eden hadislerini rivâyet etmiştir.³

“Allah size bir namaz daha ziyade kıldı”, “*Vitr haktır*”, “*Vitr vacibdir*”, “*Vitr kılmayan bizden değildir*” şeklinde gelen hadisleri delil alan Ebû Hanîfe (v. 150/767), vitr namazının vacip olduğu görüşüne varmıştır. Ebû Hanîfe “*vitri kılın*” sözünü emir olarak anlamıştır. Emir ise vacip olmayı gerektirir. Ancak Hanefilerin ittifakı ile vitri inkar eden küfre girmez. Çünkü ahad sünnet ile sabit olmuştur. Vacip, sünnetin fevkindedir. Vacibin farzdan eksik yanı, terk edenin küfre girmemesidir. Şâfiî, Hanbeli ve Mâlikîlerce sünnet-i müekkededir. Şâfiîlerce en kuvvetli sünnettir. Mâlikî mezhebinde ise; tavaf namazından sonra en kuvvetli sünnettir.⁴

Cumhur, vitr namazının vacip olmadığı, sünnet olduğu hususunda icma’ etmesine rağmen Ebû Hanîfe cumhura muhalefet etmiştir. İbn Hacer (v. 852/1448); İmam Muhammed (v. 189/804) ve İmam Ebû Yûsuf (v. 182/798) bu meselede Ebû Hanîfe’ye muhalefet etmiş olsalar da Ebû Hanîfe’nin bu hükümde yalnız olmadığını, Abdullah b. Mes’ûd (v. 32/652), Saîd b. Müseyyeb (v. 93/711), Ebû Ubeyde (v. 224/838), ve Dahhak’ın da vitrin vucubuna hükmettiklerine dair rivâyetleri İbn Ebi

1. *Ahmed b. Hanbel*, II,109; *Dârimî*, salât 208, (I,309); *İbn Mâce*, ikâmetu’s-salât 114, (I,370); *Ebû Dâvûd*, vitr 1, (II, 126); *Tirmizî*, vitr 2, (II,316); *Nesâî*, kıyâmu’l-leyl 27, (III,228). Tirmizî, Hz. Ali hadisi için “hasen” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 2, (II,316).
2. *Ebû Dâvûd*, vitr 2, (II,129).
3. *Mâlik*, salâtu’l-leyl 14, (I,123); *Dârimî*, salât 208, (I,308); *Ebû Dâvûd*, vitr 2, (II,130); Beyhakî, *Sünen*, II,467.
4. *Kâsânî*, *Bedâiu’s-sanâi*, I,270; *Zeylaî*, *Tebyînu’l-hakâik*, I,269; İbrahim Halebi, *Halebi kebir*, s. 411; *Sanânî*, *Sübûlü’s-selâm*, II,8; İbn Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III,5; Benna, *Fethu’r-Rabbani*. IV.278; Mehmet Zihni, *Ni’meti İslâm*, s. 416; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,337-339;

Şeybe'nin kaydettiğini belirtir.¹

Bu arada İbn Ömer (v. 73/692), Hz. Peygamber'in devesi üzerinde giderken vitir namazı kıldığını ifade etmiştir.² Bu rivâyete göre vitir namazının hayvan üzerinde zaruretsiz olarak eda edilmesi de caizdir. Dolayısıyla sünnetlere benzemektedir. Yine İbn Abbâs'tan (v. 68/687) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): “Üç şey vardır ki bana farzdır, fakat size farz değildir; kuşluk namazı, kurban ve vitir namazı” demiştir.³

Buna göre vitir namazının sünnet olması daha evladır. Nitekim cumhur, bu namazın sünnet olduğuna hükmetmiştir.

D. Vakti İle İlgili Rivâyetler

Harice b. Huzafe'den gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) vitir namazı için: “Allah onu, sizin için yatsı namazı ile şafakın sökmesi arasına koydu” demiştir.⁴ Bu hadis bize vitrin vaktini bildirmektedir. Vitir namazı vaktinin bütün gece olduğunu Hz. Aişe'den (v. 58/677) gelen şu rivâyetten öğreniyoruz: “Hz. Peygamber her gece vitir namazını kılmıştır. Bunun vakti gecenin evveli, ortası ve sonudur. O'nun vitri sehre kadar vardığı olmuştur.” Hz. Ali'den (v. 40/660) de bu konuda rivâyet gelmiştir.⁵ Bu rivâyetten Resûlullah'ın vitri, yatsının bitiminden fecrin doğuşuna kadar gecenin her vaktinde kıldığını öğrenmekteyiz. Ömrünün sonunda seher vaktinde kılmış olmasından, bu vaktin müstehab vakit olduğunu anlıyoruz.

Câbir'den (v. 77/696) gelen rivâyette ise Resûlullah (s.a.v.): “Kim gecenin sonunda kalkmamaktan korkarsa vitrini gecenin başında kılsın. Kim gecenin sonunda kalkmayı umarsa vitrini gecenin sonunda kılsın. Çünkü gecenin sonunda kılınan namaz

1. Bâcî, *Müntekâ*, I,214; Münâvî, *Feyzû'l-Kadir*, I,207; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,35-36; Şeyh Nizameddin, *Fetâva-i Hindîye*, I,111; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,5; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 416; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,335; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,290.
2. *Mâlik*, salâtu'l-leyl 15, (I,124); *Ahmed b. Hanbel*, II,7; *Dârimî*, salât 213, (I,311); *Buhârî*, vitr 5, (II,14); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 127, (I,379); *Nesâî*, salâtu'l-leyl 33, (III,232);
3. Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,35; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,209. Ahmed (v. 241/855), Taberânî, *Dârekutnî ve Beyhakî*'de (v. 458/1066) “kuşluk namazı” yerine “sabah namazı” şeklindedir. Bkz. Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,35. “Kuşluk namazı” olması daha doğrudur. Çünkü sabah namazı her müslümana farzdır.
4. *Dârimî*, salât 208, (I,308); *Ebû Dâvûd*, vitr 1, (II,128); *Tirmizî*, vitr 1, (II,314).
5. *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 137, (I,512); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 121, (I,374); *Ebû Dâvûd*, vitr 8, (II,139); *Tirmizî*, vitr 4, (II,318); *Nesâî*, salâtu'l-leyl 30, (III,230). Tirmizî bu hadis için sahih-hasen demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 4, (II,318).

meşhud ve mahzurdur. Bu yüzden daha faziletlidir."¹ buyurmuştur.

Gecenin her bölümünde kılınması caiz olan vitr namazını Resûlullah (s.a.v.), bu hadisine göre, gecenin sonunda kılmayı tavsiye etmekte ve gecenin sonunda kılınan namazın meşhud ve mahzur olduğunu söylemektedir. Yani gece ve gündüz melekleri namaz kılanın yanında hazır bulunup, namaza şahit olurlar, böylece namaz meşhud (şahitlenmiş) ve mahzur (huzurlanmış) olur demektir.²

Ebû Katâde'den (v. 117/744) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) Hz. Ebû Bekr'e: "*Vitri ne zaman kılıyorsun*" diye sormuş, Ebû Bekir: "Gecenin başında kılıyorum" demiştir. Aynı şekilde Hz. Ömer'e sormuş O da: "Gecenin sonunda kılıyorum" demiştir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Hz. Ebû Bekir'e: "*Sen ihtiyatla amel ediyorsun*" demiş ve Hz. Ömer'e de: "*Sen de kuvvetli olan, (takvaya uygun olan) ile amel ediyorsun*" demiştir.³

Bu hadiste vitri gecenin sonunda kılmanın üstünlüğü ifade edilmiş ise de gecenin başında kılan da kınanmamıştır. İsteyen istediğiyle amel eder.⁴

İbn Ömer'den (v. 73/692) gelen rivâyetler: "*Vitr gecenin sonunda kılınır*". "*Vitri gecenin sonunda kılınır*", "*Gece namazı ikişer ikişerdir. Vitr gecenin sonunda tek rekat olarak kılınır*".⁵ şeklindedir. Bu konuda Ebû Saîd el-Hudrî (v. 63/682) ve Câbir'den (v. 77/696) de rivayet gelmiştir.⁶ Bu rivâyetlerde vitrin son vaktinin fecrin doğuşuna kadar olduğu anlaşılmaktadır.⁷

Hanefî mezhebine göre vitr namazının vakti; yatsı vaktinin girmesiyle başlar. fecre kadar devam eder. Tertipten dolayı yatsı namazından sonra kılmak vaciptir. Önce kılınsa da sahihtir. Fakat bütün mezheplere göre vitr namazının ihtiyar zamanı gecenin üçten birine kadardır. Hanbeli mezhebine göre; vitr namazının vakti yatsı namazından sonra başlayıp ikinci fecre kadar devam eder. Efdal olan gecenin sonunda kılmaktır.

1. *Müslim*, sâlatu'l-müsâfirin 162, (I,520); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 121, (I,375); *Tirmizî*, vitr 3, (II,318); *Beyhakî*, *Sünen*, III,35.
2. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,152; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,35; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,297.
3. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 128, (I,379); *Ebû Dâvûd*, vitr 7, (II,138).
4. Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,279.
5. *Ahmed b. Hanbel*, II,20; *Buhârî*, vitr 4, (II,13); *Müslim*, sâlatu'l-müsâfirin 159, (I,519); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 116, (I,371); *Ebû Dâvûd*, vitr 3, 8, (II,131-40); *Tirmizî*, vitr 12, (II,332); *Nesâî*, *kryâmu'l-leyl* 30, (III,231); *Beyhakî*, *Sünen*, II,478.
6. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 121, (I,375); *Tirmizî*, vitr 12, (II,332); *Beyhakî*, *Sünen*, III,35.
7. Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,32.

Şâfiî mezhebine göre yatsıdan sonra fecr-i sâdika kadardır. Faziletli olan vakti gecenin sonudur.¹

E. Rek'at Sayısı İle İlgili Rivâyetler

Vitr namazının kaç rek'at olduğu ve rek'atların ikişer ikişer kılınp kılınmayacağı konusunda farklı rivâyetler mevcuttur.

Ebû Eyyub'dan (r.a.) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): “*Vitr her müslüman üzerine haktır. Kim beş rek'at olarak kılmayı severse kılsın. Kim de üç ile kılmak isterse kılsın. Kim tek rek'at ile kılmak isterse kılsın.*” demiştir. Nesâî'de; “*dileyen yedi kılsın*” ziyadesi vardır.² Bu hadis vitr namazının rek'at sayısında bir muhayyerlik getirmiştir.

Ümmü Seleme'den gelen bir rivâyete göre; Resûlullah'ın on üç rek'at vitr kıldığı, ihtiyarlayıp zayıflayınca yedi rek'at vitr kıldığı ifade edilmekte,³ Ümmü Seleme'den gelen başka bir rivâyette ise Resûlullah'ın vitri yedi veya beş rek'at ile arada selâm vermeden kıldığı bildirilmektedir.⁴ Resûlullah'ın vitri arada oturmadan beş rek'at olarak kıldığına dair Hz. Aişe'den de rivâyet gelmiştir.⁵

Hz. Aişe'den (v. 58/677) gelen başka bir rivâyete göre ise Resûlullah'ın vitri tek selâmla üç rek'at olarak kıldığı ifade edilmektedir. Bu konuda; Hz. Ali (v. 40/660), İbn Ömer (v. 73/692), İbn Abbâs (v. 68/687), Ebû Eyyub ve Übey b. Ka'b'dan (v. 32/652) da rivâyet gelmiştir.⁶

Bu rivâyetler, Hz. Peygamber'in üç rek'atı mevsul yani tek selâmla kıldığını ifade etmektedir.

1. Nevevî, *Mecmu'*, III,518; Şeyh Nizameddin, *Fetâvâ-i Hindiye*, I,111; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,336-338.
2. *Dârimî*, salat 210, (I,309); *İbn Mâce*, salât 123, (I,376); *Ebû Dâvûd*, vitr 3, (II,132); *Nesâî*, salâtu'l-leyl 39, 40, (III,237-38).
3. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 123, (I,376); *Tirmizî*, vitr 5, (II,320).
4. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 123, (I,376); *Nesâî*, salâtu'l-leyl 41, (III,239).
5. *Dârimî*, salât 210, (I,309); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 123, (I,508); *Tirmizî*, vitr 6, (II,321); *Nesâî*, salâtu'l-leyl 41, (III,240); *Beyhakî*, *Sünen*, III,28. *Tirmizî* (v. 279/892), bu hadis için hasen-sahih demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 6, (II,321).
6. *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 125, (I,509); *Tirmizî*, vitr 7, (II,323); *Nesâî*, salâtu'l-leyl 36, (III,234); *Beyhakî*, *Sünen*, III,31.

Hanefî mezhebi bu rivâyetleri delil olarak vitrin üç rekat olduğu görüşüne varmıştır. Bu mezhebe göre vitr tek selâmla kılınır, iki selâmla kılmak caiz değildir. Tahâvî, Abdurrahman b. Ebi Ziyâd'ın babasından yaptığı rivâyete göre, Fukaha-i seba'dan Saîd b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Kasım b. Muhammed, Ebû Bekir b. Abdurrahman, Harice b. Zeyd, Abdullah b. Abdullah ve Süleyman b. Yesâr'ın vitrin tek selâmla üç rekat olduğu görüşünde olduklarını nakleder.¹ Ancak İbn Ömer: "Resûlullah ilk iki rekatında selâm verirdi. Öyle ki (o sırada) bazı ihtiyaçları için emirde bulunurdu." demiştir.² Bu rivâyette vitr namazını bölerek kılmanın da, bölmeksizin sadece teşehüdde bulunup üçüncü rekatı kıldıktan sonra selâm vermek suretiyle kılmanın da caiz olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Şâfîler iki rekatte selâm verir ve üçüncü rekatı ayrı kılarlar. Evzâî (v. 157/773) de, vitri iki selâmla kılmanın daha güzel olacağı görüşündedir.³

Seleften bir cemaat, vitrin bir rek'at olduğu görüşüne varmışlardır. Bunlar; dört halife, Sa'd b. Ebî Vakkâs, İbn Ömer, İbn Abbâs, Muaviye, Muaz b. Cebel, Übey b. Ka'b, Ebû Musa el-Eş'ari, Ebu'd-Derda, Huzeyfe, Temim ed-Dari, Ebû Eyyub el-Ensari, Ebû Hüreyre, Zeyd b. Sabit, Hz. Aişe ve İbn Zübeyr'dir. İbn Museyyeb, Atâ, Mâlik, Evzâî, Şâfî, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye'ye göre ise iki rekattan sonra tek rekat kılınır. Ancak yalnız tek rekat kılmak da sahihtir. Mâlikî'ye göre şavtsız tek rekat kılmak (tekten önce iki rekat kılmamak) mekruhtur. Hanefî mezhebine göre vitri bir rekat olarak kılmak sahih değildir. Ancak bir kimse üç rekattan daha ziyade rekatla vitri kılsa bunda bir beis yoktur. Şâfî mezhebine göre; vitr namazının en azı bir rekat, en çoğu on bir rekattır. Bir rekattan fazla kılanlar için en faziletlisi, rekatları selâm ile ayırmaktır.⁴

Zührî (v. 124/742), vitrin Ramazan ayında üç rekat, Ramazan dışında ise bir rekat olduğu görüşündedir.⁵

1. Nevevî, *Mecmu'*, III,518; Şeyh Nizameddin, *Fetâvâ-i Hindiye*, I,111; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,156; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,210.
2. Mâlik, *salâtu'l-leyl* 20, (I,125); *Buhârî*, vitr 1, (II,12); *İbn Mâce*, *ikâmetu's-salât* 116, (I,371); *Nesâî*, *kiyâmu'l-leyl* 34, (III,232).
3. *Tirmizî*, vitr 5, (II,320); Nevevî, *Mecmu'*, III,520; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,208; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,300.
4. *Tirmizî*, vitr 5, (II,320); *Ebû Dâvûd*, vitr 3, (II,131); Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,19; a. mlf., *Mecmu'*, III,518; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,208.
5. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, I,271.

Tirmizî (v. 279/892), Resûlullah'ın muhtelif rivayetlere göre on üç, on bir, dokuz, yedi, beş, üç ve tek rekatta vitr yaptığını belirtir.¹

Süfyan-i Sevrî (v. 161/777) de vitrin, üç, beş, yedi, dokuz veya on bir rekatt olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte vitrin kemalının en azı üçtür. Bundan daha üstünü beştir, sonra yedi, sonra dokuz, sonra on birdir. On bir, vitr namazının en fazla sayısıdır.²

F. Kırâatı İle İlgili Rivâyetler

İbn Abbâs'tan (v. 68/687) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) vitrin ilk rekâtında "Sebbihisme", ikinci rekâtında "Kul ya eyyühel kâfirun", üçüncü rekâtında ise "Kul hüvellahu Ehad" süresini okumuştur.³ Übey b. Ka'b (v. 32/652) ve Abdurrahman b. Ebza'nın babasında yaptığı rivâyet de bu şekildedir.⁴ Hz. Aişe'den (v. 58/677) ise; İbn Abbâs rivâyetinden farklı olarak "son rekatta İhlas ve Muavizeteyn (Felak ve Nas) surelerini okurdu" şeklindedir.⁵ Bu hadislerden vitrin üç rekatt olduğu ve her rekatta kırâatın yapıldığı anlaşılmaktadır. Her rekatta kırâat vaciptir. Hanefilere göre birinci rekatta "A'la" süresini, ikinci rekatta "Kâfirun" süresini ve üçüncü rekatta "İhlas" süresini okumak menduptur. Şafîî, Mâlik ve Ebû Dâvûd'a göre Hanefî mezhebinden farklı olarak son rekatta İhlas'tan sonra Muavizeteyn'in okunmasıdır.⁶

G. Kunut İle İlgili rivâyetler

Kunut; taat, huşu, namaz, dua, ibadet ve kıyam manalarına gelir.⁷ Hz. Ömer (v.

1. *Tirmizî*, vitr 5, (II,320).
2. *Tirmizî*, vitr 5, (II,320); *Azîmâbâdî*, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,208; *Cezîrî*, *Mezâhibu erbaa*, I,338-339; *Zuhaylî*, *İslâm Fıkhu*, II,131.
3. *Dârimî*, salât 210, (I,310); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 115, (I,371); *Tirmizî*, vitr 9, (II,326); *Nesâî*, salâtü'l-leyl 38, (III,236); *Beyhakî*, *Sünen*, III,38.
4. *Ahmed b. Hanbel*, III,406; *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 115, (I,370); *Ebû Dâvûd*, vitr 4, (II,132); *Nesâî*, salâtü'l-leyl 37, 47, (III,235,244); *Beyhakî*, *Sünen*, III,38.
5. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 115, (I,371); *Ebû Dâvûd*, vitr 4, (II,133); *Tirmizî*, vitr 9, (II,326). *Tirmizî* bu hadis için "hasen-garip" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 9, (II,326). İsnaddaki Huseyf b. Abdurrahman el-Harrani için birden fazla imam zaif olduğunu söylemiş. Bkz. *Azîmâbâdî* *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,211.
6. *Kâsânî*, *Bedâiu's-sanâi*, I,273; *Nevevî*, *Mecmu'*, III,519; *Mehmet Zihni*, *Ni'meti İslâm*, s. 418; *Cezîrî*, *Mezâhibu erbaa*, I,331.
7. *Muallim Naci*, *Lugati Naci*, I,601; *Abdusselam*, *Mu'cemü'l-vasit*, II, 761; *Hacı Ali*, *Lügat-i Osmuni*, II, 60; *Ahmed Naim*, *Tecrid-i Sarih*, III,229.

23/644), Übey b. Ka'b (v. 32/652), Hz. Ali (v. 40/661) ve İbn Abbâs'taî (v. 68/687) gelen rivâyetlere göre Hz Peygamber'in (s.a.v.) vitir namazında kunutu rukua gitmeden önce yaptığı ifade edilmektedir.¹ Hanefî mezhebi bununla amel eder.² İbn Mes'ûd'dan (v. 32/652) gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) rukudan sonra kunut yapmıştır. Hanbeliler bu hadise göre amel etmişlerdir. Bu mezhebe göre tek rekât olan vitir namazında rükudan sonra kunut yapmak sünnettir.³

Hz. Ali'den (v. 40/660) gelen rivâyete göre kunut yalnız ramazanın son yarısındadır.⁴ Şâfiîler de bu hadis ile amel etmişlerdir.⁵ Mâlikî ve Şâfiî'ye göre kunut sünnettir. Ebû Hanîfe (v. 150/767) ve Abdullah b. Mübârek'e (v. 181/797) göre ise vaciptir.⁶

Kunut duaları hakkında değişik rivâyetler gelmiştir. İbn Mes'ûd'dan (v. 32/652) gelen rivâyete göre "*Allahümme inna nesteinüke ve nesteğfirüke ve nestehdike.....ve Allahümme iyyake na'büdü....*"⁷ şeklindedir. Bu iki duayı Abdurrezzak ile Muhammed b. Nasr ve Tahavi ile İbn Ebi Şeybe'nin rivâyetlerinde Hz. Ömer ve Ali'nin sabah namazlarında okudukları anlaşılmaktadır.⁸ Ubeyd b. Umeyr, bu iki duanın İbn Mes'ûd mushafında Kur'ân'dan iki sure olarak yazıldığını ifade etmektedir. Muhammed b. Nasr'ın rivâyetine göre de Hz. Ali, Abdümelik b. Mervan'a bu duaları Kur'ân'dan olmak üzere ta'lim eylemiştir.⁹

Yukardaki duanın dayandığı delillerden biri de şu haberdir: "Resûlullah (s.a.v.) Mudar kabilesi aleyhine dua ederken Cebrâil (a.s.) O'na geldi ve kendisine, "sükut et" imasında bulundu. Hz. Peygamber (s.a.v.) de sükut etti. Cebrâil (a.s.) O'na şöyle dedi: "Ya Muhammed Allah seni sebedici ve lanetleyici olarak göndermedi; seni

1. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 120, (I,374); *Ebü Dâvûd*, vitr 5, (II,135); *Nesâ*, salâtu'l-leyl 37, (III,235).
2. *Kâsânî*, *Bedâiu's-sanâi*, I,273; İbrahim Halebi, *Halebi kebir*, s. 415; Şevkanî, *Neylü'l-evtar*, III,50-51; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,336; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,212; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,121.
3. Şevkanî, *Neylü'l-evtar*, III,50-51; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,336; ; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV, 212; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,121.
4. *Tirmizî*, vitr 10, (II,329).
5. *Kâsânî*, *Bedâiu's-sanâi*, I,273; Nevevî, *Mecmu'*, III,510; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,156; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,339.
6. Şevkanî, *Neylü'l-evtar*, III,51; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,336; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,222.
7. Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,336; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih*, III,239.
8. Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,122.
9. İbn Kudâme, *Muğni*, I,786; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih*, III,238.

alemlere rahmet olarak gönderdi, bu işten sana bir şey yoktur.” Bundan sonra kendisine kunutu öğretti.” Ashab bu kunut üzerine ittifak etmişlerdir. Evla olan bu kunutun okunmasıdır. Bununla beraber başka dualar okunsa da caizdir.¹ Ebû Hüreyre (v. 57/676) ve Hasan b. Ali’den ise: “*Allahümmehdini fimen hedeyte ve âfîni fimen âfeyte ve tevelleni fimen tevelleyte ve barik li fimâ a’teyte vekinî şerre ma-kadayte inneke takdi ve lâ yukdi aleyke ve innehu lâ yezullü men veleyte tebarekte rabbena ve teâleyte*” şeklinde rivayet gelmiştir. Tirmizî de ziyade olarak “Tebarekte ve teâleyte”den önce “*vela yeizzü men adeyte*” şeklindedir.² Şâfîler kunutta bu duayı okurlar.³

Yukardaki hadislerden de anlaşıldığına göre Resûlullah (s.a.v.) kunut yapmıştır. Ashabtan günümüze kadar Müslümanlar da sabah veya vitir namazlarında kunut yapmışlardır. Hz. Peygamber’den (s.a.v.) gelen şekliyle dua okumak sünnettir. Bunun yerine başka başka dualar okumak da caizdir. Bu arada Ubey b. Ka’b (v. 32/652) ve Ebza’dan gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) vitir namazından sonra üç kere “*Sübhane ’l-Meliki ’l-Kuddus*” demiştir.⁴ Bunu söylemek müstehaptır.

H. Kazası İle İlgili Rivâyetler

Ebû Saîd el-Hudrî’den (v. 63/682) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): “*Kim uyursa veya unutursa, vitrini hatırladığı zaman kılsın*” demiştir. Tirmizî’de (v. 279/892) “*veya uyandırdığı*” ziyadesi vardır. Ubey b. Ka’b’dan (v. 32/652) da bu konuda rivâyet gelmiştir.⁵ Bu rivâyet fevt olan vitrin kazasının kılınabileceğine delalettir. Süfyan es-Sevrî (v. 161/777), Ebû Hanîfe (v. 150/767) ve ashabı, vitrin sabah namazından sonra kaza edilebileceği görüşündedirler. Hanbeli ve Şâfîlerce vitrin kazasını yapmak sünnettir.⁶

1. İbn Âbidin, *Reddü’l-muhtâr*, III,11; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,336; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II, 122.
2. *Dârimî*, salât 214, (I,311); *İbn Mâce*, ikâmetu’s-salât 117, (I,372); *Ebû Dâvûd*, vitr 5, (II,133); *Tirmizî*, vitr 10, (II,328); *Nesâî*, salâtu’l-leyl 51, (III,248). Tirmizî, Hasan b. Ali rivayeti için hasen demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 10, (II,328).
3. Cezîrî, *Mezahibu erbaa*, I,339.
4. *Ahmed b. Hanbel*, III,406; *Ebû Dâvûd*, vitr 6, (II,137); *Nesâî*, salâtu’l-leyl 47, (III,244).
5. *İbn Mâce*, ikâmetu’s-salât 122, (I,375); *Ebû Dâvûd*, vitr 6, (II,137); *Tirmizî*, vitr 11, (II,330); *Nesâî*, Salâtu’l-leyl 37, (III,236).
6. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,151; Şeyh Nizameddin, *Fetâvâ-i Hindiye*, I,111; İbn Âbidin, *Reddü’l-muhtâr*, III,9; Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd*, IV,206; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,338-339.

II. GECE NAMAZI

“Teheccüd”; lugatta, tefa’ul vezninde uyumak ve uyanmak manalarına gelir. Bilahare gece uyanıp namaz kılan kimseye “sabûr” vezninde “hecûd” denilmesi şayi olmuş ve böylece teheccüd kelimesi namaz ve zikrullah için gece uyanmak manasında kullanılmıştır. Muhadramundan Esved ile Alkame teheccüdün uykudan sonra olduğunu söylemişlerdir. Binaenaleyh teheccüd için uyumuş olmak şarttır. Hatta hiç uyumaksızın bütün geceyi ibadetle geçirmeyi adet edinmek mekruh addedilmiştir. Bir süre uyuduktan sonra, gecenin yarısından imsak vaktine kadar kalkıp kılınırsa “teheccüd” adını alır.¹

A. Fazileti İle İlgili Rivâyetler

Ebû Hüreyre (v. 57/676), Ebû Saîd el-Hudrî (v.63/682), Ubade b. es-Samit (v. 34/654) ve Hz. Bilal’den gelen rivâyetlere göre Resûlullah (s.a.v.), gece namazının salihlerin ameli, Yüce Allah’a yakınlık vesilesi, günahlardan koruyucu, kötülöklere keffaret, bedenden hastalığı kovucu olduğunu belirtmiştir.² Ayrıca bazı rivâyetlerde gece namazını kılmak için birbirilerini uyandıran karı-kocanın “zakirin”den olacağı³ ve onlar için Allah’ın rahmetinin bol olacağı ifade edilmekte⁴, farz namazlarından sonra en faziletli namazın gece namazı olduğu⁵ ve gece kılınan namazın kabul olunacağı bildirilmektedir.⁶

Muğire b. Şu’be ve Hz. Aişe’den (v. 58/677) gelen rivâyetlerde Resûlullah’ın (s.a.v.) geceleri kalkıp ayakları kabarcıncaya kadar namaz kıldığı⁷, hastalık veya ağırlık hissettiğinde olsa oturarak kıldığı ve bu namazı hiç terketmediği ifade

1. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III,3; Münâvî, *Feyzu’l-Kadir*, I,357; Benna, *Fethu’r-Rabbani*, IV,234; İbn Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III,49; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,13; Döndüren, “*Namaz*”, Ş.İ.A., V,38; Aydınlı, *Sünen-i Dârimî Tercümesi*, III,281.
2. *Tirmizî*, da’vet 101, (V,552; İbn Huzeyme, *Sahih*, II,177; Hâkim, *Müstedrek*, I,308. Bu hadis için *Tirmizî* (v. 279/892) “garib” demiştir. Bu konuda Ebu Ümame’den de rivâyet gelmiştir. Hâkim bu hadisin Müslim’in şartına göre sahih olduğunu söylemiştir. *Tirmizî* bu hadisin daha esah olduğu görüşündedir. Bkz. *Tirmizî*, da’vet 101, (V,552); Hâkim, *Müstedrek*, I,308.
3. *İbn Mâce*, ikâmetu’s-salât 175, (I,425); *Ebû Dâvûd*, tatavvu’ 18, (II,74); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,119.
4. *İbn Mâce*, ikâmetu’s-salât 175, (I,424); *Ebû Dâvûd*, tatavvu’ 18, (II,73); *Nesâî*, kiyâmu’l-leyl 5. (III,205); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,118 Hâkim, *Müstedrek*, I,309. Hâkim bu hadisin Müslim’in şartı üzerine sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I,309.
5. *Dârimî*, salât 166, (I,285); *Nesâî*, kiyâmu’l-leyl 6, (III,206); Beyhakî, *Sünen*, III,5.
6. *Nesâî*, kiyâmu’l-leyl 17, (III,219); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,201; Beyhakî, *Sünen*, III,16.

edilmektedir.¹

Bu rivâyetlerden anlaşılan; gece namazının kişiyi Allah'a yaklaştırdığı, günahlara keffâret ve örtü olduğu ve kişinin sıhate kavuşmasına vesile olduğudur. Ayrıca kadın ve erkek; gece namazına teşvik edilmekte, birbirilerini gece namazına kaldırmalarının fazileti belirtilmektedir. Alimler bu işin sadece karı-kocaya mahsus olmadığını; aynı manada olan diğer yakınların da bu hükme dahil olduğunu belirtirler. Kaldırılmak istenen kimse uykunun veya tembelliğin galebesiyle imtina gösterirse uyandırılmaları için imkan dahilinde olan uygun çarelere başvurulmalıdır. Yüzüne su dökme cevazı bunu ifade eder. İbn Melek (v. 854/1450) bu hadisten hareketle, bir kimsenin hayra icbar edilmesinin caiz ve hatta müstehab olacağını söyler.²

Ebû Hüreyre (v. 57/676) ve İbn Mes'ûd'dan (v. 32/652) gelen rivâyetlere göre Resûlullah (s.a.v.), gece namaza kalkmayanların ensesine şeytanın üç düğüm attığını³ ve kulağına bevl ettiğini, bu kötü durumdan kurtulmanın çaresinin gece namazı olduğunu ifade etmiştir.⁴

Hz. Aişe'den gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.), mutad olarak geceleyin namaz kılan bir kimse, uykunun galebe çalmasıyla (bir gece uyuyakalsa ve namazını kılamazsa) Allah (c.c.) onun namazının sevabını yine de yazacağını, onun uykusunun (Allah'ın ona yaptığı bir ikram) bir sadaka olduğunu belirtmektedir.⁵ Resûlullah (s.a.v.) muntazaman namazını kılanlara, uyku sebebiyle meydana gelen aksamalar hususunda mü'mini ciddi bir müjde ile teselli etmektedir.⁶

B. Hükümü İle İlgili Rivâyetler

Teheccüd namazı, Hz. Aişe'den gelen bir rivâyete göre, bi'setin onuncu yılı

1. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,177; Hâkim, *Müstedrek*, I,308; Beyhakî, *Sünen*, III,15. Hâkim (v. 405/1014) bu hadis için "Müslim'in şartına göre sahihtir" demiştir. Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I,308.
2. Nevevî, *Mecmu'*, III,537; Sindi, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, II, 128; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,135-136; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,310.
3. *Buhârî*, teheccüd 12, (II,46); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 174, (I,421); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 18, (II,72); *Nesâî*, kiyâmu'l-leyl 5, (III,203); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,174; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,113; Beyhakî, *Sünen*, III,15.
4. *Buhârî*, teheccüd 13, (II,47); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 205, (I,537); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 174, (I,422); *Nesâî*, kiyâmu'l-leyl 5, (III,204); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,174; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,117; Beyhakî, *Sünen*, III,15.
5. *Mâlik*, salâtu'l-leyl 1, (I,117); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 20, (II,76); Beyhakî, *Sünen*, III,15.
6. Bâcî, *Müntekâ*, I,211; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,139; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,315.

ortalarında nazil olan müzemmil suresinin baş tarafıyla farz kılınmıştı. Ancak bu farzlık, bir veya bir buçuk sene sonra bu surenin son âyetiyle kaldırılmış ve nâfile hükmü konmuştur.¹ Binaenaleyh teheccüd namazı menduptur.

Teheccüd namazı Hz. Peygamber'e farzdır. Kur'ân-ı Kerîm'deki şu âyet buna işaret etmektedir: "*Ey Muhammed! Gecenin bir bölümünde uyanıp, sırf sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere, Kur'ân'la gece namazı kıl. Rabb'inin seni makam-ı Mahmud'a erdireceğini umabilirsin.*"² Bu namaz diğer müslümanlara sünnet veya müstehaptır.³

C. Vakti İle İlgili Rivâyetler

Teheccüd namazı, rivâyetlere göre gecenin her vaktinde kılınabileceği, ancak gecenin sonunda kılınmasının daha faziletli olduğu belirtilmektedir.

Abdullah b. Amr b. As'dan (r.a.) gelen rivayete göre Resulullah (s.a.v.), Allah'a (c.c.) en sevimli namazın Davud'un (a.s.) namazı olduğunu söylemiş ve O'nun bu namazı gecenin sülüsünde kıldığını fade etmiştir.⁴ Hz. Dâvûd'un namaza tahsis ettiği sülüsü leyl, gecenin altı parçasından dördüncü ve beşinci parçasına tesadüf eden zamandır. Hz. Dâvûd'un bu zamanı ibadete tahsisinin sebebi, bu zamanın icabet saati olmasındandır.⁵

Hz. Aişe, (v. 58/677) Resûlullah'ın (s.a.v.) gecenin evvelinde uyduğunu, son kısmını ihya ettiğini ifade eder.⁶ Başka rivâyetinde ise Resûlullah'ın gece namazına horozu işittiği zaman kalktığı ifade edilmektedir.⁷ Enes b. Mâlik (v. 93/711) rivâyetinde Resûlullah'ın gecenin muhtelif zamanlarında namaz kıldığı, öyle ki Resûlullah'ı gecenin bir kısmında namaz kılar görmek istemenin boşa çıkmayacağı gibi, uyur

1. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,171; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,112; Beyhakî, *Sünen*, III,30.

2. İsrâ (17), 79.

3. Nevevî, *Mecmu'*, III,531; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 436; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,15; Döndüren, "*Nâfile*", Ş.İ.A., V,7.

4. *Nesâi*, kiyâmu'l-leyl 14, (III,214); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,181; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,126; Beyhakî, *Sünen*, III,3.

5. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III,16; Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, I,223; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,67; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,54; Aydın, *Sünen-i Dârimi Tercümesi*, III,282.

6. *Buhârî*, teheccüd 15, (II,47); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 182, (I,434); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,125.

7. *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 131, (I,511); *Nesâi*, kiyâmu'l-leyl 8, (III,208); Beyhakî, *Sünen*, III,3.

görmek istemenin de boşa çıkmayacağı ifade edilmiştir.¹

İslâm alimleri bu hadisi açıklarken horozun genellikle gecenin yarısında öttüğünü söylerler. Kalkıp ibadete başlayan Resûlullah (s.a.v.), gecenin son altıda birinde tekrar yatmakta ve namaz vaktine kadar istirahat etmektedir.²

Şarih Aynî (v. 855/1451), Enes b. Mâlik hadisini şöyle açıklar: “Nâfile namaz hususunda Resûlullah’ın hali farklı idi. Bâzan gecenin evvelinde, bâzan ortasında, bazı gecelerde de sonunda namaz kıları. Gecenin bu muhtelif zamanlarında namaz kıldığını görmek isteyen sahâbi, Resûlullah’ı mükerreren gözleyerek, namaz kılariken görürdü. Yoksa “Resûlullah bütün gece namaz kıları” anlamında değildir.” Şarih Kirmânî (v. 786/1384) de diyor ki: “Bu haberden maksud olan mana şudur: “Resûlullah’ın iki halinden, yani namaz ve uyku hallerinden bazen birisi diğerine galip olur, bazen de bunun aksi meydana gelirdi.” Burada kastedilen şey ifrat ve tefritten kaçınıp orta bir yolun tutulması lazım gelmiştir.³

Rifâa el-Cühenî, Ebû Saîd el-Hudrî (v. 63/682) ve Ebû Hüreyre’den (v. 57/676) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Gecenin üçte ikisi geçtikten sonra son sülüsü kaldığında Rabb’imiz Tebarekte ve Taaleyte her gece dünyanın semasına inerek buyurur ki: “Bana dua eden yok mu, onun duasına icabet edeyim; benden ihtiyac isteyen yok mu, dileğini vereyim. Benden mağfiret dileyen yok mu, onu mağfiret edeyim.”* O sırada bir adam: “Fecre kadar mı? Diye sordu. Resûlullah (s.a.v.): “*Evet*” diye cevap verdi.”⁴

İslâm alimleri hadiste geçen nüzulü, Allah’ın rahmetinin inmesi şeklinde anlamışlardır. Yoksa Allah (c.c.) cismaniyet ve tehayyülden münezzehtir.⁵

D. Rek’at Sayısı İle İlgili Rivâyetler

Gece namazının rekat sayısı hakkında farklı rivâyetler mevcuttur. Bazı

1. İbn Hibbân, *Sahih*, IV,135; Beyhakî, *Sünen*, III,17.
2. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III,17; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,128; Azimâbâdî, *Avnu’l-Ma’bud*, IV,141; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,56; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,316-317.
3. Ali el- Kârî, *Mirkât*, II,128; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,99.
4. *Dârimî*, salât 167, (I,286); *Müslim*, salâtü’l- müsâfirin 168, (I,521); *İbn Mâce*, ikâmetü’s-salât 182, (I,435); *Tirmizî*, salât 211, (II,308); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,182; Beyhakî, *Sünen*, III,2. Tirmizî bu hadis için “hasen-sahih” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, salât 211, (II,308).
5. Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,37; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,136-137; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,115.

rivâyetlere göre Hz. Peygamber iki, bazı rivâyetlere göre yedi, bazılarında göre dokuz, bazılarında göre on bir, bazılarında göre on üç, bazılarında göre ise on beş rekât kılmıştır.

Ebû Hüreyre'den (v. 57/676) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.), gece namazına kalkanlara ilk önce iki hafif rekâtla namaza başlamalarını tavsiye etmiştir. Bu konuda Hz. Aişe'den de rivâyet gelmiştir.¹ Bu hadis, teheccüd namazı kılmak üzere gece kalkınca, evvela iki hafif rekâta başlamanın meşrutiyetine delildir. Burada hafiften maksat kısa demektir. Bu namaz için abdestten sonra kılınan namazdır, diyenler olduğu gibi Şeytanın düğümlerinden bir an önce kurtulmak için bu namazın hafif kılınmasının gerektiğini söyleyenler de olmuştur.²

Hz. Aişe'den Resûlullah'ın (s.a.v.) yedi, sekiz, dokuz³, on bir ve on üç rekât gece namazını kıldığı⁴ ve Resûlullah'ın kıldığı on bir rekattan biri vitir ve ikisi de sabahın iki rekât sünneti olduğu, on üç rekattan da beş rekâtın vitir olduğu ve gece namazını sekiz rekattan ziyade kılmadığı şeklinde rivâyetler gelmiştir.⁵

Zeyd b. Halid el- Cüheni'den (v. 78/697) gelen rivâyete göre Resûlullah'ın on üç rekât kıldığı belirtilmektedir.⁶ Bu konuda; İbn Ömer (v. 73/692), İbn Abbâs (v. 68/687) ve Hz. Aişe'den (v. 58/677) de rivâyet gelmiştir.⁷

Kadı İyad (v. 544/1149), Zeyd (v. 45/665), İbn Abbâs ve Hz. Aişe'den gelen rivâyetlerdeki ihtilafı, Nebi'nin (s.a.v.) on bir rekâtı çok kere kıldığı şeklinde yorumlayarak gidermeye çalışmıştır. On beş rekâta sabahın sünneti dahildir. Hz.

1. *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 198, (I,532); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 23, (II,79).
2. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II, 20; Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, I, 509; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,69; Azîmâbâdî, *Avnu'l- Ma'bûd*, IV,143-144; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,318.
3. *Mâlik*, salâtu'l-leyl 9, (I,120); *Ahmed b. Hanbel*, VI,73; IV,104; *Buhârî*, teheccüd 10. (II,45); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 125, (I,509); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 181, (I,432); *Tirmizî*, salât 210, (II,304); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,192. Tirmizî bu hadis için "hasen-sahih" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, salât 210. (II,304).
4. *Ahmed b. Hanbel*, VI, 35; *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 121. (I,508); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 26, (II,84); *Tirmizî*, salât 208, (II,303); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,134. Tirmizî bu hadis için "hasen-sahih" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, salât 208, (II,303).
5. *Mâlik*, salâtu'l-leyl 9, (I,120); *Ahmed b. Hanbel*, VI,73; IV,104; *Buhârî*, teheccüd 16. (II,47); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 125, (I,509); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 26, (II,87); *Tirmizî*, salât 208, (II,302); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,192; Beyhakî, *Sünen*, III,6. Tirmizî bu hadis için "hasen-sahih" demiştir. B.kz. *Tirmizî*, salât 208, (II,302).
6. *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 19526, (I,531); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,132.
7. *Mâlik*, salâtu'l-leyl 10, (I,121.); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 181, (I,433); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 26, (II,86); *Tirmizî*, salât 209, (II,304); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,191; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,134; Beyhakî, *Sünen*, III,6.

Aişe'den gelen sekiz rekatlık rivâyet ile diğer rivâyetler arasını şu şekilde uzlaştırabiliriz: “On üç rekatlık rivâyetten üç rekate vitr ve iki rekate da abdestin veya Şeytanın düğümünden kurtulmak için hafif kılınan namazı çıkardığımızda Hz. Aişe'nin rivâyetine muvafık olur. Resûlullah bazen kıraatı uzun tuttuğundan veya hastalıktan yahut da başka sebeplerden dolayı bu sayıdan az kılmıştır. Gece namazının en azı iki, en çoğu on iki ve ortası sekiz rekattır.” İbn Huzeyme (v. 311/924): “Resûlullah'ın değişik şekilde namaz kılmış olmasından dolayı hepsi de mübahtır. Hangisi kişiye sevimli gelirse onunla kılması caizdir.” demiştir.¹

Bu namazın nasıl kılınacağına dair İbn Ömer'den (v. 73/692) gelen rivâyette Resûlullah'ın (s.a.v.) gece ve gündüz namazlarını ikişer ikişer kıldığı ifade edilmiştir.² Mâlik (v. 179/795), Şâfiî (v. 204/819), Ebû Yûsuf (v. 182/798) ve Muhammed b. Hasan, nâfile namazların iki rekatta bir selâm verilerek kılınması yönünde görüş beyan etmişlerdir. Şâfiilerce efdal olan gece namazının ikişer ikişer kılınmasıdır. Hanefilerce dörder dörder kılmak daha efdaldir.³

E. Kıraati İle İlgili Rivâyetler

Gece namazının kıraatı ile ilgili rivayetlerde bu namazın kıraatinin cehren veya gizli okunabileceği ifade edilmektedir.

Ebû Katâde'den (v. 117/744) gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gece çıkıp, kısık sesle namaz kılan Ebû Bekr'e ve yüksek sesle namaz kılan Hz. Ömer'e rastladı. Her ikisi Peygamber'in huzurunda buluştukları zaman Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Ey Ebû Bekir, sana uğradığımda kısık sesle namaz kılyordun*” dedi. Hz. Ebû Bekir: “*Ey Allah'ın Resûlü, yalvardığım Zata herhalde duyurdum*” karşılığını verdi. Hz. Ömer'e: “*Sana uğradığımda, sen yüksek sesle kılyordun*” deyince; Hz. Ömer: “*Ey Allah'ın Resûlü, uyuyanı uyandırıyor ve Şeytanı kovuyorum*” cevabını verdi. Bunun

1. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,193; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,16-18; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik*, I, 172; Şeyh Nizameddin, *Fetâvâ-i Hindiyeh*, I,112; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 437; Aydınlı. *Sünen-i Dârimî Tercümesi*, III,282.
2. *Ahmed b. Hanbel*, II,51; *Dârimî*, salât 154, (I,280); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 171. (I,418); *Nesâî*, kiyâmu'l-leyl 26, (III,227); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,214.
3. *Mâlik*, salâtu'l-leyl 7, (I,119); Bâcî, *Müntekâ*, I,214; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,145.

üzerine Resûlullah (s.a.v.): “*Ey Ebû Bekir, biraz sesini yükselt! Ömer’e dönerek: “Sen de biraz sesini kıs”* buyurdu.¹

Ebû Hüreyre (v. 57/676) gece namazında bazen sesini yükseltir bazen de kısardı ve “Resûlullah (s.a.v.) böyle yapardı” derdi.² İbn Abbâs (v. 68/687) ve Ümmü Hani, Resûlullah’ın gece namazını hücrelerinde kılarken dışarıdan sesinin duyulduğunu ifade etmişlerdir.³

Abdullah b. Kays, Hz. Aişe’den Resûlullah’ın gece namazındaki kırâatını sorması üzerine Hz. Aişe: “Gece namazlarında Hz. Peygamber (s.a.v.) çok kere gizli, çok kere de açık okurdu” demiştir.⁴

Bu hadislerde anlaşılan, gece namazlarında kırâatın sesli olabileceğidir. Nevevî (v. 676/1277): “Eğer riya olmayacak ve insanları rahatsız etmeyecekse gece namazlarında kişi sesini yükseltebilir.” demiştir. Bu namazın cehren ve gizli kırâat ile kılınabileceğine dair rivâyetler olmakla birlikte gece kırâatının orta sesle olması müstehaptır.⁵

III. Kandil Gecelerinde Kılınan Namazlarla İlgili Rivâyetler

Bütün gecelerde namaz kılan ve ümmetini teşvik eden Resûlullah (s.a.v.) bazı gecelerde ibadete diğer gecelere nazaran daha fazla gayret göstermiş ve ümmetini teşvik etmiştir.

Hz. Aişe’den (v. 57/676) gelen rivâyet şöyledir: “Resûlullah (s.a.v.) Ramazan ayında, diğer aylarda görülmeyen bir gayrete girerdi. Ramazanın son on gününde ise çok daha şiddetli bir gayrete girerdi. Bu günlerde geceyi ihya eder, ailesini uyandırır ve izarını bağlardı.”⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.), bilhassa son on günün gecesini

1. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,189; Hâkim, *Müstedrek*, I,310. Hâkim bu hadisin Müslim’in şartına göre sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I,310.
2. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,188; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,131.
3. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,188.
4. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,189; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,123; Hâkim, *Müstedrek*, I,310; Beyhâkî, *Sünen*, III,12. Hâkim, bu hadisin Müslim’in şartına göre sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I,310.
5. Şevkanî, *Neylu’l-evtar*, III,68; Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd*, IV,146-148.
6. *Buhârî*, Fadlu leyleti’l-kadr 5, (II, 255); *Müslim*, i’tikaf 7, (I, 832); *Ebû Dâvûd*, şehru ramazan 1, (II, 105); *Nesâî*, Kiyâmu’l-leyl 17, (III, 217).

ibadetle geçirmek suretiyle Kadir Gecesi'ni idrak etmeyi hedeflemiş olmalıdır.¹ Resûlullah (s.a.v.), hem kendisi ramazan gecelerini namazla geçirmiş, hem de ümmetine tavsiye etmiş ve faziletine işaret etmiştir. Ancak bu gecelerde diğer gecelerden farklı bir namazın kılındığına dair bir rivâyet gelmemiştir.

Şa'ban ayının on beşinci gecesi ile ilgili Resûlullah'ın (s.a.v.) teşvikini ifade eden rivâyeti Hz. Ali'den (v. 40/660) öğreniyoruz: "Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Şa'ban ayının onbeşinci gecesi olduğu zaman gecesinde namaz kılın, gündüzünde de oruç tutun. Çünkü Allah (c.c.), o gün, güneşin batmasıyla, dünya semasına iner ve şöyle der: "Bana mağfiret eden yok mu mağfiret edeyim. Benden rızık isteyen yok mu rızık vereyim, belaya maruz kalan yok mu afiyet vereyim...Şöyle olan yok mu, böyle olan yok mu?... Bu hal fecrin sökmesine kadar devam eder."²

Hiz. Aişe'den gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): "Bu gece (berat gecesi) Allah (c.c.), Kelb kabilesi koyunlarının kılları sayısınca kişiyi affeder" buyurmuştur.⁴ Resûlullah (s.a.v.), fazileti daha fazla olan gecelere bu şekilde dikkatleri çekmiştir. Bu geceleri ibadetle, özellikle namaz ile geçirmelerini tavsiye etmiştir. Ancak bu gecelerde kılınacak namaz ile ilgili şekil ve rekat sayısından bahsetmemiştir.

Bununla birlikte kandil gecelerine mahsus bir namazın olduğuna dair sahih rivâyet yoktur. Bu konuda gelen rivâyetler mevzudur.⁴

Bu rivâyetlerden bazıları şöyledir:

İbn Abbâs'tan gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): "Kim Receb Gecesinde birinci rekatında yüz "âyet el-Kürsi" ve ikinci rekatında yüz "İhlas" okuyarak dört rekat namaz kılsa, cennetteki yerini görmeden ölmez." buyurmuştur. İbnu'l-Cevzî bu hadisin mevzu olduğunu söylemiştir.⁵

Ebü Hüreyre'den gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): "Şa'ban'ın on beşinci gecesinde (Berat Gecesi) her rekatında otuz "İhlas" suresini okumak suretiyle on iki

1. *Ebü Dâvûd*, şehru ramazan I, (II, 105); Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 793, Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX, 335.
2. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 191, (I,444). Bu hadisin isnadındaki râvi İbn Ebi Yesre hakkında Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) ve İbn Mâîn (v. 233/848) "Yeda'ul hadis" demişlerdir. Bkz. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 191, (I,444).
3. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salat 191, (I,444).
4. Ali el-Kârî, *Mevzûât*, s. 396; Acluni, *Keşfu'l-hafâ*, II,421.
5. İbnu'l-Cevzî, *Mevzûât*, II,47.

rekat namaz kılan kimse, cennetteki yerini görmeden ölmez. Ayrıca ailesinden cehenneme müstahak olmuş olan on kişiye şefa'at eder.” demiştir. İbnu'l-Cevzî bu rivâyet için mevzu demiştir.¹

IV. TERÂVİH NAMAZI

Teravîh kelimesi; Arapçada terviha kelimesinin çoğuludur. Terviha ise; istirahat, bir miktar huzur ile oturmak, rahatlandırmak, terâvîh namazının her dört rekatından sonra istirahat için oturmak anlamlarına gelir. Terâvîh namazı ramazan gecelerinde kılınan namazdır.²

Terâvîh namazı ramazan ayına mahsus bir ibadet olduğundan dolayı, Ramazan orucunun farz kılınmasıyla başlamıştır. Ramazan orucu, hicretin ikinci senesinde Şa'ban ayında farz kılınmıştır.³

Abdurrahman b. Avf'tan gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): “Allah (c.c.) orucu sizlere farz kıldı, ben de kıyamı sünnet kıldım.” buyurmuştur.⁴ Terâvîh namazı bütün mezhep imamlarınca sünnet-i müekkededir. Orucun değil, vaktin sünneti olduğundan, bir kimse ister oruc tutsun isterse tutmasın, yine de kılması gerekir.⁵

A. Fazileti İle İlgili Rivâyetler

Terâvîh namazı Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kılınmış ve teşvik edilmiştir; ayrıca günahların affedilmesine vesile olacağı bildirilmiştir.

Bu konuda Ebû Hüreyre'den (v. 59/678) gelen rivâyet şöyledir: “Resûlullah (s.a.v.), kesin bir emirde bulunmaksızın ashâbı ramazan gecelerini ihyaya teşvik eder ve şöyle derdi: “*Kim Ramazan gecesini, sevap elde etmek niyetiyle namazla ihya ederse*

-
1. İbnu'l-Cevzî, *Mevzuât*, II,51.
 2. Beyhakî, *Sünen*, II,496; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,39; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, III,250-251; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XI,124; İbrahim Halebi, *Halebi kebir*, I,400; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,179; Münâvî, *Feydu'l-Kadir*, VI,247; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III, 57; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,89; Muallim Naci, *Luğat-ı Naci*, I,233; Mustafa b. Şemseddin, *Ahter-i kebir*, I,137; Hacı Ali Efendi, *Luğat-ı Osmaniye*, I,77; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 456; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,70.
 3. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I,625.
 4. Ahmed b. Hanbel, I,406; Nesâî, siyâm 40, (IV,158); İbn Mâce, ikâmetu's-salât 173, (I,421).
 5. Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 457.

geçmiş günahları affedilir.”¹ Ahmed b. Hanbel’in (v. 241/855) ve Nesâî (v. 303/915) rivâyetinde “Gelecek günahları affedilir” ziyadesi vardır. Bu ifadeyi Aynî (v. 855/1451): “Kişiyi gelecekte işleyebileceği günahlardan muhafaza eder” şeklinde yorumlamıştır.²

Hz. Aişe (v. 57676) anlatıyor: “Resûlullah (s.a.v.) ramazan ayında, diğer aylarda görünmeyen bir gayrete girerdi. ramazanın son on gününde ise daha çok şiddetli bir gayrete girerdi. Bu günlerde geceyi ihya eder, ailesini de uyandırır ve izarını bağlardı.”³ Alimler izarın bağlanmasını; Resûlullah’ın (s.a.v.) son on günde hanımlarından uzak kalmasından kinaye olarak yorumlarlar. Böylece Hz. Peygamber, ibadete daha çok vakit ayırma imkanı elde etmiş olmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.), bilhassa son on günün gecesini ibadetle geçirmek suretiyle Kadir Gecesini idrak etmeyi hedeflemiş olmalıdır.⁴ Resûlullah (s.a.v.), hem kendisi ramazan gecelerini namazla geçirmiş, hem de ümmetine tavsiye etmiş ve faziletine işaret etmiştir.

B. Hz. Peygamber Döneminde Kılınan Terâvih Namazı

Hiçbir zaman gece namazını bırakmayan Resûlullah (s.a.v.), ramazan gecelerinde de diğer aylarda görülmeyen bir gayretle gecelerini ihya eder ve son on gününde ise daha fazla gayret gösterirdi.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) terâvih namazını kıldığına dair bazı rivâyetler şöyledir:

Urve b. Zübeyr’in (v. 94/713) Hz. Aişe’den (v. 57/676) yaptığı rivâyete göre: Resûlullah (s.a.v.) bir gece mescidde (nâfile) namaz kıldı. Bir çok kimse de ona iktida ederek namaz kıldı. Sabah olunca ashap: “Resûlullah geceleyin mescidde namaz kıldı” diye konuştular. Ertesi gece Hz. Peygamber (s.a.v.) yine namaz kıldı. Cemaat sayısı

1. *Mâlik*, salâtun fi ramazan 2, (I,113); *Ahmed b. Hanbel*, III,131; *Buhârî*, terâvih 1, ((II,251); *Müslim*, salâtu’l-müsâfirin 173, (I,523); *İbn Mâce*, siyâm 1, (I,526); *Ebû Dâvûd*, şehru ramazan 1, (II,102); *Tirmizî*, savm 81, (III,170); *Nesâî*, siyâm 39, (IV,154).
2. *Aynî*, *Umdetu’l-kârî*, XI,125.
3. *Buhârî*, fadlu leyleti’l-kadr 5, (II,255); *Müslim*, i’tikaf 7, (I,832); *Ebû Dâvûd*, şehru ramazan 1, (II,105); *Nesâî*, kiyâmu’l-leyl 17, (III,217).
4. *Ebû Dâvûd*, şehru ramazan 1, (II,105); *Yazır*, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII,793, *Canan*, *Kutub-i Sitte*, IX,335.

iyice arttı. Üçüncü veya dördüncü gece halk yine toplandı; öyle ki mescit insanları alamayacak hale gelmişti. Ancak Resûlullah (s.a.v.) mescide çıkmadı. Sabah olunca Resûlullah (s.a.v.): “*Yaptığınızı gördüm. Yanınıza (mescide) çıkmamdan beni alıkoyan şey, bu namazın sizlere farz oluvermesinden korkmamdır.*” dedi. Râvi dedi ki: Bu hâdise ramazanda cereyan etti.¹ Bu rivâyette Hz. Peygamber’in (s.a.v.) iki veya üç gece terâvih namazını cemaatle kıldığı ifade edilmektedir.² Hz. Aişe’den (v. 57/676) gelen bir başka rivâyette ise Hz. Peygamber’in terâvih namazını üç gece cemaatla kıldığı, dördüncü gece mescide çıkmadığı bildirilmektedir.³

Hz. Aişe’den gelen rivâyetlerde Resûlullah’ın (s.a.v.) bu namazı ramazanın hangi gecelerinde, kaç rekat olarak kıldığı ve hangi vaktinde olduğuna dair bir ifade geçmemektedir.

Enes b. Mâlik’den (v. 90/708) gelen rivâyette Resûlullah’ın terâvih namazını cemaatle kıldığı ancak terâvihi münferiden kılmak istediği anlaşılmaktadır.⁴

Ebû Zer’den (v. 32/652) gelen rivâyette ise, Resûlullah’ın (s.a.v.) ramazanın son yedi gecesine kadar cemaatla terâvihi kıldırmadığı, son yedi gece içerisinde de sadece üç gece cemaatla kıldığı şeklindedir.⁵

Zeyd b. Sabit’den gelen rivâyete göre Resûlullah terâvih namazını ramazan’ın son on gününde birkaç gece cemaatla kılmış, sonra da cemaate şöyle hitap etmiştir: “*Cemaatle teravih namazı kılma hususunda sizde gördüğüm bu arzu ve iştihak daimidir. Fakat böyle cemaat halinde bu ibadete devam ederken terâvih’in farz kılınmasından ve farz kılındıktan sonra hepinizin edasına muktedir olamamanızdan korkarım. Ey insanlar! Bu namazı evinizde kılınız. Farz namazlarından başka sünnet ve nâfile namazları kişinin evinde kalması daha faziletlidir.*”⁶ İbn Şihab ez-Zührî (v. 124/741): “Resûlullah (s.a.v.) vefat ettiğinde, onun bu tavsiyesi herhangi bir değişikliğe

1. *Mâlik*, salâtu'n fi Ramazan 1, (II,113); *Buhârî*, terâvih 1, (II,252); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 177, (I,524); *Nesâî*, kıyâmu'l-leyl 4, (III,202); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,107; Beyhakî, *Sünen*, II,492.
2. Bâcî, *Müntekâ*, I,206; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI,127.
3. *Buhârî*, terâvih 1, (II,252); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 178, (I,524).
4. *Müslim*, siyâm 59, (I,775).
5. *İbn Mâce*, ikametü's-salât 173, (I,420); *Ebû Dâvûd*, kıyâmu şehri ramazan 1, (II,105); *Tirmizî*, savm 81, (III,169); *Nesâî*, kıyâmu'l-leyl 4, (III,202); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,109; Beyhakî, *Sünen*, II,494. Tirmizî bu hadis için “hasen-sahih” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, savm 81, (III,169).
6. *Buhârî*, ezan 81, (I,178); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 213, (I,539); *Nesâî*, kıyâmu'l-leyl 1, (III,198); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,88; Beyhakî, *Sünen*, II,494.

uğramamıştı. Terâvih'in ferden kılınması, Hz. Ebû Bekir'in (v. 13/634) hilafeti zamanında da devam etti. Hz. Ömer'in (v. 23/644) hilafetinin başında da böyle devam etti" demiştir.¹

Zeyd b. Sabit rivâyetinde geçen Hz. Peygamber'in "Size farz oluvermesinden korktuğum için namaza inmedim" sözü, bazı alimler tarafından müşkil bulunmuştur. Çünkü Resûlullah farz namazlarla kılınan ve revâtib denen nâfilelere devam etmiş, ashap da devam etmiş, ama yine de farz hükmünü almamışlardır. Bu sebeple, Resûlullah'ın bu sözü bazı yorumlara tabi tutulmuştur.

Kurtubî (v. 671/1272) şöyle der: "...Namazın size farz oluvermesinden korktum" sözü, "sizin onu farz zannetmenizden, böylece o zanna düşene farz oluvermesinden korktum" demektir. Nitekim bir müctehid, bir şeyin helal veya haram olduğunu zannetse onun bu zannına göre amel etmesi gerekir.² Hattâbî (v. 388/998) bu müşkili şöyle halleder: "Gece namazı Resûlullah'a farz idi. Şer'i amellerde ona uymak ümmete farzdır. Yani Resûlullah (s.a.v.), aralıksız devam etmesi halinde ümmetine farz olur endişesinden dolayı bu namazı terk etmiştir."³

İbn Şihab ez-Zührî'den gelen haberde; Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetinin başında da terâvih namazının münferiden kılındığı ifade edilmektedir.⁴

Urve'nin (v. 94/713) Abdurrahman b. Kârî'den⁵ yaptığı rivâyette; Hz. Ömer'in insanları Übey b. Ka'b imamlığında cemaatle terâvih namazını kılmaya sevkettiği ve ardından da: "Bu terâvih'in böyle cemaatla kılınması ne güzel adet (bid'at) oldu" dediği belirtilir.⁶

Aynî (v. 855/1451), Hz. Ömer'in bu fiiline "bidat-i hasene" demiştir. İbn Hacer (v. 852/1448), Hz. Ömer'in uygulamasının bir ictihat olduğunu ve Hz. Peygamber'in

1. *Buhârî*, terâvih 1, (II,252); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 174, (I, 523); Beyhakî, *Sünen*, II,492.

2. Bâcî, *Müntekâ*, I,206; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,59; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,336.

3. Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,337.

4. *Buhârî*, terâvih 1, (II,252); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 174, (I,523).

5. Bu zat "Kare" kabilesine mensuptur. Hz. Ömer'in beytülmal emini idi. Bazıları, sohbeti Nebevi'ye nail ve binaaleyh sahabeden olduğunu rivayet etmişlerdir. İbn Mâîn (v. 234/848): "Sikadır" der. İbn Sa'd, seksen hicri yılında, yetmiş sekiz yaşında Medine'de vefat ettiğini bildirmiştir. Aynî, *Umde*, XI,126; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,75.

6. *Mâlik*, salâtu'n fi ramazan 3, (I,114); *Buhârî*, terâvih 1, (II,252); Beyhakî, *Sünen*, II,492.

vefatiyla farz endişesi ortadan kalktığı için bu namazı cemaatla kıldırılmıştır.¹

Terâvih namazının cemaatle mi, yoksa münferiden mi kılınması konusunda alimler muhtelif görüşler beyan etmişlerdir. Şâfiî (v. 204/819), Ebû Hanîfe (v. 150/767), Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) ve bazı Mâlikiler, terâvih namazının cemaatle kılınmasının daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Çünkü cemaatla kılmak, Hz. Ömer (v. 23/644), diğer sahabe ve Müslümanların amelidir. Bazı Mâlikiler, Iraki (v. 826/1422), Saydalani, Beğavî (v. 516/1122) ve diğer bazı alimler “Hıfzında Kur’ân olup tembellik yapmayacaksa münferiden kılması daha faziletlidir” görüşünü benimsemişlerdir. Ebû Yûsuf (v. 182/805) ve bazı Şâfiîler, evde kılınan namazın daha faziletli olduğunu söylemişlerdir.² Çünkü Resûlullah (s.a.v.): “*Farz dışında kişinin evde kıldığı namaz daha faziletlidir*” demiştir. Bu hadis sahihtir. Bunu Müslim (v. 261/875) Sahih’ine, Zeyd b. Sabit (v. 45/665) tarikiyle kaydetmiştir.³ Hz. Peygamber iki veya üç geceden ziyade terâvihi cemaatla kılmamıştır. Sonra cemaate, terâvihi evlerinde kılmalarını söylemiştir.⁴ Evla olan da farz dışındaki namazların münferiden ve evlerde kılınmasıdır.

C. Rek’at Sayısı İle İlgili Rivâyetler

Terâvih namazının rekat sayısı ile ilgili rivâyetlerde Resûlullah’ın (s.a.v.) terâvih namazını sekiz rekat kılığı ifade edilmektedir.

Ebû Seleme b. Abdirrahman, Hz. Aişe’ye (v. 57/676): “Resûlullah’ın Ramazandaki gece namazı nasıldı?” diye sormuş, Hz. Aişe de şöyle cevap vermiştir: “Peygamber’in namazı ramazan ve ramazan dışında on bir rekattan fazla olmazdı. Önce dört rekat kılardı. Bunların uzunluk ve güzelliğinden sorma. Yine dört rekat kılardı. Bunların da uzunluk ve güzelliğinden sorma. Bundan sonra da üç rekat (vitr) kılardı.”⁵ Bu hesaba üç rekat vitr dahil bulunduğundan, Resûlullah’ın kıldığı terâvih namazının

1. Bâcî *Müntekâ*, I,208; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III,253; Aynî, *Umdetu’l-kârî*, XI,126; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,169; Şevkanî, *Neylu’l-evtar*, III,61; Azîmâbâd, *Avnu’l-Ma’bûd*, IV,173.
2. Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, I,288; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,39-40; a.mlf., *Mecmu*, III,526; Zeylâî, *Tebyînu’l-hakâik*, I,179; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III,252; Şevkanî, *Neylu’l-evtar*, III,57; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,344.
3. *Müslim*, salâtu’l-müsâfirin 213, (I,539).
4. *Müslim*, salâtu’l-müsâfirin 213, (I,539); *İbn Mâce*, ikâmetu’s-salât 186, (I,438). *Ebû Dâvûd*, vitr 12, (II,146);
5. *Mâlik*, salâtu’l-leyl 9, (I,120); *Buhârî*, terâvih 1, (II,253); Beyhakî, *Sünen*, II,496.

sekiz rekattan ibaret olduğu anlaşılır.

Câbir'den (v. 80/699) gelen iki rivâyet de bu sekiz rekat rivâyetini desteklemektedir. Câbir'in rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) terâvihi kendilerine sekiz rekat olarak kıldırmıştır.¹

Yine Câbir'den gelen başka bir rivâyette ramazan'da Übey b. Ka'b'in, Resûlullah'a gelerek: "Ben mahallemdeki kadınlara sekiz rekat namaz ve vitir kıldırdım" dediği ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de sesini çıkarmayıp, rıza izhar ettiği belirtilmektedir.²

Cabir'in rivâyeti ile Hz. Aişe'nin rivâyeti birbirine muvafiktir. Ancak bu hadislere muhalif olarak İbn Abbâs'tan (v. 68/687), Resûlullah'ın (s.a.v.) ramazanda yirmi rekat terâvih kıldığına dair bir rivâyet gelmiştir.³ Fakat hadisçiler tarafından İbn Abbâs rivâyeti iki suretle zayıf kabul edilmiştir:

1) Senesinde İbn Ebi Şeybe'nin dedesi Ebû Şeybe İbrahim b. Osman'ın bulunması. Bu şahıs pek çok alim tarafından cerhedilmiştir.⁴ Ancak *Tecrid-i Sarih* mütercimi Kamil Miras, Ebû Şeybe'nin râvisi Yezid b. Harun'un hüsnü şahadetinden bahs ederek "râvinin kendi şeyhinin sıdk-u adli hakkındaki hüsnü şahadeti kabul edilmek icap eder" demiştir.⁵ Fakat bu kadar rical alimleri ve muhadislerin bu ittifaklarına karşılık yalnız bir kişinin adl göstermesi usul kaidelerine göre yeterli değildir. Çünkü usulde birisi hakkında cerh ve ta'dil lafızları kullanılıyorsa cerh takdim edilir.⁶

2) Sahih rivâyete muhalif olması: İbn Abbâs (v. 68/687) hadisi. sahih olarak gelen Hz. Aişe'nin sekiz rekatlık rivâyetine muhaliftir.⁷

1. Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,61; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,175; Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,441. Hafız Zehebî (v. 748/1347), Câbir'in hadisi için "vasat", İbn Huzeyme ve İbn Hibbân ise "sahihtir" demişlerdir. Hafız İbn Hacer (v. 852/1448) ise. "bu hadis sahih veya hasendir" demiştir. Bkz. Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,441-442.
2. İbn Hibbân, *Sahih*, IV,110. Heysemi (v. 807/1404) *Mecmauz-zevaid*'inde bu hadis için "isnadı hasendir" demiştir. Bkz. Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,61; Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,442; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,175.
3. Beyhakî, *Sünen*, III,496.
4. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III,254; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XI,127; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, V,18; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,175; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,61; Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,444-445.
5. Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,87.
6. Suyûtî, *Tedribu'r-râvi*, I,262.
7. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III,254; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,175; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,61; Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,446; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,89.

Hz. Peygamber (s.ā.v.) yalnız sekiz rekat terâvih namazı kılmış. fazlasını da emretmemiştir.¹ Ancak Hz. Peygamber'in kıldığı terâvih namazının rekat sayısından eksik veya fazla kılınmaz demek hata olur. Suyûtî (v. 911/1505), fazla rekati müstehab saymıştır.² Zeylâî (v. 762/1360), İbnu'l- Hümmam (v. 861/1456), Suyûtî ve Zurkânî gibi bazı alimler, ramazan'da sekiz rekat terâvih ve üç rekat vitri Hz. Aişe ve Câbir'in hadisleriyle sabit ve Hz. Peygamber'in fiili olduğundan "sünnet-i Nebevi"; on iki rekatın da (yirmi rekatın on iki rekati) "sünnet-i sahabi" olduğunu söylemişlerdir.³

Hanefî mezhebine göre terâvih namazı, kadınlar ve erkekler için ister oruc tutsun isterse tutmasın, sünnet-i müekkededir. Cemaatla kılmak sünnet-i kifayedir. Vakti ise, yatsı namazından sonra fecrin doğmasına kadar olan zaman olup, vitirden öncedir. Gecenin sülüsünde veya yarısında kılmak müstehaptır.⁴

Terâvih namazı, Hanefî mezhebine göre yirmi rekattır. İkişer ikişer kılınır, arada bir miktar dinlenmek müstehaptır. Vakti kaçırılmış olmakla kaza edilmez.⁵ Hanbeli mezhebine göre de hatimle kılmak sünnettir. Vakti, yatsı ile vitir arasındır. Yatsı namazı kılınmadan teravihi kılmak sahih değildir.⁶ Mâlikî mezhebine göre terâvih namazı menduptır. İmam Mâlik, ehl-i Medine'nin uygulamalarını delil olarak aldığından dolayı terâvih'in otuz altı rekat olmasını benimsemiştir. Terâvih namazı ikişer ikişer kılınır. Şafii mezhebine göre ise sünnet-i müekkededir. Terâvih iki rekattan fazla kılınsa, her iki rekatta bir selâm verilir. Dört rekatta bir selâm vermek caiz değildir.⁷

Halil Güneç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar* adlı eserinde; terâvih namazını yalnız iki rekat kılmak caiz olduğu gibi yirmi rekat kılmanın da caiz olduğu görüşündedir.⁸

1. Halil Güneç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, I,61.
2. Sanânî, *Sübülü's-Selâm*, II,10; Ali el-kârî, *Mirkât*, II,175; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,78.
3. Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,86.
4. Serahsî, *Mebûsât*, II,145; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, I,288; Zeylâî, *Tebyimu'l-Hakâik*, I,179; İbrahim Halebi, *Halebi kebir*, I, 400; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,57; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, II,89-92; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 456; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,341; Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, II,175.
5. Serahsî, *Mebûsât*, II,144; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, II,93; Tahtavi, *Haşiyetu'l-Durru'l-muhtâr*, II,124; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslam*, s. 460; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,343; Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, II,175-176.
6. Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,343; Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, II,202.
7. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, I,288; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,175; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,61; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,340-342; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,95; Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, II,187-190.
8. Güneç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, I,60-61.

V. KUŞLUK NAMAZI

Kuşluk; güneşin doğduğu ufukdan yükselmesidir. Kerahat vaktinin geçtiği zamandan zevale kadardır.¹ Kuşluk namazı ile ilgili değişik rivayetler gelmiştir. Bu rivayetler ilgili başlıkta incelenecektir.

A. Fazileti İle İlgili Rivâyetler

Kuşluk namazının fazileti hakkında gelen rivâyetlerde bu namazın her gün vermemiz gereken sadakaların yerini tutacağı, günahların affolunmasına sebep olacağı ve kişinin cennete girmesine vesile olacağı belirtilmektedir.

Ebû Zer'den (v. 32/652) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Her gün , sizin her bir mafsalınız için bir sadaka terettüp etmektedir. Her bir tahmid bir sadakadır, her bir tahlil bir sadakadır, emr-i bi'l-ma'ruf bir sadakadır, nehy-i ani'l- münker de bir sadakadır. Bütün bunlara, kişinin kuşlukta kılacağı iki rekat namaz kafi gelir.”² Bu rivâyet kuşluk namazının ehemmiyetine işaret etmekte, sağlığımız için her gün vermemiz gereken sadakaların yerini tek başına tutacağı belirtilmekte ve iki rekat kuşluk namazı kılmaya teşvik etmektedir. Bu hadis kuşluk namazının meşruluğuna delalet etmektedir.³

Ebû Zer ve Ebû'd-Derda'dan gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Allah (c.c.) dedi ki: “Ey Ademoğlu! Günün evvelinde benim için dört rekat namaz kıl, ben de sana günün sonunu garantileyeyim.”⁴

Alimler bu hadisten şu manayı çıkarmışlardır: Cenab-ı Hak şöyle

1. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,178.
2. *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 84, (I,498); *Ebû Dâvûd*, tâtavvu' 12, (II,60); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,228; Beyhakî, *Sünen*, III,47.
3. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,179-80; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,73; Benna, *Fethu'r-Rabbani*. V.23; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,116. Büreyde'den (v. 63/682) gelen rivâyete ise Resûlullah (s.a.v.): “İnsanda üç yüz altmış mafsal vardır. Her bir mafsal için bir sadakada bulunması gerekiyor” dedi. Bunu işitenler: “Buna kimin gücü yeter? dediler. Resûlullah (s.a.v.): “Mescidde toprağa gömeceğin bir balgâmi, yolda bertaraf edeceği bir engeli... Bunları bulamazsa, kuşluk vakti iki rekat namaz!” dedi. Bkz. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,229; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,106. Zehebi (v. 748/890), bu hadis ravilerinde olan Ali b. Hüseyn b. Vakid'in zaif olduğunu söylemiştir. Bkz. Nevevî, *Şerhu Müslim*, V,234; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,151.
4. *Ebû Dâvûd*, tâtavvu' 12, (II,63); *Tirmizî*, vitr 15, (II,340); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,103; Beyhakî, *Sünen*, III,48. Tirmizî (v. 279/892) bu hadis için “hasen-garib” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 15, (II,340).

buyurmaktadır: “Ey demoğlu, günün başında kalbini ibadetim için dünyevi meşguliyetlerden uzak tut, bana yönel. Ben de günün sonunda senin ihtiyaçlarını yerine getirerek senin zihnini o dünya meşgalesinden uzak tutayım.” Böylece kuşluk namazından itibaren günün sonuna kadar, kişinin ihtiyaçlarının karşılanması, hoşuna gitmeyen şeylerden onun korunması gibi dünyevi sıkıntılara karşı İlahi bir garanti vaad edilmiş olmaktadır. Bu rivayet de kuşluk namazının meşruluğuna delalet etmektedir.¹

Ebû Hüreyre (v. 57/676) ve Enes'ten (v. 93/711) gelen rivâyetlere göre Resûlullah (s.a.v.) kuşluk namazı kılmaya teşvik etmiş ve bu namazı kılanın günahının deniz köpüğü kadar olsa da affedileceğini,² Allah (c.c.) ona cennette altından bir köşk bina edeceğini ifade etmiştir.³ Ali el-Kârî (v. 1014/1605): “İhtimaldir ki, büyük ve küçük günahları affolunur” demiştir.⁴

B. Hz. Peygamber'in Kuşluk Namazını Kıldığına Dair Rivâyetler

Bu konuda Hz. Aişe'den farklı rivâyetler gelmiştir.

Hz. Aişe (v. 58/677), Resûlullah'ın (s.a.v.) kuşluk namazını dört rekat kıldığı ve bazen dilediğince artırdığını ifade etmiştir.⁵ Hz. Aişe'den gelen bir başka rivâyet ise, “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) halk, onunla amel ederler de üzerlerine farz kılınır korkusu ile işlemesini sevdiği bir kısım hayırlı işi (işlemeyip) bırakmak adeti idi. Resûlullah (s.a.v.) asla kuşluk namazını kılmamıştı. Bu namazı ancak ben kılardım” şeklindedir.⁶

Abdullah b. Şakik, Hz. Aişe'ye “Resûlullah kuşluk namazını kılmıyordu?”

1. Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,74; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,180; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, V,21; Canan. *Kütüb-i Sitte*, IX,331.
2. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 187, (I,440); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 12, (II,62); *Tirmizî*, vitr 15, (II,341); Beyhakî, *Sünen*, III,49. Münziri; Sehl b. Muaz b. Enes'in zaif olduğunu söylemiştir. Ondandır rivâyet eden Zeb'an b. Faîd de zaiftir. Bkz. *Azîmâbâdî*, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,118.
3. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 187, (I,439); *Tirmizî*, vitr 15, (II,337); Taberânî, *Mu'cemu's-sağir*, I,201. *Tirmizî* bu hadis için “garib” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 15, (II,337); Nevevî bu hadisi zaif hadisler arasından saymıştır. Bkz. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,18. İbn Ömer'den de bu konuda rivâyet gelmiştir. Bkz. Beyhakî, *Sünen*, III,48-49.
4. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,18; *Azîmâbâdî*, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,118.
5. *Ahmed b. Hanbel*, VI,74; *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 78, (I,497); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 187, (I,440).
6. *Mâlik*, kasru salât 29, (I,152); *Ahmed b. Hanbel*, VI,86; *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 77, (I,497); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 12, (II,64); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,231.

diye sormuş, Hz. Aişe de: “Hayır, ancak seferden dönünce kılardı.” demiştir. Bu manada İbn Ömer’den (v. 73/692) de rivâyet gelmiştir.¹

Bu rivâyetlerde görüldüğü gibi Hz. Aişe’den birbirine zıt haberler gelmiştir. Bunlar şu şekilde izah edilebilir: O, Hz. Peygamber’in bu namazı kılmadığını belirten hadislerinde, Resûlullah’ı (s.a.v.), bu namazı kılarken görmediğini açıklamak istemiş olabilir. O’nun kuşluk vaktinde Hz. Aişe’nin yanında bulunuşu nadir idi. Bu vakitte evinde bulunduğunda bile, Hz. Aişe’nin yanında ancak dokuz günde bir bulunabilmekteydi. Kuşluk namazının sürekli kılınmayan bir namaz olduğunu da düşünürsek, Hz. Aişe’nin Hz. Peygamber’i (s.a.v.) bu namazı kılarken görmemiş olması makul karşılanabilir. Hz. Aişe, Resûlullah’ın bu namazı kıldığını öğrendikten sonra, artık onun bu namazı kıldığını anlatmış olmalıdır. Diğer bir izaha göre Hz. Aişe’nin, bu haberlerinde Resulullah’ın bu namazı devamlı kılmadığını anlatmak istemiş olması muhtemeldir. Yoksa “Ümmete farz kılınır düşüncesiyle bırakırdı” demekle, bunları hiç işlemezdi, demek istemiyor. Çünkü diğer rivâyetlerden Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kıldığı kuşluk namazının, Hz. Aişe (r.a.) için mechul olmadığını anlıyoruz. Binaenaleyh bu nefy ve inkar, kuşluk namazının aslına değil, belki devam ve muvazabete müteveccih olmalıdır. Hz. Aişe’nin izahıyla meşgul olduğumuz hadislerinde: “Resûlullah’ın (s.a.v.) devamlı kuşluk namazını kıldığını görmedim. Fakat bu namazı ben, devamlı olarak kılardım,” demiş oluyor.²

Bu sünnetin son derece yaygınlık kazanmamış olduğunu İbn Ömer’in şu rivâyetinde de anlıyoruz: Buhârî’nin bir rivayetinde Müverrik der ki: “İbn Ömer’e sordum: “Kuşluk namazını kılar mısınız?” Bana “hayır” dedi. Ben tekrar sordum “ya Ömer?” “hayır” dedi. Ben “ya Ebû Bekir?” dedim. O: “Hayır” demeye devam etti. Peki ya Resûlullah?” dedim. O: “ Onun da kıldığını zannetmiyorum” cevabını verdi.”³

İbn Ömer, Resûlullah’ın kuşluk namazını kıldığını görmemiş bile. Ancak İbn Ömer, Hz. Peygamber hakkında kesin bir redde yer vermiyor, zannediyorum diyor.

1. *Müslim*, salâtu’l-müsâfirin 75, (I,496); *Ebû Dâvûd*, tatavvu’ 12, (II,64); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,231; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,101.
2. Bâcî, *Müntekâ*, I,272; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III,54; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,183; Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd*, IV,116; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,49-50; Aydınlı, *Sünen-i Dârimî Tercümesi*, III,260.
3. *Ahmed b. Hanbel*, II,23; *Buhârî*, teheccüd 31, (II,53).

Bunun sebebi Resûlullah'ın kuşluk namazı kıldığını işitmiş olmasıdır. Alimler İbn Ömer'in inkarını "görmemiş" olmasıyla izah ederler.¹

Atban b. Mâlik ve Ebû Saïd el-Hudrî (v. 63/682) de Resûlullah'ın kuşluk namazını kıldığını ifade etmişlerdir.²

İbn Ebî Leylâ (v. 148/765) ise Resûlullah'ın (s.a.v.) kuşluk namazını Ümmü Hani'den başka kimsenin anlatmadığını ifade etmiş ve Ümmü Hani'nin "Resûlullah (s.a.v.) fetih günü benim eve geldi, yıkandı ve sekiz rekat namaz kıldı" dediğini belirtmiştir.³

İbn Ebî Leylâ'nın ifadesinde de görüldüğü üzere, bu sünnet son derece yaygınlık kazanmamıştır.

C. Rek'at Sayısı İle İlgili Rivâyetler

Kuşluk namazının rekat sayısı hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Bazı rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in iki, bazı rivayetlere göre dört, bazılarında göre ise sekiz rekat kıldığı belirtilmektedir.

İsmail b. Ubeydullah'ın kuşluk namazını İbn Ömer'den sorması üzerine, Resûlullah'ın iki rekat kılanın gafillerden yazılmayacağı, dört rekat kılanın muhsinlerden, altı rekat kılanın kanitinden, sekiz kılanın faizinden yazılacağı, on rekat kılanın günahlarının yazılmayacağı ve on iki rekat kılan için Allah (c.c.) cennette bir ev inşa edeceğini ifade ettiğini belirtmiştir.⁴

İki rekat rivâyeti ile ilgili Ebû Hüreyre (v. 57/676), Ebû Zer (v. 32/652) ve Büreyde'den,⁵ dört rekat ile ilgili Aişe (v. 58/677), Ebû Zer ve

1. Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,120-IV,154; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,327.
2. *Tirmizî*, vitr 15, (II,342); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,232. Tirmizî (v. 279/892) Ebû Saïd el-Hudrî hadisi için "hasen-garib" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 15, (II,342).
3. *Ahmed b. Hanbel*, VI,342; *Dârimî*, salat 151, (I,278); *Buhârî*, teheccüd 31, (II,53); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 80 (I,497); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 12, (II,64); *Tirmizî*, vitr 15, (II,338); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,234; Beyhakî, *Sünen*, III,48. Tirmizî bu hadis için "hasen-sahih" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 15, (II,338).
4. Beyhakî, *Sünen*, III,48-49.
5. *Dârimî*, salât 151, (I,279); *Buhârî*, teheccüd 33, (II,54); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 84,85, (I,498-499); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 187, (I,440); *Ebû Dâvûd*, tatavvu' 12, (II,60-62); *Nesâî*, siyâm 79, (IV,216); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,228; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,104; Beyhakî, *Sünen*, III,47-49.

Ebû Derda'dan,¹ sekiz rekat ile ilgili Enes b. Mâlik, Aişe ve Ümmü Hani'den,² on iki rekat ile ilgili rivâyet ise, Enes b. Mâlik'ten gelmiştir.³

Nevevî (v. 676/1277), "kuşluk namazı en az iki rekat, mükemmeli sekiz rekat, ortası dört veya altı rekat ve en çoğu da on iki rekattir." demiştir.⁴

Şâfiî ve Hanbelilerce en çoğu sekiz rekattır. Bilerek bundan ziyade kılınırsa sahih olmaz, ama unutarak ziyade kılınırsa fazlası nâfile sayılır. Hanefî ve Mâlikilerce fazla kılmak mekruh değildir. Hanefî mezhebine göre en çoğu on altı rekattır.⁵

D. Vakti Ve Hükümü İle İlgili Rivâyetler

Zeyd b. Erkam'dan gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.): "Kuşluk namazı, boduğun (yani deve yavrusunun) ayağı kumdan yanmağa başladığı andan itibaren kılınır" demiştir.⁶ Bu rivâyetten kuşluk namazı vaktünün güneşin yükselmesinden sonra olduğu anlaşılır. Vakti, güneşin yükselmesiyle başlar, zevâle kadar sürer. Efdal vakti, günün ilk dörtte birinde kılmaktır.

Hanefilere göre kuşluk namazının vakti, güneşin bir mızrak boyu yükselmesinden zevâle kadardır. Hanbeli mezhebine göre kuşluk namazının vakti, güneşin ufuktan yükselmesinden sıcaklığının şiddetli olmadığı vakte kadardır.⁷ Şâfiîlere göre kuşluk namazının vakti, güneşin doğuşuyla başlar, ama te'hir etmek müstehaptır. Mâliki mezhebine göre kuşluk namazının vakti, ikinci vaktinden güneşin batmasına kadar geçen zamandır. Şâfiî ve Hanbeli mezhebine göre vakti çıkınca kazası sünnettir. Hanefî ve Mâliki mezhebine göre vakti çıkarsa artık kazası yapılmaz.⁸

1. *Ahmed b. Hanbel*, VI,74; *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 78, (I,497); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 187, (I,440); *Ebû Dâvûd*, tâtavvu' 12, (II,63); *Tirmizî*, vitr 15, (II,340); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,103; Beyhakî, *Sünen*, III,48.
2. *Buhârî*, teheccüd 31, (II,53); *Dârimî*, salât 151, (I,278); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 80, (I,497); *Ebû Dâvûd*, tâtavvu' 12, (II,64); *Tirmizî*, vitr 15, (II,338); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,230; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,103; Beyhakî, *Sünen*, III,48.
3. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 187, (I,439); *Tirmizî*, vitr 15, (II,337); Taberânî, *Mu'cemu's-sağir*, I,201.
4. Nevevî, *Şerhu Müslim*, V,230; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,115-116.
5. İbn Kudâme, *Muğni*, I,775; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,46-47; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,332.
6. Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,332; Zuhaylî, *İslam Fıkhi*, II,177-204.
7. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,229; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,105.
8. İbn Kudâme, *Muğni*, I,775; İbrahim Halebi, *Halebi kebir*, s. 390; Şevkanî, *Neylu'l-eytar*, III,76; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,46; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,115-116; Şeyh Nizameddin, *Fetâvâ-i Hindîye*, I,112; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,332.

İbnu'l-Kayyim (v. 751/1350), kuşluk namazının hükmü ile ilgili altı görüş sunmuştur: 1) Sünnet diyenler ki; yukardaki hadisleri delil alanlardır. 2) Meşru değildir, ancak sebebe bağlıdır. Resulullah fethten dolayı kılmıştır, diyenlerin görüşüdür. 3) Bazıları müstehap değildir, demişlerdir. 4) Önce müstehaptı, sonra terkedildi. 5) Müstehaptır, ancak evde kılmak lazımdır. 6) Bidattır. Bu, İbn Ömer ve Kasım'ın görüşüdür.¹ Kuşluk namazı; Hanefi, Hanbeli ve Şafii mezheplerine göre sünnettir. Maliki mezhebine göre menduptur.²

VI. EVVÂBİN NAMAZI

Evvâbin, evvab kelimesinin çoğuludur. Evvâb, Allah'a (c.c.) dönüşü çok olan, çok tövbe olan, çok zikir ve tesbihde bulunan, itaatkar kimse gibi birkaç manaya gelmektedir. Evvâbin namazı, akşamla yatsı namazı arasında kılınan namazdır. Bu namaza evvabin denilmesine şu ayet delil getirilmiştir: "*Şüphesiz Allah, evvabini (kendisine tövbe ve istiğfarla çokça yönelenleri) çok mağfiret edici ve esirgeyicidir.*"³ Evvâbin namazına "gaflet" namazı adı da verilir. Çünkü akşam yemeği ve uyku sebebiyle çoğu insan bu namazdan gafil olur.⁴

Evvâbin namazı ile ilgili Hz. Aişe'den (v. 58/677) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Kim akşamla yatsı arasında yirmi rekat namaz kılsa Allah (c.c.) ona cennete bir köşk yapar.*"⁵ Ancak bu hadisin râvilerinden Ya'kub b. Velid'in ittifakla zayıf olduğu söylenmiştir. Ahmed b. Hanbel, (v. 241/855) bunun büyük yalancılardan olduğunu belirtir.⁶

Ebû Hüreyre'den (v. 57/676) gelen rivâyete göre ise Resûlullah (s.a.v.): "*Kim akşamdan sonra altı rekat kılıp aralarında konuşmazsa, bu namaz on iki senelik ibadete bedeldir.*"⁷ buyurmuştur. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Mâîn (v. 233/848) ve Dârekutnî

1. Nevevî, *Mecmu'*, III,531; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III,55; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,70-71.
2. Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,76; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,46; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,115-116; Cezârî, *Mezâhibu erbaa*, I,332.
3. İsrâ (17), 25.
4. Sanânî, *Sübülü's-selâm*, II,17; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,28; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 429; Döndüren, "Namaz", Ş.İ.A., V,38; Aydın, *Süneni Dârimî Tercümesi*, III,262.
5. *Tirmizî*, salât 204, (II,299).
6. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,115; Sindi, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, II,150.
7. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 113, (I,369); *Tirmizî*, salât 204, (II,299); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,207.

(v. 358/995) bu hadisin zaif olduğunu söylemişlerdir. Tirmizî (v. 279/892), hadisir senesinde geçen Ömer b. Abdullah b. Ebû Has'am'ın "münkeru'l-hadis" olduğunu belirtir.¹ Buna göre evvâbin namazı ile ilgili rivâyetler zayıftır.

Bununla birlikte İbn Hacer (v. 852/1448), evvâbin namazının en az iki rekat. en çoğu da yirmi rekat olduğunu söyler. Bu, Şâfiî mezhebinin görüşüdür.²

Hanefî mezhebine göre altı rekat olup bir, iki veya üç selamla kılınır. Altı rekata üç selamla kılmak müstehaptır.³ Mâlikî mezhebine göre altı rekat olup mendup bir namazdır.⁴ Hanbelî mezhebine göre akşam ile yatsı arasında nâfile namaz kılmak müstehaptır.⁵

VII. BAYRAM NAMAZI

A. Tanımı, Meşru Kılınması ve Hükümü

Arapçada bayram, "id" kelimesi ile ifade edilir. Aslı, dönmek manasına gelen avdet kelimesinden gelir. Bayrama bu ismin verilmesi; o gün Allah'ın (c.c.) kullarına dönüp gelen bir çok ihsanlarından dolayıdır. Bu ihsanların bazıları şunlardır: Ramazanda yeme içme yasaklandıktan sonra iftar etmek, kurban etleri ve diğer hususlardır. Kurban ve Ramazan bayramları Müslümanların sevinç günleridir.⁶ Enes b. Mâlik'ten (v. 93/711) gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye gelince. Medinelilerin oynayıp eğlenerek kutladıkları Neyruz (Nevruz) ve Mihrecan bayramlarını, Allah'ın (c.c.) emriyle kaldırıp yerine Kurban ve Ramazan bayramlarını koymuştu.⁷

Hicretin birinci yılında meşru kılınan bayram namazlarının ilk kılınanı, hicretin

1. *Tirmizî*, salât 204, (II,299); Ali el-Kârî, *Mevzûât*, s: 402.
2. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,115; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,194.
3. İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,28; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 429; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,177.
4. Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,187.
5. Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,207.
6. Nevevî, *Mecmu'*, V,5; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV,266; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,245; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,322; Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,57; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bû*, III,341; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,342; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,452; Canan, *Kütüb-i sitte*, IX,342; Aydınli, *Süneni Dârimî Tercümesi*, III,384.
7. *Ebû Dâvûd*, salât 239, (I,675); *Nesâî*, iydeyn 1, (III,179); Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, III,341.

ikinci yılında kılınan Ramazān bayramı namazıdır.¹

Hanefi mezhebine göre hükmü vaciptir ve cemaat şarttır. Mâlikî mezhebine göre vitirden sonra en kuvvetli sünnettir. Şâfiîlere göre, sünnet-i müekkededir. Cemaatle kılmak sünnettir. Hacılar münferiden kılarlar. Şâfiî olan Ebû Saîd el-İstahri (v. 384/994) farz-ı kifaye olduğu görüşündedir. Hanbelilere göre de farz-ı kifayedir.²

B. Vakti İle İlgili Rivâyetler

Abdullah b. Busr: “Biz Resûlullah zamanında bayram namazlarına tesbih zamanında (yani kuşluk vaktinde) çıkardık.” demiştir.³ Bu rivâyetten, bayram namazının vaktinin kuşluk olduğu anlaşılmaktadır. Şâfiî mezhebine göre vakti güneşin doğmasıyla başlar, zevâle kadar devam eder. Kazaya kalırsa kazasını kılmak sünnettir. Hanbeli mezhebinin görüşü de Şafii mezhebi gibidir. Maliki mezhebine göre vakti kerahat vaktinin çıkmasından zevâle kadar sürer. Kazası yapılmaz. Hanefi mezhebine göre de güneşin bir mızrak boyu yükselmesinden zevâle kadardır.⁴

C. Rekat Sayısı İle İlgili Rivâyetler

Bayram namazlarının rekat sayısı ile ilgili rivayetlerde Resûlullah`ın bu namazı iki rekat kıldığı ifade edilmektedir.

İbn Abbâs`tan (v. 68/687) gelen rivâyette Resûlullah`ın (s.a.v.) bayram günü çıkıp iki rekat namaz kıldığı, ne bunlardan önce ne de bunlardan sonra başka namaz kılmadığı bildirilmektedir.⁵ Bu konuda İbn Ömer`den (v. 73/692) de rivâyet gelmiştir.⁶

1. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,245; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,342; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*. s. 553; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,345; Aydınlı, *Süneni Dârimî Tercümesi*, III,384.
2. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, I,288; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,171; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik*, I,224; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,245; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,355-361; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*. s. 555; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, III,341; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,344; Zuhaylî, *İslâm Fikhi*, II,453-454.
3. *Ebû Dâvûd*, salât 240, (I,675).
4. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, I,276; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik*, I,225; Sanânî, *Sübülü's-selâm*, II,67; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,354; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,332; Sindi, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, II,118; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,345; Zuhaylî, *İslâm Fikhi*, II,456.
5. *Dârimî*, salât 219, (I,315); *Buhârî*, iydeyn 8, (II,5); *Müslim*, iydeyn 13, (I,606); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 160, (I,410); *Ebû Dâvûd*, salât 250, (I,685); *Tirmizî*, cuma 35, (II,417); *Nesâî*, iydeyn 29, (III,193); *Beyhakî*, *Sünen*, III,295. Tirmizî (v. 279/892) bu hadis için “hasen-sahih” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, cuma 35, (II,417). Amr b. Şuayb`ın dedesinden yaptığı rivayet de böyledir. Bkz. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 160, (I,410).
6. *Mâlik*, iydeyn 10, (I,181); *Tirmizî*, cuma 35, (II,418). Tirmizî (v. 279/892) bu hadis için “hasen-sahih” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, cuma 35, (II,419).

Bayram namazlarının iki rekat olduğuna dair Hz. Ömer, Hz. Aişe (v. 58/677) ve Amr b. As'tan da rivâyet gelmiştir.¹ Tirmizî; Şâfiî (v. 204/819), Ahmed (v. 241/855) ve İshâk'ın (v. 238/853) da bu görüşte olduklarını belirtir.²

Bu rivâyetler, musallada iki rekatlık bayram namazından başka nâfile namazın kılınmadığını ifade etmektedir. Bayram namazları icma ile iki rekattir.³

Ebû Saîd el-Hudrî, (63/682) Resûlullah'ın (s.a.v.) bayram namazından önce hiçbir namaz kılmadığını, evine dönünce iki rekat namaz kıldığını ifade etmiştir.⁴

İbn Kudâme (v. 620/1223), musallada bayram namazından önce veya sonra nâfile namaz kılmanın mekruh olduğu hususunda ulemanın icma ettiğini kaydeder.⁵ Ancak Tirmizî'nin ashaptan bazılarının bayram namazından önce ve sonra namaz kılmayı tecviz ettiklerine dair rivâyeti, icma iddiasını muallel hale getirmektedir.⁶

Bayram namazına bağlı sünnet namazların olmadığı hususunda İslâm alimleri ittifak etmişlerdir. Ancak bayram namazından önce nâfile namaz kılınabilmesi hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazı alimler bayram namazından önce, bazıları ise sonra nâfile namaz kılınabileceğini söylemişlerdir.⁷

Hanefiler ise Ebû Saîd el-Hudrî (v. 63/682) hadisini delil göstererek, musallada bayramdan önce veya sonra nâfile namaz kılmayı mekruh görmüşlerdir. Ancak bayram namazından sonra eve dönünce evde kılınabilir. Şâfiîlere göre bayramdan önce ve sonra namaz kılmak, imama mekruhtur, cemaate ise mekruh değildir. Mâliki mezhebine göre, sahrada bayram namazından önce veya sonra nâfile kılmak mekruhtur, mescitte kılmak mekruh değildir. Hanbeli mezhebine göre sahra veya mescitte nâfile kılmak mekruhtur.⁸

1. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 156, (I,407); *Ebû Dâvûd*, salât 245, (I,681); *Tirmizî*, cuma 35, (II,418); *Beyhakî*, *Sünen*, III,285.
2. *Tirmizî*, cuma 35, (II,418).
3. *Nevevî*, *Mecmu'*, V,22.
4. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 160, (I,410); *Beyhakî*, *Sünen*, III,302.
5. *İbn Kudâme*, *Muğni*, II,247.
6. *Mubârekfûrî*, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,72-73; *Canan*, *Kütüb-i Sitte*, IX,342.
7. *İbn Kudâme*, *Muğni*, II,247; *Nevevî*, *Şerhu Müslim*, VI,181; a. mlf., *Mecmu'*, V,18; *İbn Hacer*, *Fethu'l-Bârî*, II,476; *İbn Âbidin*, *Reddu'l-muhtâr*, III,352; *Şevkanî*, *Neylu'l-evtâr*, III,342-343; *Mubârekfûrî*, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,72-73; *Azîmâbâdî*, *Avnu'l-Ma'bud*, IV,16; *Canan*, *Kütüb-i Sitte*, IX,342.
8. *Bâcî*, *Muntekâ*, I,320; *İbn Kudâme*, *Muğni*, II,247; *Zeylaî*, *Tebyînu'l-hakâik*, I,225; *İbn Âbidin*, *Reddu'l-muhtâr*, III,352; *Cezîrî*, *Mezâhibu erbaa*, I,352; *Zuhaylî*, *İslam Fıkhu*, II,476-477.

D. Bayram Namazlarında Getirilen Tekbir Sayısı İle İlgili Rivâyetler

Bayram namazlarının tekbirleri ile ilgili farklı rivâyetler gelmiştir. Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber'in birinci rekatta yedi tekbir, ikinci rekatta beş tekbir, bazılarına göre birinci rekatta beş, ikinci rekatta dört, bazılarına göre ise birinci rekatta dört, ikinci rekatta üç tekbir getirdiği belirtilmektedir.

Hz. Aişe'den gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.), Kurban ve Ramazan bayramı namazlarında birinci rekatta yedi, ikinci rekatta beş tekbir getirmiştir. İbn Mâce'de "rûku tekbirleri dışında birinci rekatta yedi, ikinci rekatta beş tekbir getirirdi" şeklindedir. Beyhakî'de "kırâatten önce" ziyadesi ile bu hadis tahrir edilmiştir.¹

Abdullah b. Amr b. As'dan gelen rivâyette "kirâatten önce birincide yedi ve ikinci rekatta beş tekbir getirilirdi" şeklindedir.² Diğer bazı sahabilerden gelen rivâyetler de Hz. Aişe rivâyeti gibidir. Yani birinci rekatta yedi, ikinci rekatta beş tekbirin getirildiği ifade edilmiştir. Ashabdan Ebû Hüreyre ve İbn Abbâs, sonraki alimlerden imam Mâlik, imam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İshâk da bu görüştedir.³

Abdullah b. Mes'ûd'dan (v. 32/652) gelen rivâyette o, birinci rekatta kırâattan önce beş, ikinci rekatta kırâattan sonra dört tekbir alındığını ifade etmiştir. Tirmizî. başka sahabilerden de aynı şekilde rivâyetin geldiğini belirtir. Kufeliler ve Süfyan-i Sevrî (v. 161/777) de bu görüştedir.⁴ İlk rekattaki beş tekbirden biri ihram, biri de rûku tekbiridir. İkinci rekattaki dört tekbirden biri de rûku tekbiridir. Böylece her rekatta üçer zevâid tekbir bulunmaktadır.⁵

Bayram tekbirleri hakkındaki rivâyetlerin farklı oluşu sebebiyle alimler bu tekbirlerin sayısı ile ilgili değişik görüşler ileri sürmüşlerdir.

Bu görüşlerden bazıları şunlardır: 1) Birinci rekatta yedi ve ikinci rekatta beş

1. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 156, (I,407); *Ebû Dâvûd*, salât 248, (I,680); Beyhakî, *Sünen*, III,286. Seneddeki Abdullah b. Luhay' için *Ebû Dâvûd*, (v. 275/888) "hadisi ile ihticac edilmez" demiştir. Bkz. *Ebû Dâvûd*, salât 248, (I,680).
2. *Ebû Dâvûd*, salât 245, ((I,681); Beyhakî, *Sünen*, III,285. Seneddeki Abdullah b. Abdurrahman et-Taifi için Munziri, "fihi makal" demiştir. Buhârî (v. 256/870) ise bu rivâyetin sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,6-7.
3. İbn Kudâme, *Muğni*, II,237-238; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III,355; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,339; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,10-11.
4. *Tirmizî*, cuma 34, (II,417).
5. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, I,277; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik*, I,225; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,8.

tekbir alınır. Her iki rekatta da tekbirler kıraattan önce alınır. Bu, çoğu ehli ilim, sahabe, tabiin ve imamların görüşüdür. Şâfiî, Evzâî ve İshâk'a (v. 238/853) göre birinci rekatta ihramdan sonra yedi tekbir getirilir, Mâlik, Ahmed (v. 241/855) ve Müzeni'ye göre ihram tekbiri ile birlikte yedi tekbir getirilir. 2) Birinci rekatta ihramdan sonra kıraattan önce üç, ikinci rekatta kıraattan sonra üç zevaid tekbir getirilir. Sevrî (v. 161/777) ve Ebû Hanîfe'nin (v. 150/767) görüşü bu yöndedir. 3) Birinci rekatta ihram tekbirinden sonra dört tekbir ve ikinci rekatta dört tekbir getirilir. Bu, Muhammed b. Sirin'in (v. 110/728) görüşüdür. 4) Bazıları "Kurban bayramı namazında birinci rekatta üç, ikinci rekatta iki tekbir, Ramazan bayramı namazında birinci rekatta altı, ikinci rekatta beş tekbir getirilir." demişlerdir. Hz. Ali'den (v. 40/660) bu şekilde rivâyet gelmiştir.¹

Atâ, Evzâî, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre tekbirlerde elleri kaldırmak müstehaptır. Mâlik ve Süfyan-i Sevrî'ye göre sadece ihram tekbirinde eller kaldırılır. Ancak bu konuda merfu bir rivâyet gelmemiştir.²

E. Kıraati İle İlgili Rivâyetler

Bayram namazlarında okunan surelerle ilgili farklı rivâyetler gelmiştir. İbn Abbâs, Seleme b. Cündeb ve Nu'man b. Beşir'den gelen rivâyetlere göre Hz. Peygamber Ramazan ve Kurban bayramı namazlarında birinci rekatta "A'la", ikinci rekatta "Gâşiye" surelerini okumuştur.³ Ebu Vakid el-Leysi'den gelen rivâyette ise Resûlullah'ın her iki bayram namazlarında "Kaf" ve "Kamer" surelerini okuduğu ifade edilmektedir.⁴ İki farklı rivâyetin varlığı, Resûlullah'ın (s.a.v.) bunlardan birini seçmede ısrarlı olmadığını, bazen birini bazen de ötekini ve hatta başka sureleri de okumuş olabileceğini, ama yine de çoğunlukla bunları okuduğunu ortaya koymaktadır. Hasan el-Basrî (v. 110/728), imamın bu namazlarda dilediği herhangi bir sureyi de okuyabileceğini belirtmiştir. İbn Uyeyne (v. 198/813) de, sadece bu rivâyetlerde

1. İbn Kudâme, *Muğni*, II,237-238; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,339; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,355; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,10-11.
2. Beyhakî, *Sünen*, III,293; Bâcî, *Müntekâ*, I,318-319; İbn Kudâme, *Muğni*, II,239; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,180; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,338-339; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,11.
3. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 157, (I,408); *Tirmizî*, cuma 33, (II,413); Beyhakî, *Sünen*, III,294. Tirmizî bu hadis için "hasen-sahih" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, cuma, 33, (II,413).
4. *Tirmizî*, cuma, 33, (II,415). Tirmizî bu hadis için "hasen-sahih" demiştir.

gelenleri okumanın mekruh olduğunu söylemiştir.¹

Hanefî mezhebine göre bayram namazlarında “A’la” ve “Gâşiye” surelerini okumak menduptur. Şâfiî mezhebine göre bu namazlarda birinci rekatta “Kaf”, “A’la” veya “Kâfirun” surelerini, ikinci rekatta ise “Kamer”, “Gâşiye” veya “İhlas” surelerini okumak sünnettir. Hanbelî mezhebine göre birinci rekatta A’la”, ikinci rekatta ise “Gâşiye” suresini okumak menduptur. Mâlikî mezhebine göre birinci rekatta “A’la” veya benzerlerini, ikinci rekatta “Şeş” veya benzerini okumak menduptur.²

F. Ezansız ve İkametsiz Olduğuna Dair Rivâyetler

Câbir b. Semure (v. 74/693), Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte bir çok kereler bayram namazını ezansız ve ikametsiz kılmış olduğunu belirtmiştir.³ Tirmizî (v. 279/892) bu hadisin hasen ve sahih, ehli ilimden sahabe ve diğerlerince uygulamanın da bu şekilde olduğunu söylemiştir. İbn Ömer (v. 73/692), İbn Abbâs (v. 68/687)⁴ ve Câbir b. Abdullah’dan (v. 77/696) da bu konuda rivâyet gelmiştir.⁵ Câbir b. Abdullah, kendi zamanına kadar bayram namazlarının ezansız ve ikametsiz olduğunu söylemiştir.⁶ Beğavi (v. 516/1122), Cabir b. Semure hadisinin sahih olduğunu belirttikten sonra: “Sahabe ve ehl-i ilmin tamamı bununla amel etmiştir. Bayram namazlarında ne ezan ne de ikamet, her ikisi de okunmaz, diğer nâfilelerde de okunmaz” demiştir.⁷

Mâlik b. Enes (v. 179/795), “Bir çok ulemadan işittiğim, Resûlullah’dan (s.a.v.) günümüze kadar Kurban ve Ramazan bayramı namazlarının ezansız ve ikametsiz olduğudur.” demiştir.⁸

1. Şevkanî, *Neylu’l-evtar*, III,337; Mubârekfûrî, *Tuhfetu’l-ahvezi*, III,62; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,350.
2. Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,347-348; Mehmet Zihni, *Ni’meti İslâm*, s., 556.
3. *Müslim*, iydeyn 7, (I,604); *İbn Mâce*, ikâmetu’s-salât 155, (I,406); *Ebü Dâvûd*, salât 242, (I,677); *Tirmizî*, cuma 32, (II,412); Beyhakî, *Sünen*, III,284.
4. *Ahmed b. Hanbel*, II,39; *İbn Mâce*, ikâmetu’s-salât 155, (I,406); *Ebü Dâvûd*, salât 242, (I,677); *Tirmizî*, cuma 32, (II,412); Beyhakî, *Sünen*, III,284.
5. *Ahmed b. Hanbel*, III,317; *Dârimî*, salât 218, (I,314); *Müslim*, iydeyn 5, (I,604); *Nesâî*, iydeyn 7, (III,182); Beyhakî, *Sünen*, III,296.
6. Beyhakî, *Sünen*, III,284.
7. Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,175; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,346; Mubârekfûrî, *Tuhfetu’l-ahvezi*, III,61; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,345.
8. *Mâlik*, iydeyn 1, (I,177).

Fakihler ihtilafsız olarak bayram namazlarında ezan ve ikamet olmadığını görüşündedirler. Ezan ve ikamet şer'an farz namazlar içindir. Bayram namazlarında "es-salâtu câmia" demesiyle ilgili Zühri'den (v. 124/742) mürsel bir rivayet gelmiştir ki, bugün de aynı uygulama devam etmektedir. Şâfiî ve Hanefiler, kûsûf namazına kıyasla "es-salâtu câmia" demeyi mendup sayarken, Mâlikiler bu ifadeyi kullanmanın mekruh olduğu görüşündedirler.¹

G. Hutbesi İle İlgili Rivâyetler

Nafi'nin İbn Ömer'den (v. 73/692) yaptığı rivayete göre Resûlullah (s.a.v.), Hz. Ömer (v. 23/644) ve Hz. Ebû Bekir (v. 13/634), bayram namazlarını hutbeden önce kılmışlardır. Tirmizî (v. 279/892) bu rivâyetin "hasen-sahih" olduğunu belirtmiş ve ehli ilimden sahabe ve diğerlerince amelin bu şekilde olduğunu söylemiştir.²

Aynı şekilde İbn Abbâs (v. 68/687), bu uygulamanın Hz. Osman tarafından da devam ettirildiğini ifade etmiştir.³ Bayram namazlarının hutbeden önce kılındığına dair, Câbir (v. 77/696), Ebû Saîd el-Hudrî (v. 63/682)⁴ ve başka sahabilerden de rivâyet gelmiştir.⁵ Aynı uygulama Mervan döneminde de devam etmiştir.⁷

Yukardaki rivâyetler namazın hutbeden önce olduğuna delildir. Bu konuda ulema ve imamlar arasında ihtilaf yoktur. Emeviler döneminde ilk defa Hz. Muaviye'nin Medine valisi Mervan tarafından hutbelerin muhtevası, medhe layık olmayanları methetmek, sebbe müstehak olmayanları da sebbetmek suretiyle siyasi içerik kazandığı için, cemaat bayram namazlarını kılar kılmaz camiye terk ederek hutbeleri dinlememeye başlamış, bunun üzerine hutbe dinlemeyi halka mecbur etmek için hutbe, namazdan önceye alınmıştır. Ancak bu durum cemaat tarafından hoş karşılanmamış, bazı hâdiselere sebep olmuştur. Mervan'dan önce Hz. Osman'ın

1. Bâcî, *Muntekâ*, I,315; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,336; a. mlf., *Mecmu'*, V,19; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II,452; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,336; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bud*, IV,4; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,353.
2. *Dârimî*, salât 218, (I,315); *Müslim*, iydeyn 8, (I,605); *Tirmizî*, cuma 31, (II,411); *Nesâî*, iydeyn 9, (III,183).
3. *Ebû Dâvûd*, salât 242, (I,678); *Nesâî*, iydeyn 14, (III,184).
4. *Müslim*, iydeyn 3, (I,603); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 158, (I,409).
5. *Dârimî*, salât 220, (I,315).
6. *Ahmed b. Hanbel*, III,20; *Buhârî*, iydeyn 6, (II,4); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 155, (I,406); *Ebû Dâvûd*, salât 242, (I,677); *Beyhakî*, *Sünen*, III,296.

“cemaat namaza yetişsin” mülâhazasıyla hutbeyi namazdan önceye aldığı da söylenmiştir. İbn Hacer (v. 852/1448); Hz. Osman’ın buna bazen, Mervan’ın ise her zaman baş vurmuş olması sebebiyle hadisenin Mervan’a nisbet edilmiş olabileceğini söyleyerek ihtilafı çözmeye çalışmıştır. Kadi İyaz (v. 544/1149) ise; bu konudaki rivâyetleri değerlendirerek hutbeyi öne alma işini ilk defa Hz. Muaviye’nin yaptığını, ona uyarak Medine’de Mervan, Basra’da Ziyad’ın yaptığını söylemiştir.¹

Bayram namazları hutbesi ittifakla sünnettir. Ancak Mâliki mezhebine göre menduptur. Şartları cuma hutbesi gibidir. Cuma hutbesinden farklı olarak bayram hutbelerine tekbir ile başlanır. Birinci hutbeye dokuz, ikinci hutbeye yedi tekbirle başlamak sünnettir.²

H. Kılındığı Yer İle İlgili Rivâyetler

Ebû Saîd el-Hudrî (v. 63/682), Resûlullah’ın (s.a.v.) bayram namazlarını musallada kıldığını ifade etmiştir. İbn Ömer’den de bu konuda rivâyet gelmiştir.³

Bu rivâyet, bayram namazlarının musallada kılınmasına delildir. Şâfiîler dışında cumhura göre bayram namazlarının kılınma yeri, Mekke haric diğer yerlerde beldenin dışında bulunan namazgahdır; mescitte kılınmaz. Hanbelilere göre musalla tabir edilen bayram namazlarının kılındığı yer, şehrin dışında, örfe göre şehre yakın olan geniş bir yerdir. Ancak zaruret ve özür bulunursa, o takdirde mescitte de kılınabilir ki; Ebû Hüreyre’den (v. 57/676) gelen rivâyete göre Resûlullah’ın bir bayram günü yağmurdan dolayı bayram namazını mescidde kıldığı ifade edilmiştir.⁴ Mekke’de efdal olan, bayram namazlarını Mescid-i Haram’da kılmaktır. Şâfiîlere göre bu namazı mescitte kılmak daha efdaldır. Ancak mescit halka dar gelirse, o takdirde sünnet olan, bayram namazını namazgahta kılmaktır.⁵

1. Bâcî, *Muntekâ*, I,316; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,172; İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, II,452; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,247; Sanânî, *sübülü’s-selâm*, II,66; Mubârekfûrî, *Tuhfetu’l-ahvezi*, III,60-61; Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd*, III,346; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,345.
2. Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,178; a.mlf., *Mecmu’*, V,28; İbn Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III,361; Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd*, IV,12; Cezîrî, *Mezâhibu-erbaa*, I,353.
3. *Buhârî*, iydeyn 6, (II,4); *Nesâî*, iydeyn 10, (III,183).
4. *Ebû Dâvûd*, salât 251, (I,686).
5. Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,177; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,245; Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd*, IV,17-18; Zuhaylî, *İslâm Fıkhu*, II,458-459.

VIII. GENEL DEĞERLENDİRME

Resûlullah'ın belirli vakitlerde kıldığı namazlar; vitr, teheccüd, terâvih, duha ve bayram namazlarıdır. Evvâbin namazını da tavsiye etmiştir.

Vitr namazı; Ebû Hanîfe'ye göre vaciptir. Diğer mezheblere göre sünnettir. Resûlullah bu namazı bir, üç, beş, yedi, on bir ve on üç rekat olarak kılmıştır. Hanefiler vitrin üç rekat olduğu görüşündedirler. Şâfiî mezhebinde ise en azı bir, en çoğu on bir rekattır. Bir çok sahabi, Evzâî, Mâlik ve Ahmed'e göre bir rekattır. Vitr namazında kunut yapmak Hanefilere göre vacip, diğer mezheblere göre ise sünnettir.

Gece namazı Resûlullah (s.a.v.) için farz, ümmet için sünnet veya müstehaptır. Resûlullah (s.a.v.) gece namazını genellikle sekiz rekat kılmıştır. Ramazan, Kadir, Berat v.b. gecelerinde hususi bir namaz kılmamış ve böyle bir namaz tavsiye etmemiştir. Ancak Kadir Gecesi gibi fazileti daha çok olan gecelerde daha gayretli bir şekilde ibadet etmiştir.

Kuşluk namazı; Resûlullah (s.a.v.) devamlı kılmadığından o dönemde son derece yaygınlık kazanmamıştır. Hanefi, Şâfil ve Hanbeli mezhebine göre sünnet. Mâlikilere göre mendup olan bu namazın en azı iki, mükemmeli sekiz, ortası dört veya altı, en çoğu da on iki rekattır.

Evvâbin namazı müstehap olan bir namazdır. Akşam ile yatsı arasında kılınır. En azı iki, en çoğu yirmi rekattır.

Bayram namazları; Hanefi mezhebine göre vaciptir. Mâliki ve Şâfiî mezhebine göre sünnettir. Hanbeli mezhebine göre ise farz-i kifayedir. Bayram namazının tekbirleri hakkında çok sayıda ve tekbir sayıları farklı rivayetler gelmiştir. Rivâyetlerin çoğunluğuna göre birinci rekatta yedi ve ikinci rekatta beş tekbir getirilir. Ehl-i ilim, sahabe, tabiin ve imamların görüşü bu yöndedir. Sevrî ve Ebû Hînife'ye göre her iki rekatta da üçer tekbir getirilir. Tekbir konusunda amel edilme yönünde evla olan Ehl-i Medine, Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve diğerlerinin görüşüdür. Bayram namazlarının hutbesi sünnettir ve vakti namazdan sonradır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN HERHANGİ BİR SEBEBE BAĞLI OLARAK KILDIĞI NÂFİLE NAMAZLAR

I. TAHİYYETU'L-MESCİD NAMAZI

Tahiyye; selâm vermek demektir. Tahiyetu'l-mescid ise, mescide selâm vermek anlamına gelip mescide giren kimsenin, mescidin Rabbine selâm vermek ve O'nu yüceltmek amacıyla iki rekat namaz kılmasıdır. Tahiyeye -ki tazimdir- mekana değil, ancak mekanın sahibine olur. Zira ondan kastedilen Allah'a yaklaşımdır, mescide yaklaşma değildir.¹

Resûlullah (s.a.v.): “*Biriniz mescide girince oturmadan önce iki rekat kılıversin*” diyerek tahiyetu'l-mescid namazına teşvik etmiş, bu namazı kılmadan oturan Ebû Katade'yi (v. 117/744) ikaz etmiştir. Bir gün Ebû Katade mescide girmişti. Resûlullah'ı (s.a.v.) ahabî ile oturmuş bulması üzerine o da onların yanına oturunca, Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Namaz kılmaktan seni alıkoyan nedir?*” diye sordu. “Sizi oturmuş, etrafınızı da insanlar çevirmiş buldum” cevabı üzerine. Resûlullah: “*Biriniz mescide girdiği zaman iki rekat kılmadan oturmasın*” buyurdu.²

Ka'b b. Mâlik'ten gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) her sefer dönüşünde önce mescide uğrar, orada iki rekat namaz kılıp, sonra insanlar ile konuşmak için otururdu.³

Câbir b. Abdillâh'dan (v. 77/696) gelen rivâyete göre Hz. Peygamber bu namazın cuma hutbesi okunurken dahi kılınabileceğini ifade etmiştir.⁴

1. Döndüren, “*Nâfile*”, Ş.İ.A., V,7; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 434.
2. *Mâlik*, kasru salât 57, (I,162); *Dârimi*, salât 114, (I,264); *Buhârî*, teheccüd 25, (II,51); *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 70, (I,495); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 57, (I,323); *Ebû Dâvûd*, salât 19, (I,318); *Tirmizî*, salât 118, (II,129); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,90; Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, I,155; a.mlf., *Mu'cemu's-sağir*, III,241; Beyhakî, *Sünen*, III,53. Tirmizî, bu hadis için “hasen-sahih” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, salât 118, (II,129). Ebu Hüreyre (v. 57/676) de Ebû Katade gibi rivayet etmiştir. Ancak Ebû Hüreyre hadisinin ravileri sika olmakla beraber munkatıdır. Mutalib b. Abdillâh mürselen Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir. Bkz. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 57, (I,323).
3. *Müslim*, salâtu'l-müsâfirin 74, (I,496).
4. *Ahmed b. Hanbel*, III,317; *Buhârî*, teheccüd 25, (II,51); cuma 33, (I,223); *Müslim*, cuma 54, (I,596); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 87, (I,353); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,91-92. Ebû Saîd el-Hudrî'den (v. 63/682) gelen rivâyete göre, mescide girenin kim olduğu açıklanmamış ve bunun üç cuma tekrar ettiğini söylemiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Sahih*, IV,92.

Tahiyyetu'l-mescid için vakit namazı kılmak veya herhangi bir namaz kılmak gibi bir maksatla mescide girme kaydı yoktur. Kaydettiğimiz rivâyetlerde emir mutlak olduğuna göre, turistik bir gezi, mescidin san'atını seyretmek, serinlemek vs. gibi herhangi bir maksatla mescide girilince de bu namazı kılmak gerekir. İki rekattan daha az kılmak ile bu sünnet yerine getirilmiş olmaz. İki den fazla kılmak Şâfiiler ve Hanbelilerce sahihtir. Hanefi mezhebine göre, tahiyyetu'l-mescid iki rekattır. Ancak dört rekat da kılınabilir. Bundan ziyade kılınmaz. Mâlikilerce bu namaz ziyadesiz iki rekattır ve menduptur. Tahiyyetu'l-mescid ile ilgili emir, vücub ifade eden bir emir değildir, nedb ifade eder. İbn Battal (v. 549/1154), Zahirilerin buna vacib dediklerini rivâyet etmiştir. Cumhur sünnet demiştir. Nevevî (v. 676/1277), bunun üzerinde Müslümanların icmaı olduğunu söyler.¹

Bazı alimler, hadiste geçen "oturmadan önce" kaydını esas alarak, unutarak kılmadan oturan, artık bu namazı kılamaz demiştir. Ancak İbn Hacer, yukarıdaki Ebû Katade'nin hadisini esas alarak bu görüşü isabetli bulmamıştır. Orada oturmuş olan Ebû Katade'ye, Resûlullah (s.a.v.) iki rekat tahiyyetu'l-mescidi kılıp kılmadığını sorar. "hayır" cevabını alınca "kalk iki rekat namaz kıl" diye emreder. Şu halde oturmakla tahiyyetu'l-mescid sakıt olmaz, hatırlayan kalkıp kılabilir.² Alimler, bir mescide herhangi bir namazı kılmak veya farzı eda etmek için giren kimseye tahiyyetu'l-mescid'in gerekmeceğini; kılınacak namazın bunun yerine geçeceğini söylemişlerdir.³

İslâm alimleri tahiyyetu'l-mescid için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir:

1. Eğer mescide mekruh vakitlerde girilmemişse, mescitte eğlenmek şartı olmasa bile bu namazı kılmak lazımdır. Mâlikilere göre ancak oturmak niyetiyle olursa bu namazı kılmak lazımdır.
2. Mescide abdestli olarak girilirse kılmak gerekir. Şâfiilere göre, eğer kişi abdestsiz girmişse en kısa zamanda abdest alıp kılması gerekir.

1. Mâlik, *kasru salât*, 57, (I,162); Nevevî, *Şerhu Müslim*, V,226; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, III,537; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,37; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,78-79; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 434.

2. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, III,538; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,80.

3. İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,38; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s., 435.

3. Cemaat namazına tesadüf olmaması; eğer kişi mescide girerken cemaatla namaz kılınıyorsa üç imamın ittifakı ile tahiyye kılınmaz. Mâlikilere göre, eğer cemaatla kılınan namaz cemaatla kılınması müekked sünnet ise tahiyye kılınmaz, yoksa kılınır.
4. Eğer mescide girildiğinde imam hutbede ise Mâliki ve Hanefilere göre kılınmaz. Şâfiî ve Hanbelilere göre eğer imam hutbede ise iki rekattan ziyade etmeyerek hafifce kılıp oturulur.
5. Mescid-i Haram'ın istisnası vardır. Mâlikilere göre, tavaf niyeti için gelinmişse kişinin tahiyyesi tavaftır. Sadece müşahede için gelinmişse, Mekke ehli ise iki rekat tahiyye kılar, değilse onun tahiyyesi tavaftır. Hanefilere göre tavaf için gidilmişse kişi tahiyye kılmaz. Şâfiîlere göre tavaf için Mescid-i Haram'a girilmişse iki tahiyye lazımdır. Biri tavaf, ikincisi tahiyyetu'l-mescittir. Önce tavafi yapmak efdaldır. Tavaftan sonra dört rekat kılınır. İlk ikisi tahiyye içindir, diğer ikisi tavaf sünnetidir. Ama tavaf için girmemişse sadece tahiyye namazını kılar. Hanbeli mezhebine göre Mescid-i Haram'ın tahiyyesi tavaftır.¹

II. TESBİH NAMAZI

Tesbih namazının nasıl bir namaz olduğu İkrime'nin İbn Abbâs'tan (v. 68/687) yaptığı şu rivâyette açıklanmıştır. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Ey amcam oğlu! Sana vereyim mi? (bunu üç kere tekrar ettikten sonra) Sen şu namazı kaldığın vakit, Allah (c.c.) günahlarının ilkinde de sonunu da, eskisini de yenisini de, bilerek yapılanı da bilmeyerek yapılanı da, küçüğünü de büyüğünü de, gizlisini de açığını da affeder. Bu on günahın afedilebilmesi için şunu yaparsın: Dört rekat namaz kılar, her rekatında fatiha ve bir sure okuduktan sonra birinci rekatta ayakta kalarak on beş defa “Sübhanellahi ve'l-hamdulillahî vela ilahe illallahu vallahu ekber” dersin, sonra rüku eder ve aynı tesbihi rükuda on defa okursun, sonra rükudan başını kaldırınca on defa, sonra da secdeye kapanır ve orada da on defa, secdeden başını kaldırınca on defa, sonra ikinci secdeye varıp oradan da on defa aynı tesbihi edersin, secdeden başını kaldırınca*

1. Nevevî, *Şerhu Müslim*, V,226; Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, I,435; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,37-40; Cezâîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,333-334; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 434-435.

on dēfa tesbih edersin ki, hepsi yetmiş beş eder. Bu yetmiş beş tesbihi her dört rekatta edersin. Böyle bir namazı her gün gücün yeterse kıl, yetmezse cuma günleri haftada bir defa kıl, bunu da yapamazsan, ayda bir defa kıl, buna da gücün yetmezse senede bir defa kıl, buna da gücün yetmezse ömründe bir defa kıl!"¹ Buna göre tesbih namazı dört rekatlı bir namaz olup, her rükünde belli sayıda duanın okunması gerekir.

Tesbih namazı ile ilgili rivâyet Ebû Rafî'den de gelmiştir. Ebû Rafî'in rivayetinde İbn Abbâs'tan farklı olarak Resûlullah (s.a.v.) İbn Abbâs'a, bu namazı kıldığı takdirde günahı kum tanelerinden çok olsa bile Allah'ın onu affedeceğini söylemiştir. Bu arada Tirmizî'nin (v. 279/892) Ebû Rafî' tarikiyle tahrir ettiği hadisin tesbihatı İbn Mâce'nin (v. 275/888) tahrir ettiği hadisten farklıdır. Tirmizî'de tesbihat "Allahu ekber ve'l-hamdulillah ve sübhanellah vela ilahe illallah" şeklindedir.²

Tesbih namazıyla ilgili Abdullah b. Mubarek (v. 181/797) şöyle demiştir: "Tekbirden sonra "sübhanek" duası okunur, sonra on beş defa "Sübhanellahi ve'l-hamdulillahi vela ilahe illallahu vallahu ekber" okunduktan sonra fatiha ve sure okunur, sonra on defa tesbih getirilir..." Sonrası İbn Abbâs rivâyeti gibidir. Yalnız İbn Abbâs rivâyetinde ikinci secdeden kalkılınca tesbih getirilirken, İbnu'l-Mubarek'in rivâyetinde burada tesbihat getirilmeksizin kırâattan önce on beş ve sonrasında da on tesbih getirilir. İbnu'l-Mubarek: "Bu namazı gece kıalarsan ikişer ikişer kıl, gündüz kıalarsan iki veya bir selâmla kılmakta serbestsin." demiştir.³

Resûlullah'ın (s.a.v.) Ca'fer b. Ebî Talib'e tesbih namazını anlattığına dair İbn Ömer'den gelen rivâyet de İbn Abbâs rivâyeti gibidir. Ancak ondan farklı olarak tesbihatı "Sübhanellahi ve'l-hamdulillahi vela ilahe illallahu vallahu ekber vela havle

1. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 190, (I,443); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,223; Hâkim, *Müstedrek*, I,318; Beyhakî, *Sünen*, III,51. İbnu'l-Cevzî (v. 597/1200), İkrime hadisinin senedindeki Musa b. Abdilaziz'in mechul olduğunu söylemiştir. Ancak Azîmâbâdî (v. 1911); İbn Mâîn (v. 233/848) ve Nesâî'nin (v. 303/915) Musa b. Abdulaziz'i tevsik ettiklerini, bu hadisin senedinin sahih olduğunu ve İbnu'l-Cevzî'nin görüşünün doğru olmadığını belirtir. Bkz. Azîmâbâdî, *Avmu'l-Ma'bûd*, IV, 124-125; İbnu'l-Cevzî, *Mevzûât*, II,65.
2. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 190, (I,442); *Tirmizî*, vitr 19, (II,350); Tirmizî bu hadis için "garib" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 19, (II,350). Ebû Rafî'in rivayetindeki Musa b. Ubeyde için Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), "ondan rivayet helal olmaz", Yahya b. Main ise "leyse bi şey" demiştir. Suyûtî (v. 911/1505), bu şahsın zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. Suyûtî, *el-Leâli'l-mesnua*, II,34; İbnu'l-Cevzî, *Mevzûât*, II,65.
3. *Tirmizî*, vitr 19, (II,349); Hâkim, *Müstedrek*, I,320. Hâkim (v. 405/1014), bu hadisin râvilerinin tümünün sika olduğunu söylemiştir. Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I,320.

vela kuvvete illa billahi” şeklindedir.¹

Tesbih namazının sıhhati üzerine mutekaddimun ve muteahhirun ihtilaf etmişlerdir. Konu ile ilgili hadis, hadisleri tenkid etmekte aşırılığı ile tanınmış olan ve bu sebeple, değerlendirmelerine itibar edilmeyen İbnu'l-Cevzî (v. 597/1200) tarafından mevzu addedilmiştir. Ancak ulema, İbnu'l-Cevzî'ye bu hükmünde katılmadığı gibi, hatası sebebiyle ciddi tenkitlerde bulunmuşlardır.

İbn Hacer (v. 852/1448): “İbnu'l-Cevzî bu hadisi mevzular arasında zikretmekle kötü yaptı.” der ve Buhârî'nin *el-Kırae halfe'l-imam* adlı kitabına aldığını. Ebû Dâvûd, İbn Mâce, İbn Huzeyme ve Hâkim'in, kitaplarına “sahih” vasfı ile aldıklarını, Beyhakî gibi başka bir çok muhakkik ulemanın, hadise “sahih” dediklerini kaydeder. Ayrıca Tirmizî (v. 279/892): “İbnu'l-Mubarek ve daha pek çok ilim ehli tesbih namazını rivâyet edip faziletini beyan ettiler.” demiştir. Kaynaklarımız, başta İbnu'l-Mubarek olmak üzere, bazılarının ismini kaydederek bu namazı selef büyüklerinin kıldığını belirtir. Hadis tenkidinde şiddeti ağır basan Dârekutnî de şöyle demiştir: “Kur'ân surelerinin fazileti ile ilgili rivâyetlerin en sahihi “İhlas” suresi hakkındaki hadis, nâfile namazlarla ilgili de tesbih namazı hakkındaki hadistir.” Ebû Musa el-Medini, hadisin sıhatini göstermek için bir cüz telif etmiştir.²

İbn Abidin (v. 1252/1836) de: “Bu hadisin uydurma olduğunu söyleyen hata etmiştir. Tesbih namazında sonsuz sevap vardır. Onun için bazı muhakkikler: “Onun büyük faziletine kulak vermeyen ve onu terk eden ancak dini tahkir edendir.” demişlerdir.³

Tirmizî, bu namazın gece de gündüz de kılınabileceğini, gece kılındığı takdirde her iki rekatta da selâm verilmesinin daha iyi olacağını, gündüz kılındığı takdirde dilerse iki rekatta bir, dilerse dört rekata da kıldıktan sonra selâm verebileceğini belirtir. Bir kısım alim, bazı karineleri değerlendirerek, bu namazı zevâlden sonra kılmayı faziletli bulurlar. Hanefiler ve cumhur, merfu' olması sebebiyle İbn Abbâs (v. 68/687) ve Ebû Rafî' rivâyeti üzere tesbih namazı kılmayı benimsemiştir.⁴

1. Hâkim, *Müstedrek*, I,319. Hakim, bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

2. Suyûtî, *el-Leâli'l-mesnua*, II,38; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,193.

3. İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,55.

4. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,193; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,55-56; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,126; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,406.

III. HÂCET NAMAZI

Hâcet namazı; bir matlubun tahsili veya bir mekruhun def'i için kılınan namazdır.¹

Abdullah b. Ebi Evfa'dan gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Kimin Allah'a veya herhangi bir insana bir ihtiyacı olursa önce güzelce abdest alsın, sonra iki rekat namaz kılsın, sonra Allah'a (c.c.) senada bulunsun ve Resûlullah'a (s.a.v.) salavat getirsin, sonra da şu duayı okusun: “Halim, Kerim olan Allah'tan başka ilah yoktur. Arş-i Azam'ın Rabbi noksan sıfatlardan münezzehtir. Hamd alemlerin Rabbine aittir. Rahmetine vesile olacak amelleri, mağfiretini celbedecek esbabı talep ediyorum. Her türlü günahın koruman için yalvarıyorum, her çeşit iyilikten zenginlik, her çeşit günahın selamet diliyorum. Rabbim! Affetmediğin hiçbir günahımı, kaldırmadığın hiçbir sıkıntımı bırakma! Hangi amelden razı isen onu ver, ey Rahim olan, bana en ziyade rahmet gösteren Rabbim!”*”² Bu konuda Osman b. Huneyf'ten de rivâyet gelmiştir.³

Bu hadisler, Allah'tan (c.c.) veya insanlardan herhangi bir talepte bulunacak olan kimsenin, talepte bulunmadan önce, hâcet namazı kılmasının meşruluğunu belirtiyor. Bu mendup olan bir namazdır. Hâcet namazından önce güzelce abdest almak, iki rekat namaz kılmak, namazın ardından Allah'a hamd ve sena etmek, Resûlullah'a salât ve selâmda bulunmak, sonra hadiste zikrolunan duayı okumak gerekir. Sonra dünya ve ahiret için ulaşmak istediği maksadı ne ise onu istemek suretiyle Allah'a maruzatını arzetmiş olur.⁴

Hâcet namazı; Hanefî, Maliki, Hanbelî ve Safî mezhebine göre menduptur.⁵

1. Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s., 437.

2. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 179, (I,441); *Tirmizî*, vitr 17, (II,344). Hâkim, *Müstedrek*, I,320; Sindi, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce*, II,156. Tirmizî, bu hadisin isnadı hakkında söz edildiğini ve hadisin garib olduğunu söylemiştir. Çünkü seneddeki Faîd b. Abdurrahman zayıftır. Buhârî bu şahıs için “munkeru'l-hadis” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 17, (II,344).

3. Osman b. Huneyf'den gelen rivâyete göre gözleri kör olan bir adam Resûlullah'a (s.a.v.) gelip: “Ya Resûlullah! görmem için Allah'a dua et” demiş, bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) adama: “*Güzelce abdest al ve iki rekat namaz kıl sonra şu duayı yap “Allahum! Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed ile sana yöneliyor ve senden istiyorum. Ya Muhammed senin ile Rabbime ihtiyacımı ilettim. Allahum! Şifa ver”*” demiştir. Bkz. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 190, (I,443); Hâkim, *Müstedrek*, I,313. Ebû İshâk bu hadis için “sahih” demiştir. Hâkim, “bu hadis şeyhanın şartına göre sahihtir” demiştir. Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I,313.

4. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,190; Mehmet Zihni, *Ni'met İslâm*, s. 440; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,403.

5. Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,335; Mehmet Zihni, *Ni'met İslâm*, s. 440; Zuhayli, *İslâm Fıkhu*, II,181-205.

IV. İSTİHÂRE NAMAZI

İstihâre, kendisinde hayır olan şeyi talep etmek demektir. Resûlullah (s.a.v.), bir iş yapmaya karar verenlere istihârede bulunmayı tavsiye etmiştir. Bu, muayyen adaba uyarak rüyada o işin hayırlı olup olmayacağı hususunda Allah'dan (c.c.) bir işaret talep etmek ve işarete göre hareket etmektir.¹

Câbir b. Abdillâh (v. 77/696), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân'dan bir sureyi öğrettiği gibi her işte kendilerine istihâreyi öğrettiğini ve şöyle dediğini nakleder: "Sizden biriniz bir iş yapmak istediği vakit nafile niyeti ile iki rekat namaz kılsın, sonra da şu duayı okusun "Ey Allah'ım, ilminle bana hayrı bildirmeni, kudretinle de bana kudret vermeni ve (hayrın nerede olduğunu bana göstermeni) senin büyük fazlından ve ihsanından niyaz ederim. Sen Kadir'sin, benim ise gücüm yoktur; Sen bütün bilinmeyen şeyleri en çok bilensin (râvi, yahut dünya ve ahiretim bakımından hayırlı dedi.) onu yapmamı nasip et ve kolaylaştır, sonra o işte bana bereket ihsan et. Eğer senin ilminde o iş, dinim, dünyam ve sonum bakımından benim için zararlı ise, (râvi yahut dünyam ve ahiretim bakımından, dedi.) o işi benden uzaklaştır; beni de ondan uzaklaştır ve hayrın bulunduğu şeyi bana nasip et, beni hayra razı kıl".²

İstihâre namazıyla ilgili rivâyet Abdurrahman b. Ebi'l-Mevali tarihiyle gelmiştir. İbn Hibbân (v. 739/1339) istihare hadisinin sahih olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) istihâre hadisinin za'fina hükmetmiş ve "İstihare hakkındaki İbn Ebi'l-Mevali'nin hadisi munkerdir" demiştir. Fakat cumhuri ulema bu râviyi tevsik etmişlerdir. İbn Adiy (v. 365/975): "İstihare hadisini İbn Ebi'l-Mevali sebebiyle munker addeden Ahmed b. Hanbel, ne kadar gariptir ki, kendisi bu hadisi bu kadar sahâbeden rivâyet etmiştir." demiştir. İbn Adiy'in bu hüsn-ü şehadetine İraki de katılmıştır. Ayrıca Tirmizî (v. 279/892), Yahya b. Main (v. 233/848), Ebû Dâvûd (v. 275/888) ve Nesâî (v. 303/915), İbn Ebi'l-Mevali için "sikadır" demişlerdir. Ebû Zur'a da bu görüştedir.³

1. Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,277; Döndüren, "Nafile", Ş.İ.A., V,8; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,398; Halil Güneç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, II,53.
2. *Buhârî*, tehecclüd 25, (II,51); *İbn Mâce*, ikâmetü's-salât 188, (I,440); *Ebû Dâvûd*, vitr 31, (II,187); *Tirmizî*, vitr 8, (II,345). Tirmizî bu hadis için "hasen-sahih-garib" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 8, (II,345).
3. Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,82; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,134-135.

Bazı alimler, istihâre namazını akşam ve sabah sünnetleriyle kıyaslayarak, birinci rekatta “Kâfirun”, ikinci rekatta da “İhlas” suresinin okunmasını uygun görürler. Ancak Nevevî (v. 676/1277) gibi bir kısım alimler, istihare namazında bu surelerin okunmasına müstehab derken, el-İraki (v. 826/1422): “Bu meseleye temas eden hadislerin hiç birinde istihare namazında hangi surelerin okunacağına dair bir kayda rastlamadım.” demiştir.¹

İstihâre namazının hadiste muayyen bir vakit bildirilmediğinden bu duruma göre kerahet vakitleri hariç olmak üzere her zaman istihare namazı kılınabileceğini ekser ehl-i ilim bildirmişlerdir. İstihâre namazı; Hanefî, Mâlikî, Hanbelî ve Şâfiîlerce mendubtur.²

Bazıları; istihâreye yatanın rüyada beyaz veya yeşil renk görmesinin hayra, siyah veya kırmızı görmesinin şerre delalet ettiğini söylemişlerdir.³

V. İSTİSKA NAMAZI

A. Tanımı

İstiska, lügatte Allah’tan (c.c.) veya insanlardan su istemektir. Suya ihtiyacı olanın başkasından su istemesi anlamına gelir. Şer’i manası ise, kulun Allah’tan su ihtiyacını talep etmektir. Şiddetli ihtiyaç anında hususi bir şekilde yağmur istemektir.⁴

Yağmurun az yağması, suların kesilmesi, ziraat ve hayvanlar için su ihtiyacının ortaya çıkması, istiskanın sebebidir. Yağmurun yağmaması, insanların Rab’lerinden gafil olmaları ve aralarında günahların yaygınlaşması sebebiyledir. Bu durumun ortadan kalkması için Allah’a tövbe ve istiğfar etmek ve Allah’a yakarmak lazımdır. Kullar bunları yapınca yüce Allah (c.c.) yağmur yağdırmak suretiyle nimetler verir ve ihsanlarda bulunur.⁵ Nitekim Kur’ân-ı Kerm bizlere Nuh ve Musa (a.s.) gibi

1. Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,143; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,400-401.
2. Şevkanî, *Neylu’l-evtar*, III,83; Mehmet Zihni, *Ni’meti İslâm*, s. 437; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,335; Miras, *Tecrid-i Sarih*, IV,143-144; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,179-205.
3. İbn Âbidin, *Reddu’l-muhtâr*, III,54.
4. Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,282; İbn Abidin, *Reddu’l-muhtar*, III,381; Mehmet Zihni, *Ni’meti İslam*, s. 563; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,494.
5. Döndüren, “*Namaz*”, Ş.İ.A., V,41; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,494.

Peygamberlerin kavimlerine yağmur verilmesi için yaptıkları dualardan haber vermektedir.¹

Hz. Muhammed de (s.a.v.) yağmura ihtiyac olduğu zamanlarda, Allah'tan (c.c.) namaz ve dua ile talepte bulunmuştur. Bu konuda değişik rivâyetler gelmiştir. Bunları başlıklar halinde şöyle kaydedebiliriz:

B. İstiska Namazı İle İlgili Rivâyetler

Enes b. Mâlik'ten (v. 93/711) gelen rivâyete göre insanların kıtlığa maruz kaldıkları bir zamanda Resûlullah (s.a.v.) bir cuma günü hutbe verirken bir bedevi kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! malımız helak oldu, hayvanlarımız aç kaldı, bizim için Allah'a dua ediver" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ellerini kaldırdı. Biz gökte bir bulut göremiyorduk. Nefsim elinden olana yemin olsun ki, daha elleri geri çekmeden, semada dağlar gibi bulutlar peyda oldu. Resûlullah daha minberden inmemişti ki, sakalından yağmur damlaları akmaya başladı. O gün, ertesi güne kadar yağmur yağdı. Hatta müteakib cumaya kadar yağış devam etti. Öyle ki, o bedevi veya bir başkası kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Binalarımız yıkıldı, hayvanlarımız suda boğuldu, bizim için Allah'a dua ediver (artık yağmur kesilsin)" dedi. Resûlullah (s.a.v.) ellerini kaldırıp: "Allah'ım etrafımıza yağdır, üzerimize olmasın!" diye dua etti. Eliyle hangi istikametteki buluta işaret etti ise, bulutlar oradan açıldı. Bütün Medine bulutlardan temizlendi."²

Bu hadisten cuma namazı ve hutbesinin istiska için yeterli olduğu ve sahraya çıkma mecburiyetinin olmadığı anlaşılmaktadır. İstiska namazı meşru değildir diyenlerin delili bu hadistir.³ Ancak Resûlullah'ın istiska namazını kıldığına dair çok sayıda sahâbeden rivâyet gelmiştir.

Hiz. Aişe'den (v. 58/677) gelen rivâyete göre bir gün Resûlullah (s.a.v.),

1. Allah (c.c.), Nuh'dan (a.s.) bahsederek şöyle buyurur: "Onlara söyledim: Rabb'inize istiğfar edin ki, gökten size bol yağmur indirsün, size çokça mal ve evlatlar, bahçeler versün, nehirler akıtsın." Nuh (71), 10-12. Musa'dan (a.s.) bahsederek: "Hatırla ki, Musa kavmi için su talep etmişti de kendisine asanı taşa vur demiştik...." buyurmuştur. Bakara (2), 60.
2. Buhârî, istiska 6, (II,16); Müslim, istiska 8, (I,612); Ebû Dâvûd, istiska 2, (I,694); Nesâî, istiska 9, (III,154); İbn Hibbân, Sahih, IV,226.
3. İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, II,508.

yağmur kıtlığından şikayet edilmesi üzerine güneşin kızılığî ufukta görülür görülmez musallada minbere çıkmış, tekbir getirip Allah'a hamd ettikten sonra hutbe vermiş, sonra koltuk altı görünecek kadar ellerini kaldırıp dua etmiş ve ardından sırtını halka döndürüp elbisesini ters çevirmiş, sonra minberden inip halka iki rekat namaz kıldırıştır.¹ Abbad b. Temim'in amcasından yaptığı rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bu namazdaki kıraati cehren okumuştur. Abdullah b. Zeyd'den gelen rivate göre de Resûlullah bu namazı musallada kılmıştır.²

Ebû Dâvûd (v. 275/888), Hz. Aişe hadisinin garib, ancak isnadının ceyyid olduğu görüşündedir.

Bu hadisten, kuraklık olduğu takdirde imamın halkı duaya çağırmasının müstehap olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Hibbân (v. 739/1339), Resûlullah'ın buradaki mezkur yağmur namazını, hicretin altıncı yılında kıldırıldığını zikreder. Bu hadis, istiska namazının hutbesinde minberin üzerine çıkmanın müstehap olduğuna delildir. İstiska namazı şehrin dışında kılınmalıdır. Yağmur namazına güneş doğarken gitmek müstehaptır. Ancak şarihler vakit hususunda ulemanın ihtilaf ettiğini belirtir. İbn Hacer (v. 852/1448): "Tercih edilen görüş şudur: Yağmur namazı için belirli bir vakit yoktur. Bir çok hükmüyle bayrama benzese bile bunun muayyen bir günü olmaması sebebiyle ondan ayrılır" der. İbn Kudâme (v. 620/1223), kerahat vaktinde kılınamayacağı hususunda ulemanın icmaından bahseder. Mâlikilerde istiska namazının vakti bayram namazı gibi, sabah kerahat vaktinin çıkmasından zevâle kadardır. Şâfiilere göre her zaman kılınabilir. Çünkü sebebe bağlı kılınan bir namazdır. Yağmur namazında duada ellerin mübalağalı şekilde kaldırılması müstehaptır. Hatip elbisesini ters çevirirken kıbleye yönelmelidir. Bu rivâyette, hutbenin namazdan önce okunduğu ifade edilirken,³ Ebû Hüreyre'den

1. *Ebû Dâvûd*, istiska 1, (I,692); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,227; Hâkim, *Müstedrek*, I,328. Hâkim, bu hadisin "Şeyhanın şartına göre sahih" olduğunu söylemiştir. Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I,328.
2. *Mâlik*, istiska 1, (I,190); *Dârimi*, salât 188, (I,299); *Buhâri*, istiska 4, (II,16); *Müslim*, istiska 2, (I,611); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 153, (I,403); *Ebû Dâvûd*, istiska 1, (I,686); *Tirmizî*, cuma 43, (II,442); *Nesâî*, istiska 5, (III,157); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,229; *Dârekutnî*, *Sünen*, I,66; *Beyhakî*, *Sünen*, III,344. *Tirmizî* (v. 279/892) bu hadis için "hasen-sahih" demiştir. Şâfiî, İshâk ve Ahmed'in görüşü bu şekildedir.
3. *Nevevî*, *Şerhu Müslim*, VI,190; *Azîmâbâdî*, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,25-26; *Canan*, *Kütüb-i Sitte*, IX,366-367.

gelen bir rivâyette, hutbenin namazdan sonra okunduğu bildirilmektedir.¹

Nevevî: “Ulema istiska namazının sünnet olduğuna icma etmiştir” der. Bu görüşe Ebû Hanîfe muhaliftir. Ebû Hanîfe istiska namazının sünnet olmadığı, duadan ibaret olduğu görüşündedir. Bu konuda sahih hadisin olmadığını söyler. Ancak cumhur. konudaki rivâyetlerden hareketle Resûlullah’ın (s.a.v.) iki rekat istiska namazını kıldığı görüşündedir. Bazı rivâyetlerde namazdan bahs edilmemiştir; bu ya unutulmuştur ya da cumaya rast gelmiştir. Resûlullah hutbede dua etmiştir ve cuma namazı ile iktifa etmiştir. Bu, sünnete delil değil, cevaza delildir. Hanefilerin istiska ile ilgili görüşleri üçtür: 1) İstiska duadan ibarettir. 2) Cuma hutbesinde veya farz namazlarında yapılır. Bu, ilkinden efdaldır. 3) İki rekat namaz ve iki hutbeden ibarettir. Öncesinde de sadaka vermek, tövbe etmek ve oruç tutmak lazımdır.²

İshâk b. Abdillâh’ın yaptığı rivâyete göre İbn Abbâs şöyle dedi: “Peygamber (s.a.v.) eski elbiselerle tevazu ve huşu içinde çıkıp geldi. (Medine dışındaki) Namaz yerine gelince minbere çıktı, fakat bu günkü hutbeleriniz gibi hutbe okumayıp, yalnız yalvardı ve dua ile tekbir getirdikten sonra bayramda kıldığı gibi namaz kıldı” dedi.³

Bu hadisteki “bayram namazı gibi” tabirinden ne kastedildiği üzerinde ihtilaf edilmiştir. İmam Şâfiî (v. 204/819), Saîd b. Müseyyeb (v. 93/711), Ömer b. Abdilaziz, Mekhul (v. 112/730), Muhammed b. Cerir et-Taberî (v. 310/922) ve bir rivâyette Ahmed b. Hanbel’e göre istiska namazının birinci rekatında yedi tekbir, ikinci rekatında beş tekbir getirilir. Lakin cumhura göre istiska namazında sair namazlarda olduğu gibi, yalnız iftitah tekbiri almakla iktifa edilir. Mâlik (v. 179/795), Sevrî (v. 161/777), Evzâî (v. 157/773), İshâk b. Râhûye (v. 238/853), meşhur görüşe göre Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), Ebû Sevr (v. 186/802), Ebû Yûsuf (v. 182/798), imam

1. *İbn Mâce*, ikâmetu’s-salât 153, (I,403); Beyhakî, *Sünen*, III,347.
2. Bâcî, *Munteka*, I,331; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, I,282; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,187; Zeylai, *Tebyîru’l-hakâik*, I,230; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, II,507; Sanânî, *Sübülü’s-selâm*, II,78; Şevkânî, *Neylu’l-evtâr*, III,7; Mubârekfûrî, *Tuhfetu’l-ahvezi*, III,108; Azîmâbâdî, *Avnu’l-Ma’bûd*, IV,18-19; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,495.
3. *İbn Mâce*, ikâmetu’s-salât 153, (I,403); *Ebû Dâvûd*, istiska 1, (I,688); *Tirmizî*, cuma 43, (II,445); *Nesâî*, istiska 4, (III,156); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,331; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,228; Dârekutnî, *Sünen*, I,67; Hâkim, *Müstedrek*, I,326. Tirmizî bu hadis için “hasen-sahih” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, cuma 43, (II,445).

Muhammed ve sair Ebû Hanîfe ashabı bu görüştedirler. Davud-i Zahirî ise, ister bayram namazı gibi müteaddid tekbir ile, ister başka namazlar gibi yalnız iftitah tekbiri ile kılınabileceği görüşündedir. İbn Abbâs'ın her iki namazı birbirine benzetmesi, yalnız ikişer rekât olmaları, kıraatlerinde cerh edilmesi ve iki rekât namazın hutbeden önce olması cihetindedir.¹

Talha b. Yahya'nın İbn Abbâs'tan yaptığı rivâyete göre birinci rekatta yedi, ikinci rekatta beş tekbir getirileceği ifade edilmektedir.²

Zeylaî (v. 762/1360), Talha tarikinin zaif olduğu görüşündedir. İsnaddaki Muhammed b. İsmail için Buhârî "münkeru'l-hadis", Nesâî "metrûku'l-hadis" ve Ebû Hatim "zaifu'l-hadis" demiştir." Görüldüğü gibi namazda bayram tekbirleri gibi tekbirin getirileceği yönünde merfu ve sahih bir hadis yoktur. Cumhurun görüşü de zaid tekbirlerin olmadığı şeklindedir. İshâk b. Abdillâh b. Kinane'nin İbn Abbâs'tan yaptığı rivayette bu açık değildir. Acak Talha b. Yahya'nın İbn Abbâs'tan yaptığı rivâyet zaiftir.³

C. Hutbesi İle İlgili Rivâyetler

İstiska hutbesinin namazdan önce mi, sonra mı olduğu yönünde ihtilaf mevcuttur. Yukarıda geçen Ebû Hüreyre rivâyetinde hutbenin namazdan sonra olduğu. Hz. Aişe hadisinde ise Resûlullah'ın (s.a.v.) önce hutbe verdiği ve duada ellerini kaldırdığı, sonra da sırtını halka çevirip elbisesini ters çevirdiği ve ardında da inip namaz kıldırıldığı ifade edilmektedir. Abdullâh b. Yezid, yanında Bera b. Azîb ve Zeyd b. Erkam olduğu halde kıldığı istiska namazında, önce minbere çıkmadan dua ve istiğfar etmiş sonra ezan ve ikametsiz olarak cehren iki rekât namaz kıldırmıştır.⁴

İmam Mâlik'ten istiska namazının kaç rekât olduğu sorulduğunda: "İki rekattır. Ancak namaz hutbeden öncedir. İki rekât cehren kılındıktan sonra, imam

-
1. Bâcî, *Munteka*, I,331; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,189; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,21; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih*, III,268.
 2. Dârekutnî, *Sünen*, I,66; Hâkim, *Müstedrek*, I,326; Beyhakî, *Sünen*, III,348. Hâkim, bu hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir.
 3. Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,189; Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,108-109.
 4. Bâcî, *Munteka*, I,332; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,188; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II,500; Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,109.

ayakta hutbe verir ve dua eder. Sonra kıbleye dönüp ridasını ters çevirir, sağı sola, solu sağa çevirir.” demiştir.¹

İbn Hacer, muhtelif rivâyetlerin arasını cem’ etmek için: “Resûlullah (s.a.v.) istiskaya dua ile başladı, sonra iki rekat namaz kıldı, sonra hutbe verdi. Bazıları duayı hutbeden sanmışlar, bunun için ihtilaf olmuştur.” demiştir. Cumhurun görüşü namazın hutbeden sonra olduğudur. Hutbe eğer namazdan önce olursa sahihtir. Ama efdal olan namazın önce kılınmasıdır.²

İstiska hutbesi, Şâfiîlere göre bayram hutbesi gibidir. Ancak hutbede tekbir getirilmez. İlk hutbede dokuz, ikinci hutbede de yedi kere “Estağfirullah” denmesi ve hatibin ridasını çevirmesi menduptur. Hatibin hutbenin üçte biri geçince ridasını çevirmesi sünnettir. Ebû Hanîfe’ye göre, yağmur duasında hutbe yoktur. Çünkü hutbe cemaate bağlı olan bir şeydir. Oysa yağmur duası için cemaat gerekmez. Bazıları istiskanın dua ve istiğfardan ibaret olduğunu, namazın olmadığını söylemişlerdir. İmam Ebû Yusûf ile İmam Muhammed’e göre; imam yağmur duasında insanlara iki rekat namaz kıldırır, sonra hutbe verir. İmam Muhammed’e göre iki hutbedir. Ebû Yusûf’a göre ise tek hutbe verilir. Hutbenin bir kısmından sonra rida çevrilir. Hanbeli mezhebine göre; tek hutbe verilir ve yedi tekbirle açılır. Çokca salavat ve istiğfar getirilir. Hutbe esnasında ridanın çevrilmesi müstehaptır. Mâlikî mezhebine göre, iki hutbe verilir. Hatip ikinci hutbeyi bitirince kıbleye dönüp ridasını ters çevirir.³

VI. HUSÛF VE KÛSÛF NAMAZI

A. Tanımı ve Hükümü

KÛsûf ve Husûf, güneş ve ay tutulmaları sırasında kılınan namazların adıdır. Alimler hangisinin güneş hangisinin ay için olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hatim (v. 277/890): “Güneş ışığı az kaybolursa kÛsûf, tamamıyla kaybolursa o husuftur.”

1. *Mâlik*, istiska 1, (I,190).

2. Bâcî, *Muntekâ*, I,332; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,187; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III,507; Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,110-111; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,19.

3. İbrahim Halebi, *Halebi kebir*, s. 427; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III,383; Cezîrî, *Mezâhibu erbau*, I,358-361; Zuhaylî, *İslâm Fikh*, II,497-498.

demıştır. Bazı alimler, kûsûf güneş için, husûf ay için kullanılır, derken, Kadı İyad (v. 544/1149) bunun aksini söyler. Bazıları her ikisi için de kullanılır, derken, kaf ile ibtida. ha ile intihadır denilmiştir. Lügatte her iki lafız, müteradif olup güneş ile ayın tutulmalarına husûfen ve kûsûfen denir.¹ Nitekim Buhârî ve Müslim rivâyetinde güneş veya aya tahsis edilmeksizin her iki lafız birbirilerinin yerine kullanılmıştır. Güneş ve ay hakkında “la yeksifani limevti ahadin”² denilmiş olduğu gibi “la yahsifani”³ de denilmiştir.

Ama biz yine de bu iki lafzı ayrı ayrı manalara tahsis eden fukahaya uyararak güneş için “Kûsûf” ve ay için de “Husûf” tabirlerini kullanacağız.⁴

Kûsûf; güneş ışığının tamamen yahut kısmen gündüz vaktinde kaybolmasıdır. Bunun sebebi, ayın güneş ile dünya arasına girerek güneş ışığına engel olmasıdır.

Husûf; ay ışığının tamamen yahut kısmen kaybolmasıdır. Bunun da sebebi, dünyanın ay ile güneş arasına girmesinden meydana gelen gölgedir.⁵

Kûsûf ve husûf namazları sünnet-i müekkededir. Bu hüküm, Hz. Peygamber’in şu hadisi ile sabittir: “Güneş ve ay Allah’ın ayetlerinden iki ayettir. Hiçbir kimsenin ölümü veya doğumu için kapanmazlar. Sizler görürseniz, açılana kadar namaz kılın ve dua edin.” Bu konuda, İbn Mes’ûd (v. 32/652), Ebû Bekre, Câbir (v. 77/696) ve İbn Ömer’den (v. 73/692) de rivâyet gelmiştir.⁶ Mâliki ve Hanefilere göre kûsûf namazı sünnet-i müekkede, husûf namazı ise menduptur. Ebû Avane, vacib olduğu görüşündedir.⁷

1. Bâcî, *Munteka*, I,326; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,198; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II,526; Ali el-Kâri, *Mirkât*, II,271; Sanânî, *Sübûlü's-selâm*, II,78; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,370; Benna, *Fethu'r-Rabbânî*, VI,173; Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,111; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,29; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 561; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih*, III,312; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,311.
2. *Buhârî*, kûsuf 1, (II,23); *Müslim*, kûsuf 6, (I,620); *Ebû Dâvûd*, istiska 3, (I,695); *İbn Mâce*, ikametü's-salat 152, (I,40); *Beyhakî*, *Sünen*, III,337.
3. *Buhârî*, kûsuf 1, (II,24); *Müslim*, kûsuf 9, (I,622); *Ebû Dâvûd*, istiska 4, (I,703); *Beyhakî*, *Sünen*, III,337.
4. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II,535; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,375; Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,111.
5. *Zuhaylî*, *İslâm Fıkhı*, II,480.
6. *Dârimî*, salât 187, (I,298); *Buhârî*, kûsuf 1, (II,24); *Nesâî*, kûsuf 3, (III,125); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,328; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,211; Dârekutnî, *Sünen*, I,65; Hâkim, *Müstedrek*, I,331; *Beyhakî*, *Sünen*, III,337. Hâkim (v. 458/1066), İbn Ömer hadisi için Müslim'in şartına göre sahihtir demiştir.
7. Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,218; Şeyh Nizam, *Fetâvâ-i Hindîye*, I,153; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,380; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, VI,179; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,364; *Zuhaylî*, *İslâm Fıkhı*, II,480.

Hz. Aişe (v. 58/677), Abdullah b. Amr, Ubey b. Ka'b (v. 32/652), Nu'man b. Beşir ve Ebû Bekre'den gelen rivâyetlere göre Resûlullah (s.a.v.), bu namazı güneş veya ayın tutulmasından açılmasına kadar devam ettirmiş, açılınca namazı bitirmiştir.¹ Hanefî ve Hanbelilere göre, husûf ve kûsûf, nâfile namazların mekruh olduğu vakitlerde kılınmaz. Şâfiîlerce, kerahat vaktinde de olsa bu namazı kılmak sünnettir. Çünkü bu namaz sebebe bağlı olan bir namazdır. Mâliki mezhebine göre, güneşin bir mızrak boyu yükselmesinden zevala kadardır. Bu vakitten önce veya sonra namaz kılınmaz. Evla olan Şâfiî'nin görüşüdür.²

B. Kılınışı ve Rekat Sayısı İle İlgili Rivâyetler

Husûf ve kûsûf namazının rekat sayısı ile ilgili rivâyetler farklıdır. Bazı rivâyetlere göre dört rûku, dört secde ile iki rekat, bazı rivâyetlere göre iki rûku ve dört secde ile iki rekat, bazı rivâyetlere göre altı rûku ve dört secde ile iki rekat, bazı rivâyetlere göre sekiz rûku ve dört secde ile iki rekat, bazı rivâyetlere göre ise on rûku ve dört secde ile iki rekattır.

Bu konuda Hz. Aişe (v. 58/677) rivâyeti şöyledir: "Resûlullah'ın (s.a.v.) zamanında güneş tutulmuştu. Hz. Peygamber hemen kalkıp halka namaz kıldırdı. Namazda kırâatı uzun tuttu. Sonra rukua gitti, rûkuu da uzun tuttu. Ardından başını kaldırdı, bu sırada uzun okudu, ancak bu okuyuşu öncekinden kısa idi. Sonra tekrar rûku yaptı ve rûkuu uzattı, ancak öncekinden kısa idi. Sonra başını kaldırdı. Ardından secdeye gidip iki secde yaptı. Ardından kalkıp, ikinci rekâtı da aynen yaptı. Sonra selâm verdi. Artık güneş açıldı. Sonra kalkıp halka hitap etti. Dedi ki: "*Bilesiniz, güneş ve ay bir kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmaz. Onlar Allah'ın ayetlerinden iki ayettir. Bunların tutulduğunu görünce namaza koşun.*"³

1. *Mâlik*, kûsûf 1, (I,186); *Buhârî*, kûsûf 1, (II,23); *Müslim*, kûsûf 8, (I,621); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 152, (I,401); *Ebû Dâvûd*, istiska 4, (I,699); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,215; Beyhakî, *Sünen*, III,320; 329; 332.
2. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II,528; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,377; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, VI,179; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,366; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,486-487.
3. *Mâlik*, kûsûf 3, (I,187); *Ahmed b. Hanbel*, VI,53; *Buhârî*, kûsûf 18, (II,31); *Müslim*, kûsûf 1, (I,618); *Ebû Dâvûd*, istiska 4, (I,698); *Tirmizî*, cuma 44, (II,449); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,214; Dârekutnî, *Sünen*, I,163; Beyhakî, *Sünen*, III,335. Tirmizî, bu hadis için "hasen-sahih" demiştir. Bkz. *Tirmizî*, cuma 44, (II,449).

Sadedinde olduğumuz hadis Resûlullah'ın halka cemaatle kûsûf namazı kıldırıldığını ifade eder. Hz. Peygamber dört rûku ve dört secde ile iki rekat kıldırılmış ve sonunda hitapta bulunmuştur.

Resûlullah'ın bu namazı dört rûku ve dört secde ile iki rekat kıldırıldığını dair Câbir b. Abdillâh (v. 77/696)¹, Esmâ bt. Ebî Bekr² ve Abdullâh b. Amr'dan da rivâyet gelmiştir.³ Ebû Hüreyre (v. 57/676)⁴ ve İbn Abbâs'ın (v. 68/687) da bu şekilde namaz kıldırıldıkları ve Resûlullah'ın da böyle kıldırıldığını söyledikleri rivâyet edilmektedir.⁵ Bu Şâfiî, Mâliki ve Hanbeli mezhebi ile Leys b. Sa'd ve İshâk b. Râhûye'nin (v. 238/853) görüşüdür.⁶

Câbir b. Abdillâh'tan gelen başka bir rivâyette: Resûlullah'ın (s.a.v.) altı rûku ve dört secde ile kûsuf namazını kıldırıldığı ifade edilmektedir.⁷ Hz. Aişe'den de bu şekilde rivâyet gelmiştir.⁸ Katâde (v. 117/744), Atâ b. Ebî Rebâh (v. 114/732) ve İbnü'l-Munzir (v. 303/915) bu rivayeti esas alarak görüş belirtmişlerdir.⁹

Huzeyfe'den gelen rivâyette Resûlullah'ın (s.a.v.) insanlara sekiz rûku ve dört secde ile iki rekat kıldırıldığı kaydedilmektedir.¹⁰ Bu konuda Hz. Aişe (v. 58/677), Hz. Ali (v. 40/660) ve İbn Abbâs'tan (v. 68/687) da rivâyet gelmiştir.¹¹ Tâvûs (v. 106/724),

1. *Müslim*, kûsûf 9, (I,622); *Ebû Dâvûd*, istiska 4, (I,697); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,215; Beyhakî, *Sünen*, III,324.
2. *Buhârî*, ezan 90, (I,181); *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 152, (I,402).
3. *Ebû Dâvûd*, istiska 4, (I,705); Beyhakî, *Sünen*, III,324; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,215; Hâkim, *Müstedrek*, I,329.
4. *Nesâî*, kûsûf 14, (III,139).
5. *Malik*, kûsûf 2, (I,186); *Tirmizî*, cuma 44, (II,447); *Nesâî*, kûsûf 9, (III,129); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,212; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,212; Dârekutnî, *Sünen*, I,63; Beyhakî, *Sünen*, III,338. Tirmizî bu hadis için hasen-sahih demiştir. Bkz. *Tirmizî*, cuma 44, (II,447).
6. *Tirmizî*, cuma 44, (II,448); Serahsî, *Mebûsât*, II,74; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,272; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,372-73; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, III,376; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, VI,179; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 561; Cezâîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,364; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih*, III,315; Zuhaylî, *İslâm Fikhi*, II,483.
7. *Müslim*, kûsûf 10, (I,623); *Ebû Dâvûd*, istiska 4, (I,696); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,317; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,219; Beyhakî, *Sünen*, III,325.
8. *Ebû Dâvûd*, istiska 4, (I,690); *Nesâî*, kûsûf 10, (III,129); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,212; İbn Huzeyme, *Sahih*, II,316; Hâkim, *Müstedrek*, I,332; Beyhakî, *Sünen*, III,325. Hâkim, bu hadis için "şeyhanın şartına göre sahihtir." demiştir.
9. Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,372-73; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih*, III,315.
10. Beyhakî, *Sünen*, III,329.
11. *Dârimî*, salât 187, (I,297); *Müslim*, kûsûf 19, (I, 627); *Ebû Dâvûd*, istiska 4, (I,699); *Tirmizî*, cuma 44, (II,446); *Nesâî*, kûsûf 8, (III,128); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,224; Dârekutnî, *Sünen*, I,64; Beyhakî, *Sünen*, III,327.

Habib b. Ebi Sabit ve Abdurmelik b. Cüreyç'in görüşü, Huzeyfe rivâyeti doğrudur.¹

Kabîsa el-Hilali, Abdurrahman b. Semure, Nu'man b. Beşir ve Ebû Bekre'den gelen rivâyette ise Resûlullah'ın (s.a.v.) iki rûku ve dört secde ile iki rekat namaz kıldığı ifade edilmiştir.² Bu rivâyetten anlaşılın, Resûlullah'ın bu namazı da diğer namazlar gibi kıldırıldığıdır. Ebû Hanîfe (v. 150/767), İmameyn, İbrahim-i Nehâî (v. 96/714) ve Süfyan-i Sevrî'nin (v. 161/777) görüşü de bu şekildedir.³

Übey b. Ka'b'dan (v. 32/652) gelen rivâyette Resûlullah'ın (s.a.v.) güneş tutulduğunda uzun surelerle her rekatta beş rûku ve iki secde ile iki rekat namaz kıldırıldığı ifade edilmiştir.⁴

Buhârî şarihi Aynî (v. 855/1451), bu rivâyetler arasındaki ihtilafı, Resûlullah'ın bu namazı farklı şekillerde bir çok defalar kılmış olmasıyla izah eder. Rivâyetlerde Resûlullah'ın kûsûf namazını güneş açılıncaya kadar devam ettirdiği, açıldıktan sonra da selâm verdiği ifade edilmektedir. Aynî, kûsûf namazının uzunluk ve kısalığını bu açılma müddetinin uzun sürmesi veya kısa sürmesi ile de irtibatlandırır. İhtiyaca ve yerine göre, hadislerde gelen şekillerden biri ile kûsûf namazının kılınabileceğini. hepsinin de caiz olduğunu söyler. Aynî, Resûlullah'ın rûkudan sonra kıyama dönmesi. güneş açılmış mı, açılmamış mı buna bakmak için kalkılmış olduğunu belirtir.⁵

Beyhakî (v. 458/1066) ise; Resûlullah (s.a.v.) bu namazı çok kere kılmış, her rekatta iki rûku, bazen üç rûku, bazen de dört rûku ile kılmıştır. Onun için hepsi de caizdir, demiştir.⁶ İbn Huzeyme (v. 311/924) de Aynî ve Beyhakî gibi demiş ve

1. Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,372-73; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih*, III,315.
2. *Ebû Dâvûd*, istiska 4, (I,701); *Nesâî*, kûsûf 2,16, (III,125-144); İbn Huzeyme, *Sahih*. II,310; İbn Hibbân, *Sahih*, IV,221; Hâkim, *Müstedrek*, I,332-33; Beyhakî, *Sünen*, III,334. Hâkim, Kabîsa el-Hilali hadisi için "şeyhanın şartına göre sahihtir." demiştir. Hâkim, Abdurrahman b. Semure hadisi için sahih demiş, Nu'man b. Beşir hadisi için de "şeyhanın şartına göre sahihtir." demiştir. Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I,332-33.
3. Serahsi, *Mebûsât*, II,74; Kâsânî, *Bedâîu's-sanâî*, I,281; Zeylâî, *Tebyînu'l-hakâik*, I,228; Sanânî. *Sübûlü's-selâm*, II,76; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, VI,179; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,37; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih*, III,316.
4. *Ebû Dâvûd*, istiska 4, (I,699); Hâkim, *Müstedrek*, I,333; Beyhakî, *Sünen*, III,329. Bu rivâyetin senedindeki Ebu Ca'fer İsa b. Abdillâh er-Râzi için Fellâs "suu'l-hıfz" demiş, İbn Main (v. 233/848), "hata eder" demiş, Munzirî "fihî makal" demiştir. Bkz. Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,34-35.
5. Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V,302.
6. Beyhakî, *Sünen*, III,331.

rivâyetlerin sahih olduğunu belirtmiştir.¹ Ancak Azimâbâdî (v. 1911), “İbrahim’in vefatı bir kere olmuştur, o gün kılınan namaz da bir kere kılınmıştır. Tercih edilen, her rekatta iki rûkuun olduğunu ifade eden hadistir.” der.²

C. Kırâati ve Hutbesi İle İlgili Rivâyetler

Küsûf ve husûf namazlarının kırâatinin gizli mi yoksa cehri mi olacağı hususunda farklı rivâyetler mevcuttur. Semure b. Cündüb ve İbn Abbâs, Hz. Peygamber’in bu namazları kıldırırken onun sesini duymadıklarını ifade etmişlerdir.³ Buna karşılık Hz. Aişe rivâyetinde Resûlullah’ın husûf ve küsûf namazında kırâati cehren yaptığı bildirilmektedir.⁴

Rivâyetler arasındaki ihtilaf çeşitli yorumlarla giderilmeye çalışılmıştır. Bazı alimler, gündüz kılınan namazın gizli okunacağını, bazıları da bazı râvilerin kırâati işitmemiş olması ihtimalinden dolayı cehri kılındığına dair rivâyetin esas alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Kimi alimler ise güneş tutulması sırasında kılınan namazda kırâatin gizli, ay tutulması sırasında kılınan namazda kırâatin açık yapılacağını ifade etmişlerdir. Taberî ise “kişi açık veya gizli okumakta serbesttir.” der.⁵

Hz. Aişe ve diğer bazı sahabilerden gelen rivâyete göre Resûlullah güneş tutulması namazından sonra hutbe vermiştir. Bu rivâyetlerde, Küsûf namazından sonra Resûlullah’ın (s.a.v.) halka hitap ettiği belirtilmiş ise de, bu o güne mahsus bir ihtiyaçtan dolayı idi. Çünkü güneşin tutulması Resûlullah’ın oğlu İbrahim’in öldüğü güne denk gelince, insanlar bu ölümden dolayı güneşin tutulduğunu söylemeye

1. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,318.

2. Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,31-32.

3. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 152, (I,402); *Tirmizî*, cuma 45, (II,451); *Nesâî*, küsûf 18, (III,148); İbn İbn Huzeyme, *Sahih*, II,325; Hibbân, *Sahih*, IV,222; Hâkim, *Müstedrek*, I,334; Beyhakî. *Sünen*, III,335. Tirmizî, bu hadis için “hasen-sahih”, Hâkim de bu hadisin “Şeyhanın şartına göre sahih” olduğunu söylemiştir.

4. *Ahmed b. Hanbel*, VI,76; *Buhârî*, küsûf 19, (II,31); *Ebü Dâvûd*, istiska 4, (I,702); *Tirmizî*, cuma 45, (II,452); İbn Hibbân, *Sahih*, IV,221; Dârekutnî, *Sünen*, I,63; Hâkim, *Müstedrek*, I,334; Beyhakî. *Sünen*, III,336. Tirmizî, bu hadis için “hasen-sahih” derken, Hâkim de “Şeyhanın şartına göre sahih” olduğunu söylemiştir.

5. *Tirmizî*, cuma 44, (II,448); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,327; Serahsi, *Mebûsât*, II,76; Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,204; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II,550; Aynî, *Umdetu'l-kâri*, V,302; Şevkanî, *Neylu'l-evtâr*, III,377; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,377; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, VI,182; Mubârefürî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, III,118-119; Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,37; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erbaa*, I,365.

başlamışlardır. Resûlullah (s.a.v.), bu inancın batıl olduğunu anlatmâk için hitapta bulunmak zorunluluğu hissetmiş olmalıdır. Çoğunluk itibariyle rivâyetlerde Resûlullah'ın (s.a.v.) kûsûf meydana gelince namaz kılmayı, dua etmeyi ve sadaka vermeyi tavsiye etmiş olduğu, hutbe okunmasıyla ilgili bir şeyin söylenmemiş olduğu açıktır. Ebû Hanîfe (v. 150/767), İmam Mâlik (v. 179/795) ve İmam Ahmed'e (v. 241/855) göre bu namazdan sonra hutbe okunmaz. Ancak İmam Şâfiî (v. 204/819) ve bir kısım muhaddislere göre namazdan sonra hutbeokumak müstehaptır.¹

Bu namazları cemaatle kılmak üç imama göre menduptur. Mâliki mezhebine göre ise, cemaatle kılınacaksa camide kılınır, yoksa münferiden kılınır. Çünkü güneş tutulması namazını Resûlullah (s.a.v.) cemaatle kılmıştır.²

Bu namaz ezansız ve ikametsiz kılınır. Bu konuda farklı bir görüş mevcut değildir. Cemaatın namaza kalkması için "essalâtu camia" demek müstehaptır.³ Bu konuda Hz. Aişe (v. 58/677) ve Abdullah b. Amr b. As'dan gelen rivâyetlere göre Resûlullah'ın (s.a.v.) güneş tutulması namazı için münadiye "essalâtu camia" şeklinde çağırmasını istediği ifade edilmektedir.⁴

VII. TAVAF NAMAZI

Tavaf namazı iki rekattır. İbn Ömer'den (v. 73/692) gelen rivâyete göre Nebi (s.a.v.) yedi kez Ka'be'yi tavaf ettikten sonra, iki rekat (tavaf) namazını kılıp sonra Safa ile Merve arasında sa'y etmiştir.⁵ Bu konuda Muttalib b. Ebi Veda', İbn Abbâs (v. 68/687) ve Câbir b. Abdillâh'dan (v. 77/696) da rivâyet gelmiştir. Câbir'in rivâyetinde Resûlullah'ın bu namazı makam-ı İbrahim'in yanında "Kâfirun" ve "İhlas" surelerini

1. Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI,201; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II,534; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V,303; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,371; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, VI,193; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,375; Ceziri, *Mezahibu erbaa*, I,366; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,489; Canan, *Kütüb-i Sitte*, IX,362-363.
2. Serahsî, *Mebûsât*, II,75; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II,540; Ali el-Kârî, *Mirkât*, II,277; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, III,379; İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,376; Benna, *Fethu'r-Rabbani*, VI,220; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 562; Ceziri, *Mezahibu erbaa*, I,365; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı*, II,481.
3. Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, IV,39.
4. *Ahmed b. Hanbel*, VI,98; *Buhârî*, kûsûf 8, (II,27); *Müslim*, kûsûf 20, (I,627); *Ebû Dâvûd*, istiska 4, (I,703); *Nesâî*, kûsûf 6, (III,127); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,312; Dârekutnî, *Sünen*, I,62; Beyhakî, *Sünen*, III,320.
5. *Buhârî*, hac 63, (II,163); *İbn Mâce*, menâsik 33, (II,986); *Nesâî*, menâsik 162, (V,235); Beyhakî, *Sünen*, V,91.

okuyarak kıldığı ifade edilmektedir.¹ Câbirin rivâyeti şöyledir: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: “Her kim yedi kez Ka’be’yi tavaf edip sonra makam-ı İbrahim’de iki rekat namaz kılsa ve ardından gelip zezem suyunu içerse anasından doğduğu günki gibi günahları af olunur.”²

Bu rivâyetler tavaf namazının meşruluğuna delalet etmektedir. Cumhura göre tavaf namazı sünnettir. Hanefi ve Mâlikilere göre ise vaciptir. Bu namazı makam-ı İbrahim’in yanında kılmak ve namazda Kâfirun ve İhlas surelerini okumak müstehaptır.³

Bazı alimler nâfile namaz kılmanın mekruh olduğu vakitlerde bu namazı kılmanın mekruh olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu vakitlerde tavaf yapılabilir. İbn Münzir ise cumhur-i sahabe ve onlardan sonra gelenlere göre tavaf namazının her vakitte kılınabileceğini belirtmektedir. Nitekim Ata, Şâfiî, ve Ebû Sevr’e göre tavaf namazı her zaman kılınabilir.⁴

Nafi’den gelen rivayete göre İbn Ömer Mekke’ye gideceği zaman Zulhuleyfe’de iki rekat namaz kılmış ve Resûlullah’ın da böyle yaptığını ifade etmiştir.⁵ İhramı giydikten sonra iki rekat namaz kılmak (mekruh vakitler dışında) sünnettir. Şâfiîlere göre mekruh vakitlerde de kılınır. Çünkü sebebe bağlı bir namazdır.⁶

VIII. YOLCULUK NAMAZI

Bu konudaki rivâyetlere göre Resûlullah sefer çıkışı ve dönüşlerinde ikişer rekat namaz kılmıştır.

İbn Ömer (v. 73/692) ve Ka’b b. Mâlik’den (r.a.) gelen rivâyetlerde Resûlullah’ın (s.a.v.) sefer dönüşünde önce mescide uğradığı, orada iki rekat namaz kıldığı ve ondan sonra evine döndüğü ifade edilmektedir. Hz. Aişe’den (v. 58/677) de bu konuda rivâyet gelmiştir.⁷

1. *Müslim*, hac 147, (I,888); *Ebû Dâvûd*, hac 48, (II,443); *Tirmizî*, hac 43, (III,221); *Nesâî*, menâsik 162, (V,235); *Beyhakî*, *Sünen*, V,91.
2. *Acluni*, *Keşfu’l-hafâ*, II,259. *Acluni* bu hadis için zaif demiştir. Bkz. *Acluni*, *Keşfu’l-hafâ*, II,259
3. *Mâlik*, hac 116, (I,368); *Tirmizî*, hac 43, (III,221); *Bâcî*, *Munteka*, I,288; İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, III,485; *Ali el-Kârî*, *Menâsik*, I,76.
4. İbn Kudame, *Muğni*, I,749; İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, III,488.
5. *Beyhakî*, *Sünen*, V,36.
6. *Ali el-Kârî*, *Menâsik*, I,39.
7. *Ahmed b. Hanbel*, II,44; *Müslim*, salâtu’l-müsâfirin 74, (I,496); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,231.

Bu rivâyetlerden, Resûlullah'ın (s.a.v.) sefer dönüşlerinde önce mescide uğrayıp iki rekat namaz kıldığı anlaşılmaktadır. Resûlullah'ın sefer dönüşlerinin hep gündüze rastlanmasının hikmetlerinden bir tanesi, dönüşte ashapla karşılaşmak, onların merakını tahrik etmeden bazı haberler vermektir.¹

Resûlullah (s.a.v.): “Hiç kimse ailesine, sefere çıkacağı zaman onların yanında kıldığı iki rekat namazdan daha faziletli bir şey bırakmaz.”² buyurarak Müslümanları sefer namazına teşvik etmiştir.

Bu rivâyetlerden anlaşılan, sefer namazının evde, dönüş namazının mescitte kılınmasıdır. Hanefî, Mâliki, Hanbeli ve Şâfîlere bu namazı kılmak menduptur.³

IX. ZEVÂL NAMAZI İLE İLGİLİ RİVÂYETLER

Ebû Eyyub'dan gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.): “Öğleden evvel selâmsız ve yalnız sonunda bir teşahüdle kılınan dört rekatlı namaza gök kapıları açılır.” buyurmuştur.⁴ Ebû Dâvûd, hadisin senedindeki râvi Ubeyde için “zaiftir” demiştir. Münâvî de bu hadisin isnadının zaif olduğu görüşündedir. Bu namaz öğlenin değil, zevâlin namazıdır.⁵

Abdullah b. Saib'den gelen rivâyet ise şöyledir: “Resûlullah (s.a.v.) zevâlden sonra, öğleden önce dört rekat namaz kılardı ve şöyle buyururdu: “o an, göklerin açıldığı bir zamandır. İyi amelin o anda yükselmesini arzu ederim.”⁶

Bu rivâyetlerden anlaşılan bu namazın müstehab olduğudur.

X. ABDEST VEYA GUSÛLDEN SONRAKİ NAMAZ

Osman b. Affan'dan gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Kim abdest alıp iki rekat namaz kılarca üzerinde pislik kalmaz. Geçmiş günahları affolunur.*”⁷

1. Nevevî, *Şerhu Müslim*, V,228; Döndüren, “*Namaz*”, Ş.İ.A., V,41; Canan, *Kütüb-i Sitte*, VIII,45.
2. İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,48.
3. İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,48-49. Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,334
4. *İbn Mâce*, ikâmetu's-salât 105, (I,365); *Ebû Dâvûd*, tâtavvu' 7, (II,53); İbn Huzeyme, *Sahih*, II,222.
5. *Tirmizî*, vitr 16, (II,343); Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, I,598.
6. *Tirmizî*, vitr 16, (II,342). Tirmizî bu hadis için, “hasen-sahih” demiştir. Bkz. *Tirmizî*, vitr 16, (II,342).
7. *Buhârî*, vudu 24, (I,48); *Müslim*, taharet 3, (I,204).

Ukbe b. Amir'den gelen rivâyet ise şöyledir: “*Hër kim abdestini güzelce alır, sonra kalkıp iki rekât namaz kılarsa ve bu iki rekata kalbiyle yönelirse, o kimseye cennet vacib olur.*”¹

Ebû Hüreyre'den gelen rivâyete göre: Resûlullah (s.a.v.) sabah namazında Bilal'a: “*Hangi güzel amel işledin ki, cennette önde ayak seslerini işittim*” dedi. Bilal: “*Gece veya gündüz temizlendiğim zaman mutlaka o abdest ile namaz kılarım*” dedi. Abdullah b. Büreyde'den de bu şekilde gelmiştir.²

Bu hadislere göre, abdest veya gusulden sonra iki rekât namaz kılmak menduptur. Abdest veya gusul alındıktan sonra, vakit elverişli ise, yaşlık kuruyacak kadar bir süre geçmeden iki rekât namaz kılmak Hanefî, Mâlikî, Hanbelî ve Şâfîlîlere göre menduptur. Ancak namaz vaktinde abdest alınmışsa, nasıl ki mescide girme sırasında kılınan farz (veya sünnet) ile tahiyetu'l-mescid sevabı hasıl oluyor ise abdesti muteakip kılınan farz (veya sünnet) namazları ile de abdest ve gusul namazının fazileti hasıl olur.³

1. *Müslim*, Taharet 17, (I, 209).

2. İbn Huzeyme, *Sahih*, II,213; Hâkim, *Müstedrek*, I,313. Hâkim bu hadis için “Şeyhanın şartına göre sahihtir.” demiştir. *Fethu'r-Rabbani*'de bu hadisin “garib” olduğu belirtilmiştir. Bkz. Benna, *Fethu'r-Rabbani*, V,41.

3. İbn Âbidin, *Reddu'l-muhtâr*, III,45; Mehmet Zihni, *Ni'meti İslâm*, s. 436; Cezîrî, *Mezâhibu erbaa*, I,335; Zuhayfî, *İslâm Fıkhı*, II,188-205; Döndüren, “*Namæ*”, Ş.İ.A., V,38.

XII. GENEL DEĞERLENDİRME

Resulullah'ın (s.a.v.) herhangi bir sebebe bağlı olarak kıldığı namazlar; Tahiyetu'l-mescid, tesbih, hâcet, istihâre, istiska, kûsûf ve husûf, tavâf, ihram, yolculuk, zevâl, abdest ve gusûl namazlarıdır.

Tahiyetu'l-mescid; mescide her ne amaçla olursa olsun giren kimsenin kerahat vakti değilse, oturmadan kıldığı iki rekat namazdır. Bu namaz oturduktan sonra da kılınabilir. Ancak efdal olan oturmadan bu namazın kılınmasıdır. Şâfi mezhebine göre sebebe bağlı namazlar her zaman kılınabilir. Bu konudaki hadisler sahihtir.

Resûlullah (s.a.v.) sefere çıkarken evde iki rekat ve sefer dönüşünde mescitte iki rekat yolculuk namazı kılmıştır. Bu namazı kılmak menduptur.

Allah'tan veya insanlardan herhangi bir talepte bulunacak olan kimsenin talepte bulunmadan önce iki rekat hâcet namazı kılması menduptur.

İstihâre namazı; kendisine hayır olan şeyi talep etmektir. Bu konuda gelen hadis sahihtir. İki rekat kılmak menduptur.

İstiska namazı; kulun su ihtiyacını Allah'tan talep etmesi anlamına gelir. Ebû Hanîfe, istiskanın duadan ibaret olduğunu söylemiştir. Hz. Aişe, Abbad b. Temim ve diğer sahabilerden gelen rivâyetlerde Resûlullah'ın iki rekat namaz kıldığı ifade edilmiştir. Ulema bu namazın sünnet olduğunda icma etmiştir. İstiska hutbesi namazdan sonradır. Şâfi ve İmam Muhammed'e göre iki hutbeden ibarettir. Ebû Hanîfe'ye göre istiskanın hutbesi yoktur.

Kûsûf ve Husûf namazı; güneş ve ay tutulması namazları sünnet-i müekkededir. Mâlikî ve Hanefilere göre husûf namazı menduptur. Bu namazın rekat sayısı ile ilgili muhtelif rivâyetler gelmiştir. Bunlar; iki rûku dört secde ile iki rekat, dört rûku ve dört secde ile iki rekat, altı rûku dört secde ile iki rekat, sekiz rûku dört secde ile iki rekat, on rûku dört secde ile iki rekat şeklindedir. Bunların her birisi ile amel edilebilir. Kırâatin cehren olup olmadığı yönünden de ihtilaf edilmiştir. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfi, ve cumhur-i fukahâyâ göre kûsûfta gizli, husûfta cehren okunur.

Tavaf namazı; Ka'be'yi yedi kez tavaf ettikten sonra kılınan iki rekat namazdır. Bu namaz cumhura göre sünnettir. Hanefî ve Mâlikîlere göre ise vaciptir. Makam-ı

İbrahim’de kılmak müstehaptır. Ayrıca ihram giyildikten sonra iki rekat namaz kılmak da sünnettir.

Abdest ve gusülden sonra yaşlığı kurumadan iki rekat namaz kılmak menduptur. Tesbih namazını kılmak müstehaptır. Zevâl namazı da dört rekat olup menduptur.

SONUÇ

İslâm'ın beş temel şartından biri olan namazın farz, vacib ve nâfile nevinden çeşitleri vardır. Nâfile namazlar; farz ve vacib dışında kalan namazlardır. Resûlullah'ın kıldığı nâfile namazlara sünnet denir. Resûlullah (s.a.v.) sünnet namazlarının, farz ve vacib ibadetlerin ikmal ve korunması için yardımcı olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber'in kıldığı sünnetlerin devamlılığına göre ikiye ayrılır. 1) Sünnet-i müekkede ki; Resûlullah'ın yapmağa devam ettiği ve ancak nadiren terk ettiği işlerdir. 2) Sünnet-i gayr-i müekkededir ki; Hz. Peygamber'in bâzan yapıp bâzan de yapmadığı kuvvetli olmayan işlerdir. Buna müstehab veya mendup da denir. Resûlullah'ın kıldığı sünnetler; farzlara bağlı kıldığı, belli vakitlerde kıldığı ve bir sebebe bağlı olarak kıldığı sünnetlerdir.

Hz. Peygamber'in farz namazlarına bağlı olarak kıldığı sünnetlerin on ikisi sünnet-i müekkededir. İbn Ömer'den gelen rivâyette on rekat olduğu ifade edilmektedir. Bu farklılık öğle farzından önceki sünnet sayısından kaynaklanmaktadır. İbn Ömer. Resûlullah'ın bu sünneti iki rekat kıldığını belirtmiştir. Ancak diğer sahabilerden gelen rivâyetlerden anlaşılana, Resûlullah'ın dört rekatı devamlı kıldığıdır. Bu on iki rekatın diğerleri sabahın farzından önce iki, öğleden sonra iki, akşamdan sonra iki ve yatsıdan sonra iki rekattır. Ayrıca öğlenin farzından sonraki sünnete iki rekat ilave etmek. ikindiden önce dört rekat, yatsıdan önce dört ve yatsının farzından sonraki iki rekattan sonra dört rekat kılmak müstehaptır. Akşam'ın farzından önce iki rekat kılmak Şâfiî ve Hanbeli mezhebine göre müstehaptır. Hanbeli. Mâliki ve Selefîn çoğuna göre mekruhtur. Cuma'nın farzından önce Resûlullah'ın sünnet kıldığına dair sahih bir rivâyet yoktur. Resûlullah'tan cumanın farzından sonra fiilen iki rekat, kavlen dört rekat sabit olduğu nakledilmektedir.

Resûlullah'ın belirli vakitlerde kıldığı namazlar; terâvih. vitir, teheccüd, kuşluk ve bayram namazlarıdır. Evvâbin namazını ise sadece tavsiye etmiştir.

Ebû Hanîfe vitir namazının vacib olduğu kanaatine varmıştır. Diğer mezheblere göre ise sünnettir. Farklı rivâyetlere göre Resûlullah bu namazı bir, üç, beş, yedi, on bir ve on üç rekat olarak kılmıştır. Hanefiler vitrin üç rekat olduğu görüşündedirler. Şâfiî mezhebinde ise en azı bir, en çoğu onbir rekattır. Bir çok sahabi

ve diğ er bazı alimlere göre bir rekattir. Vitr namazında kunut yapmak Hanefilere göre vacip, diğ er mezheblere göre ise sünnettir.

Gece namazı Resûlullah (s.a.v.) için farz, ümmet için sünnet veya müstehaptır. Resûlullah (s.a.v.) gece namazını genellikle sekiz rekat kılmıştır. Ramazan ve Kandil gecelerinde hususi bir namaz kılmamış ve böyle bir namazı tavsiye etmemiştir. Ancak kadir geces i gibi fazileti daha çok olan gecelerde daha gayretli bir şekilde ibadet etmiştir.

Kuşluk namazını Resûlullah (s.a.v.) devamlı kılmamış olduğ undan dolayı o dönemde yaygınlık kazanmamıştır. Hanefi, Şâfiî ve Hanbeli mezhebine göre sünnet. Mâlikilere göre mendup olan bu namazın en azı iki, mükemmeli sekiz, ortası dört veya altı, en çoğ u da on iki rekattır.

Evvâbin namazı müstehap olan bir namazdır. Akşam ile yatsı arasında kılınır. En azı iki, en çoğ u yirmi rekattır.

Bayram namazları; Hanefi mezhebine göre vacip, Mâliki ve Şâfiî mezhebine göre sünnettir. Hanbeli mezhebine göre ise farz-i kifayedir. Bayram namazının tekbirleri hakkında farklı rivayetler gelmiştir. Rivâyetlerin çoğ unluğ una göre birinci rekatta yedi ve ikinci rekatta beş tekbir getirilir. Sahabe, tabiin ve imamların görüşü bu yöndedir. Sevrî ve Ebû Hanîfe'ye göre her iki rekatta da üçer tekbir getirilir. Bayram namazlarının hutbesi sünnettir ve vakti namazdan sonradır.

Resûlullah'ın (s.a.v.) herhangi bir sebebe bağı lı olarak kıldığı namazlar: tahiyetu'l-mescid, tesbih, istihâre, hacet, istiska, kûsûf ve husûf, tavaf ve ihram, yolculuk, zeval, abdest ve gusûl namazlarıdır.

Resûlullah tahiyetu'l-mescid, istiska, kûsûf ve husûf, tavaf, ihram ve yolculuk namazlarını kılmış ve tavsiye etmiştir. Hâcet, istihâre, abdest ve gusul namazlarını ise sadece tavsiye etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Acluni, İsmail b. Muhammed (v. 1162/1652), *Keşfu'l-hafâ*, I-II, Beyrut 1988.
- Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *el-Müsned*, I-X, Beyrut 1991.
- Ali el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî (v. 1014/1605), *Mirkâtu'l-mefâtiḥ şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, I-V, b.y.y., 1891.
- el-Esrâru'l-Merfua fi'l-ahbari'l-mevdûati'l-kübra*, Beyrut, b.t.y.
- Menâsiku'l-mutevassit*, Mekke 1319.
- Aydınlı, Abdullah, *Sünen-i Dârimî Tercümesi*, I-VI, İstanbul 1996.
- Aynî, Bedruddin Muhammed b. Ahmed el-Aynî (v. 855/1451), *Umdetu'l-kârî şerhu Sahihi'l-Buhârî*, I-XXIV, Beyrut 1929.
- Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemşu'l-Hak (v. 1911), *Avnu'l-Mâbûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Beyrut 1990.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef (v. 494/1100), *Munteka şerhu'l-Muvatta*, I-VIII, Beyrut 1983.
- Benna, Ahmed Abdurrahman (v. 1378/1958), *Fethu'r-Rabbânî*, I-XXIV, Beyrut 1976.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Beyrut, b.t.y. (Daru'l-Fikr).
- Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/870), *el-Camiu's-sahih*, I-VIII, İstanbul 1992.
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-XVI, Ankara 1995.
- Cezîrî, Abdurrahman el-Cezîrî (v. 1941), *Kitabu'l-fıkh ala'l-mezâhibi'l-erbaa*, I-V, Beyrut 1972.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer (v. 385/995), *es-Sünen*, I-IV. (Thk. Abdullah Haşim Yemani), Medine 1966.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (v. 255/869), *es-Sünen*, I-II, İstanbul 1992.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), *es-Sünen*, I-V, İstanbul 1992.
- Günenç, Halil, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, I-II, İstanbul 1983.
- Hacı Ali Efendi, *Luğat-i Osmaniye*, I-II, b.y.y. 1864. (Hacı Ali Efendi matbaası).

- Hâkim, Ebu Abdillâh en-Neysaburî (v. 405/1014), *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, (thk. Mustafa Abdulkadir Atâ'), I-IV, Beyrut 1990.
- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz (v. 1252/1836), *Reddu'l-muhtar ale'd-Durri'l-muhtar*, (Trc. Ahmet Davudoğlu, Mazhar Taşkesenlioğlu-Hüseyn Kayapınar), I-VIII, İstanbul 1988.
- İbn Hacer el-Askalani, Ahmed b. Ali (v. 852/1448). *Fethu'l-Bârî şerhu Sahihi'l-Buhârî*, I-XIII, Beyrut 1390.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Hâtim et-Temîmi el-Büstî (v. 354/965), *Sahihi İbn Hibbân*, (thk. Abdullah b. Belbân), I-X, Beyrut 1987.
- İbn Huzeyme. Muhammed b. İshâk en-Neysâbüri (v. 311/923), *Sahihi İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, I-IV, Beyrut 1975.
- İbn Kuğame, Ebu Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (v. 620/1223), *el-Muğnî*, I-XIV, Beyrut, b.t.y.
- İbn Mâce. Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (v. 273/886), *es-Sünen*, I-II, İstanbul 1992.
- İbn Sa'd. Ebu Abdillâh Muhammed b. Sa'd ez-Zühri (v. 230/844). *et-Tabakatu'l-kübra*, I-X, İstanbul 1907.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali (v. 597/1200), *Kitabu'l-Mevzûât*, I-II, Beyrut 1995.
- İbrahim Halebi (v. 956/1549), *Halebi Kebir*, İstanbul 1907.
- Döndüren, Hamdi, *Namaz*, Ş.İ.A., İstanbul 1992, V. Cilt.
- Kâsânî. Alaaddin Ebu Bekr b. Mesud (v. 587/1191). *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, I-VII, Beyrut 1974.
- Koçyiğit. Talat, *Hadis Usûlü*, Ankara 1998.
- Köse, Saffet, *Sunnetullah*, Ş.İ.A., İstanbul 1992, V. Cilt.
- Mâlik b. Enes (v. 179/795), *el-Muvatta*, I-II, İstanbul 1992.
- Munâvî, Muhammed Abdurrauf (v. 1032/1623), *Feydu'l-Kadir şerhu Camii's-sağir min ehadisi'l-beşir ve'n-nezir*, I-VI, Beyrut 1994.
- Mehmet Zihni (v. 1914), *Ni'meti İslâm*, İstanbul 1978.
- Muallim Naci, *Luğati Naci*, I-II, İstanbul 1987.
- Mustafa b. Şemseddin, *Ahteri Kebir*, I-II, Beyrut 1892.
- Mubârekfûri, Ebu'l-Ula Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mubârekfûri,

- (v. 1353/1934). *Tuhfetü'l-ahvezi bi şerhi Câmii't-Tirmizî*, I-XII, Beyrut 1990.
- el-Mu'cemu'l-vâsit*, I-II, İstanbul 1989 (Çağrı Yayınları).
- Müslim. Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî (v. 261/875). *el-Câmiu's-sahîh*, I-V, İstanbul 1992.
- Naim, Ahmed-Miras, Kamil, *Sahîh-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*. I-XII, Ankara 1983.
- Neşâî, Ahmed b. Şuayb (v. 303/915). *es-Sünen*, I-VIII, İstanbul 1992.
- Nevevî, Yahya b. Şeref (v. 676/1277). *Mecmu'*, I-XXIII, Beyrut 1995.
- Sahihu Müslim bi şerhi'n-Nevevî*. I-XVIII, Beyrut 1990.
- Sanânî, Muhammed b. İsmail (v. 1182/1768). *Sübülû's-selam şerhu Bülûğî'l-meram*. I-II, Beyrut 1971.
- Serahsi, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed (v. 483/1090). *el-Mebcut*. I-XXX, İstanbul 1980.
- Sindi, Ebu'l-Hasan el-Hanefî (v. 1138/1725). *Şerhu Süneni İbn Mâce*. I-IV, Beyrut 1996.
- Suyuti, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr (v. 911/1505). *Tedribu'r-ravî fi şerhi Takribi'n-Nevevî*. I-II, Beyrut 1993.
- el-Leali'l-mesnua*, I-II, Beyrut 1983.
- Şevkanî, Muhammed b. Ali (v. 1250/1834). *Neylu'l-ıvâr şerhu Munteka'l-ahbar*, I-VII, Mısır 1971.
- Şeyh Nizam, *Fetâvâ-i Hindiye*, I-VI, b.y.y. 1971.
- Şurunbilali. Hasan b. Ammar Şurunbilalî (v. 1069/1658). *Meraku'l-felâh şerhu Nuru'l-izah ve necatu'l-ervah*. Beyrut 1990.
- Taberânî. Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (v. 360/970). *el-Mu'cemu'l-kebir*. I-XXV, b.y.y., 1404. (Daru ihyai't-türasu'l-arabi)
- el-Mu'cemu's-sağir*, I-II, b.y.y., 1986.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir (v. 310/922). *Câmiu'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*, I-XXX, Beyrut, b.y.y.
- Tahtavi. Ahmed b. Muhammed b. İsmail et-Tahtavi (v. 1231/1815). *Haşiyetu'l-Durru'l-muhtâr*. I-VIII, b.y.y. 1287.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa et-Tirmizî (v. 279/892), *es-Sünen*, I-V, İstanbul 1992.

Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı*, I-IV. Konya 1991.

Yazır, Elmalılı Hamdi (v. 1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X. İstanbul, b.t.y.

Zeylai, Fahreddin Osman b. Ali (v. 743/1342), *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik*, I-VI, Mısır 1895.

Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*. I-X. (Trc. Ahmet Efe ve diğerleri). İstanbul 1989.

